

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗЕЛЕНЯК ПОЛІНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.85 : 363.62

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ
В УКРАЇНІ
081 – «Право»**

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **П.А. Зеленьак**

Науковий керівник: **Кулакова Наталія Володимирівна**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Зеленьк П.А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

У дисертації досліджено комплекс теоретичних та практичних проблем кримінологічної характеристики та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в Україні. У роботі обґрунтовано низку нових у концептуальному плані положень і висновків важливих для юридичної науки, а також діяльності правоохоронних органів.

Охарактеризовано стан наукового дослідження порушення права дитини на життя та здоров'я, проаналізовано кримінально-правові та кримінологічні підходи до злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні й заходи запобігання досліджуваним злочинам. Окрему увагу приділено генезису кримінальної відповідальності за порушення права дитини на життя та здоров'я. На основі аналізу кримінального законодавства країн Європи виявлено певні особливості кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я дитини.

Проведене дослідження стану і тенденцій злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні на основі даних офіційної статистики та результатів вибіркового дослідження дало підстави виявити певні особливості вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей в Україні, що становлять до 8,9% у структурі злочинності. За період з 2013 року з жовтня 2019 року зростання досліджуваних злочинів відбувалося у 2014 році, поступове зниження незначними темпами відбувалося з 2015 року, але дані офіційної статистики з початку 2018 року та за 10 місяців 2019 року демонструють поступове зростання. Наслідками цих злочинів є: фізичні травми, психічні порушення, різноманітні прояви агресії, байдужість, пасивність дитини.

Характерна особливість цих злочинів полягає в тому, що вони переважно вчиняються чоловіками – 75,0%, а серед виділених вікових груп осіб, що вчинили злочини, переважають: 21–25 років – 16,19%, а також 26–30 років – 14,78%, що свідчить про агресивну поведінку та її імпульсивний характер. Особливостями осіб, що вчинили досліджувані злочини за ступенем активності, є: а) активна поведінка (особа свідомо вчинила злочин, усвідомлювала наслідки власних дій) – 54,92%; б) пасивна поведінка (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає у злочинне діяння) – 45,08%. За змістом поведінки є: а) неправомірною (засуджений свідомо вчиняє протиправне діяння) – 76,76%; б) необачною (засуджений навмисно, під впливом певних обставин вчиняє протиправне діяння) – 23,23%.

Результати дослідження дали можливість виокремити три типи осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини. До першого типу належать особи зі стійкою насильницькою спрямованістю; другий тип осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, характеризується різноманітними проявами емоцій: роздратованість, гнів, помста, заздрощі. До третього типу необхідно віднести так званих ситуаційних злочинців, які вчинили злочин вперше, здебільшого характеризуються позитивно або нейтрально, а сам злочин був вчинений під впливом несприятливої ситуації.

Виявлено відносини, що існували між особою, що вчинила злочин та потерпілим від злочину: 1) конфліктні – 14,43% (тривалий конфлікт – 70,73%, короткостроковий конфлікт – 29,27%); 2) бійки – 6,69%; 3) погрози – 8,81%; 4) у формі постійних принижень, знущань – 4,92%; 5) нейтральні – 8,45%; 6) образи, приниження – 14,78%; 7) відбирання речей (телефону) – 10,91%; 8) примушування до вчинення певних дій – 10,29%; 9) псування одягу, речей – 5,98%; 10) розповсюдження негативної (образливої) інформації (правдивої або неправдивої) – 8,09%; 11) дружні – 3,87%; 12) товариські – 2,82%.

Під час дослідження з'ясовано, що поведінка потерпілого, яка передувала злочину, була: провокуючою – 19,71%; необачною – 27,46%; агресивною – 16,91%; неухважною – 6,69%; протиправною – 10,21%;

нейтральною – 19,02%.

Результатами дослідження доведено, що причини та умови злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні мають: 1) соціальний характер: незахищеність прав дитини (у сфері соціального захисту сімей з дітьми, обмеженість реалізації стандартів благополуччя та безпеки дитини; відсутність індикаторів національного та регіонального рівня забезпечення захисту прав та інтересів дитини; незадоволення соціальних потреб людини (обмеженість соціальної підтримки вразливих верств населення); 2) правовий характер причин та умов (неузгодженість законодавчої бази; колізії норм (Кримінальний кодекс України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ін.); 3) організаційно-управлінський характер причин та умов (відсутність взаємодії між суб'єктами запобігання злочинам проти життя та здоров'я, неврегульованість їх повноважень); 4) морально-психологічний характер причин та умов (маргіналізація окремих груп населення, зміна моральних цінностей у суспільстві, розповсюдження насильства у всіх соціальних групах. Алкоголізація, наркотизація населення, і, як наслідок, збільшення кількості осіб, що мають психічні та поведінкові розлади).

Запропоновано заходи запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в Україні, а саме визначено, що заходами загальносоціального запобігання є система заходів, що забезпечують «безпеку дитини». Під дефініцією «безпека дитини» розуміються комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюється органами державної влади та управління, які спрямовані на забезпечення нейтралізації та недопущення посягань на життя та здоров'я дитини, до яких належать: 1) нормативно-правове регулювання в галузі забезпечення безпеки розвитку та життя дитини; 2) визначення загроз при посяганні на життя та здоров'я дитини; 3) оцінка можливих потреб дитини, що опинилася у складних життєвих обставинах; 4) розроблення та реалізація вимог із забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 5) класифікація заходів забезпечення дотримання

безпеки життя та здоров'я дитини; 6) розроблення та реалізація заходів із забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 7) підготовка спеціалістів у галузі забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 8) здійснення державного контролю та моніторингу ситуації в галузі забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 9) правове, інформаційне, матеріально-технічне та науково-технічне забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини.

Заходами загальносоціального запобігання визначено: 1) соціальний захист дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю; 2) недопущення дискримінації дитини; 3) урахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя; 4) конфіденційність інформації про дитину; 5) соціальні послуги для сімей з дітьми з урахуванням потреб таких сімей; 6) моніторинг захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах; 7) створення єдиної бази даних про дітей (соціально вразливих категорій; дітей, які потенційно можуть потрапити у складні життєві обставини; осіб, що можуть взяти таких дітей на виховання у свої сім'ї тощо); 8) реалізація профілактичної та роз'яснювальної роботи серед батьків з метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми.

Розроблено заходи спеціально-кримінологічного запобігання: 1) аналіз стану захищеності дітей, що проживають на території обслуговування (виявлення загроз життю та здоров'ю дитини); 2) заходи реагування на потенційні загрози життю та здоров'ю дітей (відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть сприяти посяганню на неї, на її життя та здоров'я, вчинення щодо неї адміністративних і кримінальних правопорушень); 3) направлення дитини до відповідного медичного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги; 4) створення бази даних щодо фактів злочинів проти життя та здоров'я дитини; 5) здійснення кожного року моніторингу ситуації щодо вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини;

6) виявлення осіб, для яких характерна протиправна поведінка, застосування до таких осіб запобіжних заходів із метою усунення потенційної загрози життю та здоров'ю дитини; 7) нагляд та контроль за поведінкою та способом життя осіб, що схильні до проявів агресії та жорстокості; 8) профілактичний вплив на потенційних «потерпілих» (осіб, що усвідомлено створюють конфліктну ситуацію) з метою досягнення превентивного віктимологічного ефекту; 9) застосування корекційно-профілактичних програм і методики роботи з дітьми, які перебувають у школах та професійних училищах соціальної реабілітації; 10) розроблення та затвердження програми психолого-медичної реабілітації дітей, щодо життя та здоров'я яких були вчинені злочини; 11) застосування системи моніторингу й оцінки реалізації програм психолого-медичної реабілітації дітей, щодо життя та здоров'я яких були вчинені злочини; 12) виявлення медичними працівниками спільно з працівниками Національної поліції осіб, що страждають на психічні захворювання (проявляють різноманітні форми агресії, існує реальна загроза вчинення злочину проти життя і здоров'я), і поведінка яких осіб не піддається стійкому корегуванню.

Запропоновано заходи індивідуального запобігання: 1) виявлення факту протиправної поведінки конкретної особи; 2) вивчення мотивів антисуспільної поведінки; 3) реагування на факти агресивної (аутоагресивної) поведінки та інформування органів охорони здоров'я і психіатричних закладів про скоєння суспільно небезпечних дій особами, які страждають на психічні розлади; 4) виявлення закладами охорони здоров'я на підставі медичної документації хворих з тяжкими психічними розладами, що можуть призвести до небезпечних дій; 5) нагляд та лікування таких осіб, яким за рішенням суду призначено психіатричну допомогу в примусовому порядку, та хворих, яким застосовано зазначену допомогу як примусовий захід медичного характеру, згідно з законодавством; 6) здійснення профілактичних заходів з урахуванням стану осіб.

Визначені заходи індивідуального віктимологічного запобігання,

суб'єктами яких є державні органи, громадські організації, громадяни, що здійснюються у формі переконання (бесіди, роз'яснення про те, як не стати жертвою злочину, яким чином забезпечити збереження свого життя та здоров'я) і допомоги (організація спеціальних консультативних пунктів, центрів соціально-психологічного захисту дітей від злочинів проти життя та здоров'я). Заходи здійснюються у формі групових або індивідуальних консультацій, прогнозування індивідуальної віктимної поведінки, виявлення і нейтралізація віктимологічно значущих рис особи та особливостей поведінки; девіктимізація дітей (навчання соціально важливим навичкам).

Запропоновано зміни до чинного законодавства у сфері захисту права дитини на життя та здоров'я.

Ключові слова: злочини проти життя та здоров'я, дитина, кримінологічна характеристика, загальносоціальне запобігання злочинам, спеціально-кримінологічне запобігання, індивідуальне запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, потерпілий від злочинів, віктимність дітей, віктимологічна профілактика.

SUMMARY

Zeleniak P.A. The criminological characteristics and prevention of crimes affecting the life and health of a child in Ukraine. – Qualification research paper, manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Legal Sciences (PhD): Speciality 081 – «Law». – National Academy of International Affairs, Kyiv, 2019.

This dissertation studies the complex of theoretical and practical issues of criminological characteristics and prevention of crimes against life and health of a child in Ukraine. The work gives a rationale for a number of conceptually new provisions and conclusions important for legal science, as well as the activities of law enforcement agencies.

The author describes the state of scientific research on the violation of the child's rights to life and health, analyzes the criminal law and criminological approaches to crimes against the life and health of a child in Ukraine and the measures for prevention of investigated crimes. Particular attention is paid to the genesis of criminal responsibility for the violation of the child's rights to life and health. Based on the analysis of the criminal law of European countries, there have been identified certain features of criminal liability for crimes against the life and health of a child.

The conducted study of the state and tendencies of crimes against life and health of child in Ukraine on the basis of the official statistics and the results of the sample surveys gave an opportunity to reveal certain features of committing crimes against life and health of children in Ukraine, which make up 8,9% in the structure of crime. For the period from 2013 to October 2019, the growth of investigated crimes took place in 2014, a gradual decline at a slight rate was happening since 2015, but official statistics from the beginning of 2018 and 10 months of 2019 shows a gradual increase. The consequences of these crimes are physical trauma, mental disorders, various manifestations of aggression, indifference, child's passivity.

A specific feature of these crimes is that they are predominantly committed by men – 75.0%, and among the selected age groups of offenders, predominate 21-25 years – 16.19%, and 26-30 years – 14.78%, indicating aggressive behavior of impulsive nature. The features of the offenders of the investigated crimes by the degree of activity are a) active behavior (the person deliberately committed the crime, being aware of the consequences of his own actions) – 54.92%; b) passive behavior (a person did not try to avoid a situation that developed into a criminal act) – 45.08%. In terms of content, the behavior is a) unlawful (the convict deliberately commits an unlawful act) – 76.76%; b) negligent (convicted intentionally, under the influence of certain circumstances, commits an unlawful act) – 23.23%.

The results of the study identified three types of offenders against the life and health of a child. The first type includes a group of people with persistent violent orientation; the second type of offenders against the life and health of a child is characterized by a variety of emotions: irritation, anger, revenge, envy. The third type is the so-called situational criminals, who committed a crime for the first time, mostly characterized positively or neutrally, and the crime itself was committed under the influence of an unfavorable situation.

The author found out the relationships, that existed between the person who committed the crime and the victim of the crime: 1) conflict – 14.43% (long-term conflict – 70.73%, short-term conflict – 29.27%); 2) fights – 6.69%; 3) threats – 8.81%; 4) in the form of constant humiliation, abuse – 4.92%; 5) neutral – 8.45%; 6) insults, humiliation – 14.78%; 7) taking away things (phone) – 10.91%; 8) compulsion to commit certain actions – 10.29%; 9) damage of clothes, things – 5.98%; 10) distribution of negative (offensive) information (true or false) – 8.09%; 11) friendly – 3.87%; 12) sociable – 2.82%.

The study identified that the victim's behavior prior to the crime was: provocative – 19.71%; reckless – 27.46%; aggressive – 16.91%; inattentive – 6.69%; illegal – 10.21%; neutral – 19.02%.

The results of the study show that the causes and conditions of crimes against the life and health of child in Ukraine are 1) social in nature: vulnerability of the child's rights (in the field of the social protection of families with children, lack of implementation of child's welfare and safety standards; lack of indicators of the national and regional levels of protection of the rights and interests of a child; unmet social needs of the person (limited social support for the vulnerable segments of population); 2) legal nature of the causes and conditions (inconsistency of the legislation; law conflict of norms (The Criminal Code of Ukraine, Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence», etc.); 3) organizational and managerial nature of the causes and conditions (lack of interaction between the subjects of prevention of crimes against life and health, lack of regulation of their authority); 4) moral and psychological

nature of causes and conditions (marginalization of certain groups of the population, change of moral values in society, the spread of violence in all social groups. Alcohol and drug addiction, and, as a consequence, an increase in the number of people with mental and behavioral disorders).

The author proposes measures to prevent crimes against the life and health of a child in Ukraine, namely, it has been identified as a system of general social measures to ensure «child safety». The definition of «child safety» means a set of legal, economic, organizational measures, taken by public authorities and administrations, aimed at ensuring the neutralization and prevention of the attempt on the life and health of a child, which include: 1) legislative regulation in the field of ensuring the safety and development of a child; 2) identifying threats to the life and health of a child; 3) assessment of the possible needs of a child, who has faced with difficult circumstances; 4) development and implementation of requirements for the safety of life and health of a child; 5) classification of measures to ensure the safety of life and health of a child; 6) development and implementation of measures to ensure the safety of life and health of a child; 7) training of specialists in the field of child safety and health; 8) implementation of state control and monitoring of the situation in the field of ensuring the safety of life and health of a child; 9) legal, informational, logistical and scientific-technical support of safety of life and health of a child.

The measures of general social prevention are outlined: 1) social protection of children who are in difficult life circumstances, as well as those that may endanger their lives and health; 2) non-discrimination against a child; 3) taking into account the child's thoughts when deciding issues related to his life; 4) confidentiality of information about a child; 5) social services for families with children, taking into account the needs of such families; 6) monitoring the protection of the rights of orphans and children deprived of parental care, children in difficult life circumstances; 7) creation of the unified database of children (socially vulnerable categories; children who could potentially get into difficult life circumstances; people, who can take care of such children in their families, etc.);

8) implementation of preventive and educational work among parents in order to prevent child abuse.

Special criminological prevention measures have been developed:

- 1) analysis of the security status of children, living in the service area (identification of threats to the life and health of a child);
- 2) measures to respond to potential threats to the life and health of children (visits to the child's place of residence to find out the living conditions, as well as factors that may contribute to the infringement of his life and health, perpetration of the administrative and criminal offenses);
- 3) placing a child in the appropriate medical institution to provide the necessary medical and psychological help;
- 4) creation of a database on the facts of crimes against the life and health of a child;
- 5) monitoring the situation of committing crimes against the life and health of a child each year;
- 6) identification of individuals who are characterized by unlawful behavior, application of preventive measures to such individuals in order to eliminate the potential threat to the life and health of a child;
- 7) supervision and control of the behavior and lifestyle of individuals prone to aggression and cruelty;
- 8) preventive influence on potential «victims» (individuals who consciously create a conflict situation) with the aim of achieving preventive victimological effect;
- 9) application of corrective-preventive programs and methods of work with children who are in schools and vocational schools of social rehabilitation;
- 10) development and approval of the program of psychological and medical rehabilitation of children, whose lives and health have been offended;
- 11) application of the system of monitoring and evaluation of the programs' implementation of psychological and medical rehabilitation of children, whose lives and health have been offended;
- 12) the identification by medical personnel, together with employees of the National Police, of individuals, suffering from mental illnesses (showing various forms of aggression, there is a real threat of committing a crime against life and health), and the behavior of which is not subject to the sustainable adjustment.

Measures of individual prevention are proposed: 1) detection of the fact of unlawful behavior of a particular person; 2) study of motives of antisocial

behavior; 3) responding to the facts of aggressive (auto-aggressive) behavior and informing health authorities and psychiatric institutions about committing socially dangerous actions by individuals, suffering from mental disorders; 4) identification of patients with severe mental disorders that can lead to dangerous actions by health care facilities on the basis of medical records; 5) supervision and treatment of such individuals, who have been subject to compulsorily psychiatric care by a court decision, and patients, who have been subject to the mentioned care as a compulsory medical measure in accordance with the law; 6) implementation of preventive measures taking into account the state of individuals.

The study determines measures of individual victimological prevention, the subjects of which are state bodies, public organizations, citizens, that are carried out in the form of persuasion (conversations, explaining how not to become a victim of crime, how to ensure the preservation of his life and health) and assistance (organization of special consultative centers, centers for social and psychological protection of children against life and health crimes). The activities are carried out in the form of group or individual consultations, prediction of individual victim behavior, identification and neutralization of victimally significant personality traits and characteristics of behavior; devictimization of children (learning socially important skills).

The author proposes amendments to existing legislation in the field of protection of the child's right to life and health.

Key words: crimes against life and health, child, criminological characteristic, general social crime prevention, special criminological prevention, individual prevention of crimes against life and health of children, victim of crime, victimization of children, victimology prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Зеленьак П. А. Особливості кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 47, т. № 3. С. 53–56.
2. Зеленьак П. А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. № 29, т. 2. С. 97–99.
3. Женунтій В. І., Зеленьак П. А. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості дітей в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 206–213.
4. Женунтій В. І., Зеленьак П. А. Особливості кримінально-правової охорони здоров'я дітей на пострадянському просторі: порівняльно-правове дослідження. *Підприємство, господарство і право* : наук.-практ. господарсько-правовий журн. 2018. № 12. С. 304–311.
5. Zelenyak P. A. Characteristics of Persons Committing Violent Crimes against Children. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 325–335.
6. Зеленьак П. А. Віктимологічна профілактика злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 364–373.
7. Зеленьак П. А. Правове регулювання діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Jurnalul juridic national: teorie și practică (Nation low journal: theory and practice)*. 2019. № 1 (35). С. 168–171.
8. П. А. Особливості кримінально-правової охорони життя та здоров'я дітей в країнах Європи. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 5. Р. 116–120.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Зеленьак П. А. Правове регулювання охорони дитинства в Україні. *100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр. : зб. наук. статей і тез доп. на наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 листоп. 2017 р.).* Харків, 2017. С. 131–134.
10. Зеленьак П. А. Кримінально правовий захист прав і законних інтересів дітей в Україні. *Злочинність у глобалізованому світі : матеріали XVI Всеукр. кримінологічної конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.).* Харків, 2017. С. 129–132.
11. Зеленьак П. А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.).* Київ, 2018. С. 207–213.
12. Зеленьак П. А. Кримінологічна характеристика жінок, що вчинили вбивство новонародженої дитини. *Актуальні проблеми кримінального права : матеріали IX Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.).* Київ, 2018. С. 128–131.
13. Зеленьак П. А. Особливості віктимізації дітей від злочинів проти життя та здоров'я. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 20 берез. 2019 р.).* Київ, 2019. С. 270–274.
14. Зеленьак П. А. Преступления против жизни и здоровья детей: особенности виктимизации. *Conferinta internationala stintifico-practica Perticularitatile adaptarii legislatiei republicii Moldova si ucrainei la legislatia uniunii europene (23–24 martie 2019).* Chisinau. Republica Moldova, 2019. С. 219–222.
15. Зеленьак П. А. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту прав дитини на життя і здоров'я. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* Київ, 2019. Спец. вип. «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VIII-х наукових читань, присвячених пам'яті В. М. Корецького (Київ, 17–18 трав. 2019 р.). С. 117–120.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	 28
1.1. Стан наукового дослідження злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.....	28
1.2. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.....	46
1.3. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту права дитини на життя та здоров'я.....	67
Висновки до розділу 1.....	87
 РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	 92
2.1. Стан і тенденції злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.....	92
2.2. Характеристика осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні.....	110
2.3. Фактори, що детермінують злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні.....	132
Висновки до розділу 2.....	155
 РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	 159
3.1. Заходи загальносоціального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.....	159

	16
3.2. Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.....	174
3.3. Заходи індивідуального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.....	189
Висновки до розділу 3.....	207
ВИСНОВКИ.....	216
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	228
ДОДАТКИ.....	266

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ:

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

Ін. - інші

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики

НП України – Національна поліція України

р. – рік

р.р. – роки

ст. – стаття

ЦК України – Цивільний кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення інтересів дитини є пріоритетним напрямом державної політики, який зазначено в Конституції та законах України. Така діяльність потребує реалізації комплексного підходу, що передбачає координацію дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема підрозділів Національної поліції, судів, органів прокуратури, органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби, громадських організацій, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг.

Незважаючи на діючу систему заходів, сьогодні діти є найбільш незахищеною, уразливою соціальною групою, що найчастіше стає жертвою злочинів. Насильство стосовно дітей або нехтування їхніми основними потребами негативно впливає на психічний стан неповнолітнього, що призводить до порушення розвитку дитини та сприяє асоціальній поведінці. Тому нині особливе занепокоєння викликає посягання на життя та здоров'я дитини. У структурі всієї злочинності злочини проти життя та здоров'я дитини становлять невелику частку (у 2013 році – 12,67%; 2014 році – 11,54%; 2015 році – 9,43%; 2016 році – 7,70%; у 2017 році – 7,21%; у 2018 році – 7,98%), але, незважаючи на це, необхідно враховувати їх велику суспільну небезпеку [295].

Установлено, що зростання досліджуваних злочинів відбувалося у 2014 році, поступове зниження незначними темпами мало лише 2015 року, але дані офіційної статистики з початку 2018 року та за 10 місяців 2019 року демонструють поступове зростання. Сьогодні викликає особливе занепокоєння частка дітей, що стали потерпілими від злочинів проти життя та здоров'я, а саме: усього малолітніх (до 14 років), що потерпіли від посягань на життя та здоров'я у 2013 році – 2 472; у 2014 році – 1 784; у 2015 році – 1 591; за 11 місяців 2016 року – 1 607; у 2017 році – 1 616; у 2018 році – 1 596 [295]. Умисні вбивства (та замаху) за ст. 115–118 КК

України вчинено стосовно малолітніх у 2013 році – 38, у 2014 році – 67; у 2015 році – 67; за 11 місяців 2016 року – 46; у 2017 році – 52; у 2018 році – 59.

Саме складність захисту права дитина на життя та здоров'я обумовила вибір теми дисертаційного дослідження та сприяла розгляду цього питання з позиції кримінології та кримінального права з метою розробки конкретних пропозицій та практичних рекомендацій щодо виявлення ознак досліджуваних злочинів, визначення їх детермінант та вироблення шляхів запобігання.

Проблемі охороні життя і здоров'я неодноразово приділялася увага в юридичній науці, причому досліджувалися різноманітні аспекти цього правового інституту залежно від галузі права. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, В. С. Батиргарєєвої, А. Б. Благої, Ю. Д. Блувштейна, В. І. Борисова, М. І. Ветрова, В. В. Вітвицької, В. О. Глушкова, Б. М. Головкіна, К. К. Горяїнова, О. М. Гуміна, Н. О. Гуторової, О. М. Джужи, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. Й. Коржанського, Є. В. Корнієнка, Л. В. Крижної, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В. М. Куца, Л. В. Левицької, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Я. Лихової, М. І. Мельника, Г. М. Миньковского, О. Є. Михайлова, В. О. Навроцького, В. І. Осадчого, В. В. Сташиса, М. С. Тація, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, О. О. Ходимчук, В. В. Шаблистого, Д. А. Шестакова, С. С. Яценка тощо.

Дослідженню злочинів проти дитинства присвячено працю І. О. Бандурки «Кримінально-правова охорона дитинства», де запропоновано концепцію кримінально-правової охорони дитинства в Україні. Вивчення жертви злочину здійснювалося вітчизняними вченими В. А. Туляковим («Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи»), О. М. Джужею, Є. М. Моїсєєвим («Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти»)), Ю. В. Бауліним, В. І. Борисовим

(«Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження»); О. М. Джужею («Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма»), А. О. Джужею («Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика») та ін.

Наявність значної кількості наукових досліджень із проблем запобігання злочинам проти життя та здоров'я свідчить про те, що проблема ефективності запобіжних заходів у цій сфері залишається актуальною. Однак, незважаючи на наявність великої кількості наукових праць щодо питань захисту дітей в Україні, актуальність роботи обумовлена й тим, що дотепер залишаються недослідженими проблеми кримінологічної характеристики та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини. Відсутність комплексного теоретико-методологічного дослідження кримінологічної характеристики та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини, в умовах погіршення криміногенної обстановки, що обумовлена недоліками превентивної діяльності, підтверджують актуальність і своєчасність виокремлення охорони життя та здоров'я дитини як особливого об'єкта, який потребує негайного вдосконалення. Названі вище аспекти й обумовили актуальність та необхідність дослідження та розроблення ефективних запобіжних заходів проти цього негативного явища в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 453; Стратегії розвитку органів системи МВС на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р.; Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 6

травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», затвердженого Указом Президента України від 16 червня 2015 р. № 341/2015. Відповідає пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275 (п. 5.16), основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 роки, схвалена рішенням Вченої Ради академії (протокол № 27 від 28 листопада 2017 року) та включена до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 882, 2017 рік).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є здійснення комплексного та системного розроблення питань щодо теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі дослідження кримінологічної характеристики та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини, розроблення на такій основі науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на запобігання та припинення злочинів проти життя та здоров'я дітей, підвищення ефективності існуючих форм і методів запобігання досліджуваним злочинам.

Для досягнення поставленої мети були окреслені такі *завдання*:

- проаналізувати стан наукового дослідження порушення права дитини на життя та здоров'я в Україні;
- дослідити генезис кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я дитини в Україні;
- проаналізувати міжнародний досвід встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я дитини;
- визначити стан, характер, динаміку та тенденції злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні;
- охарактеризувати осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні;
- виявити фактори, що обумовлюють вчинення злочинів проти життя

та здоров'я дитини в Україні;

- розробити заходи загальносоціального запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в Україні;
- удосконалити заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в Україні;
- розкрити особливості заходів індивідуальної профілактики злочинів проти життя та здоров'я дитини та вдосконалити такі заходи в Україні.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають при посяганні на життя та здоров'я дитини в Україні.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дитини в Україні.

Методи дослідження обрано відповідно до визначеної в роботі мети та задач дослідження з урахуванням об'єкта й предмета дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістичний метод пізнання дійсності. Під час дослідження застосовано діалектичний метод пізнання дійсності, а також спеціальні теоретичні й соціологічні методи, зокрема: *історично-правовий* – при ретроспективі дослідження генезису кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я дитини й розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту права дитини на життя та здоров'я; (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *порівняльно-правовий* – під час визначення нормативно-правової відповідальності за посягання на життя та здоров'я дитини, який надав змогу дослідити законодавчий досвід зарубіжних держав (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *статистичний* – при вивченні даних щодо стану, тенденцій досліджуваних злочинів та характеристики осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини (підрозділи 2.1, 2.2); *соціологічний* – у процесі вивчення думок практичних працівників НП України про чинники, що обумовлюють вчинення досліджуваних злочинів та вивчення матеріалів кримінальних проваджень за злочини проти життя та здоров'я дитини (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *формально-логічний* – для оброблення емпіричного матеріалу (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3);

логіко-нормативний – при формулюванні пропозицій стосовно внесення змін та доповнень до чинного законодавства з метою запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Генеральної прокуратури України та Національної поліції України упродовж 2013–2018 років, а саме: статистичні дані Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1, затвердженого наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 року № 100), Звіту про результати роботи підрозділів Національної поліції України (форма № 1-АВ); зведені результати соціологічних опитувань 309 слідчих територіальних підрозділів Національної поліції; 284 кримінальні справи та кримінальні провадження за період 2009–2018 років (м. Київ, Київська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська та Закарпатська області), аналітичні матеріали Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України; аналітичні дані МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України.

Наукова новизна отриманих результатів. За своїм змістом та структурою дисертація є одним із перших у вітчизняному кримінальному праві та кримінології комплексним дослідженням посягань проти життя та здоров'я дитини в Україні, їх кримінально-правової та кримінологічної характеристики та запобігання. Конкретний внесок дисертанта в наукове розроблення окреслених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи наукової новизни й мають теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

- на основі проведеного дослідження (даних офіційної статистики та вибіркового дослідження) здійснено кримінологічний аналіз злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні та визначені тенденції зазначених злочинів;

- запропоновано виділити три періоди історичного розвитку

кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні;

- визначено зміст категорії *«безпека дитини»* як захищеність життя та здоров'я дитини від реальних та потенційних загроз, що є пріоритетом діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості;

- визначено заходи *«забезпечення безпеки дитини»*, під якими розуміється комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюється органами державної влади та управління, які спрямовані на забезпечення нейтралізації та недопущення посягань на життя та здоров'я дитини в Україні;

- запропоновано організаційно-правові заходи вдосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України зі службами у справах дітей та спеціальними установами у справах дітей шляхом проведення спільних заходів щодо запобігання та виявлення можливих посягань на життя та здоров'я дитини;

- *удосконалено:*

- наукове бачення використання зарубіжного досвіду запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини при запровадженні спеціальних норм у кримінальне законодавство;

- типологію осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні;

- характеристику потерпілої дитини від злочинів проти життя та здоров'я, а також відносин, що існували між потерпілою дитиною та особою, що вчинила досліджуваний злочин;

- складові елементи віктимологічної характеристики дитини, стосовно якої були вчинені злочини проти життя та здоров'я, визначено загальні та індивідуальні віктимні риси дитини;

- підстави для класифікації ситуацій, що сприяли вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні (за особливостями відносин, які

були між потерпілим та особою, що вчинила злочин, а також за ознаками характеру поведінки потерпілої дитини);

- заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини;

- заходи індивідуального запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини та заходи віктимологічної профілактики;

- *дістало подальший розвиток:*

- критерії факторів, що обумовлюють вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні;

- питання щодо міжнародно-правових підходів і практики запобігання посяганням на життя та здоров'я дитини;

- наукове обґрунтування необхідності удосконалення положень законодавства в межах взаємодії суб'єктів запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що сформовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки й рекомендації використовуються у:

- *законотворчій діяльності* – при опрацюванні проєктів змін і доповнень до ст. ч. 1 ст. 121 КК України, ч. 3 ст. 122 України, ч. 2 ст. 125 КК України, ч. 1 ст. 126 КК України (акт впровадження секретаря Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення і правоохоронної діяльності Геращенко А. Ю. від 15 січня 2019 року № 1568/575);

- *діяльності правоохоронних органів* – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників та рекомендацій з питань організації запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 4 січня 2019 року);

- *науково-дослідній роботі* – для подальшої розробки загальнотеоретичних та практичних проблем запобігання злочинам, що

посягають на життя та здоров'я дитини (акт Національної академії внутрішніх справ від 23 травня 2019 року);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, навчальних посібників, тестових завдань і дидактичних матеріалів із кримінології, кримінального права та кримінально-виконавчого права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів за спеціальністю 081 «Право» (акт Національної академії внутрішніх справ від 21 травня 2019 року).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять новизну роботи, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розроблення, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються. У наукових статтях, що опубліковані у співавторстві, частка дисертанта становить 50%.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: Науково-практична конференція до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 роки) «Правове регулювання охорони дитинства в Україні» (м. Харків, 15 листопада 2017 року); Матеріали XVI Всеукраїнської кримінологічної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених: «Злочинність у глобалізованому світі, кримінально-правовий захист прав і законних інтересів дітей в Україні» (м. Харків, 12 грудня 2017 року); Матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей» (Київ, 21 квітня 2018 року), Матеріали IX Всеукраїнської науково-теоретичної конференції Актуальні проблеми кримінального права «Кримінологічна характеристика жінок, що вчинили вбивство новонародженої дитини» (Київ, 23 листопада 2018 року); Матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу: «Кримінологічна теорія

і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Особливості віктимізації дітей від злочинів проти життя та здоров'я» (Київ, 22 березня 2019 року); Conferinta internationala stintifico-practica «Преступления против жизни и здоровья детей: особенности виктимизации» (Кишинів 23–24 березня).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, списку використаних джерел (364 найменувань на 38 сторінках) та додатків на 34 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 299 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 214 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ

1.1. Стан наукового дослідження злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Дослідження наукової думки щодо проблем порушення права дитини на життя і здоров'я дає підстави відстежити закономірності розвитку вітчизняних та зарубіжних поглядів у цій сфері. Злочини проти життя і здоров'я належать до числа глобальних проблем суспільства, оскільки це найтяжчі злочини, що ставлять під загрозу найбільш значущі цінності людини – її життя і здоров'я. Незважаючи на те, що ці злочини є наслідком певних процесів та явищ економічного, соціально-політичного характеру, залежать від стану соціальної середовища, внутрішньої та зовнішньої політики держави, вони являють собою важливу самостійну проблему. Вчинення злочинів проти життя і здоров'я дитини є частиною загальної проблеми боротьби зі злочинністю і набуває ваги не тільки теоретично, а й стає найгострішою практичною проблемою.

Необхідно зазначити, що праці дореволюційних вчених заклали фундаментальні основи кримінального права, зокрема і свободи волі. Їх дослідження були присвячені аналізу історії класичної школи кримінального права та кваліфікації окремих діянь. Значний внесок було зроблено такими видатними вченими, як І. Я. Фоницький [335], М. С. Таганцев [303], С. В. Познишев [242], М. П. Чубинський [345], О. Ф. Кістяковський [151], М. Д. Сергеевський [289], які вважали, що «наука кримінального права повинна вивчати злочин та покарання тільки як юридичне явище» [243]. Зазначені науковці дослідили предмет науки кримінального права, його

історію, вчення про кримінальний закон, злочини та його склад, здійснили теоретичний аналіз основних наукових шкіл кримінального права європейських країн.

Варто звернути увагу на те, що дореволюційними вченими М. В. Духовським, А. А. Піонтковським [236], І. Я. Фойницьким було закладено основи кримінальної політики, під якою вони розуміли систему заходів впливу на злочин та злочинність. М. М. Гернет [53], С. К. Гогель, Д. А. Дріль, П. І. Люблінський, М. П. Чубинський та інші представники дореволюційної науки розробили положення щодо взаємозв'язку злочинності з іншими явищами, особи злочинця, ефективності засобів впливу на злочинність. До цього часу є актуальними такі праці М. М. Гернет «Суспільні причини злочинності» (1906) [53], С. К. Гогель «Курс кримінальної політики у зв'язку з кримінальною соціологією» (1910) [55], Д. А. Дріль «Вчення про злочинність та заходи боротьби з нею» (1912) [102], М. П. Чубинський «Курс кримінальної політики» (1895, 1909) [345].

Здебільшого наукові дослідження у сфері кримінального права було присвячено загальним проблемам кваліфікації, а також обґрунтованості впливу покарання окремих складів злочинів проти життя і здоров'я: М. К. Аніянец [7], Л. Д. Гаухман [51; с. 61-62], С. В. Бородин [33], М. І. Загородніков [114], А. А. Піонтковський, М. Д. Шаргородський [349] та ін.

Оскільки проблема складу злочину є однією з центральних у науці та практиці кримінального права було здійснено значний внесок у розроблення поняття та структури складу злочину, обґрунтування його ролі та значення в кримінальному праві зробили такі вчені: М. І. Бажанов, А. Н. Трайнін, О. О. Піонтковский, В. М. Кудрявцев, Б. С. Никифоров, Я. М. Браїнін, Н. Ф. Кузнецова, В. І. Курляндський, Б. А. Курінов, П. С. Дагель.

Досліджуючи склад злочину, вчені розширили уяву про зміст складу злочину, що дозволило вивчити цей кримінально-правовий феномен з позиції його юридичної природи як юридичну конструкцію – систему об'єктивних та

суб'єктивних ознак, закріплених у законі. У диспозиції відповідної статті Особливої частини Кримінального Кодексу України (далі – КК України) та в статтях Загальної частини при визначенні в сукупності суспільно небезпечне діяння називають злочином [17].

Не можна не погодитися з висновком щодо визначення складу злочину як достатньо складного нормативно-правового утворення, що знайшло відображення в законі. Як категорія кримінального права склад злочину дав можливість глибше зрозуміти злочин як негативне (суспільно небезпечне) діяння соціально-правової реальності і тому вимагає подальших досліджень [230].

Склади злочинів, що посягають на життя і здоров'я, належать до матеріальних складів злочинів, оскільки їх об'єктивна сторона передбачає настання певних негативних наслідків. Наслідком таких злочинів є шкода, яка заподіюється суб'єктом життю та здоров'ю потерпілого.

Кваліфікації злочинів присвячено роботи О. А. Герцензона [54], М. Й. Коржанського [165], В. М. Кудрявцева [181], В. В. Кузнецова [185], В. О. Навроцького [217; 218], О. І. Рарог [274], А. В. Савченка [185], С. А. Тарарухіна [304], В. І. Шакуна [185], які запропонували правила кваліфікації злочинів із урахуванням особливостей законодавчого визначення вини, мети, мотиву, а також суб'єкту злочину. Кваліфікація злочинів являє собою встановлення зв'язку між ознаками вчиненого діяння і ознаками, викладеними в законі як ознаками певного складу злочину. На думку вчених, це зв'язок між окремим (вчинене діяння) і загальним (кримінально-правова норма), при визначенні і встановленні якого ознаки складу злочину, передбаченого законом, порівнюються з ознаками діяння, вчиненого певною особою. М. Й. Коржанський на основі вимог судової практики виклав особливості системності процесу кваліфікації, визначив особливості й складності кваліфікації найпоширеніших злочинів, а саме – злочинів проти життя і здоров'я, а найголовніше – питанням, що безпосередньо пов'язані зі складом злочинів проти здоров'я особи.

Науковцем було визначено, що об'єктом усіх злочинів проти здоров'я є здоров'я іншої певної особи незалежно від її стану та аномалій. Автором не було зазначено обов'язкових ознак суб'єкта злочину, а тільки названо вік кримінальної відповідальності [165].

Вивченню злочинам проти життя і здоров'я були присвячені праці вітчизняних учених [296], які дослідили проблемні питання як самої науки, так і кримінального законодавства, ними було акцентовано увагу на окремих нормах кримінального закону України та окремих зарубіжних країн. Вагомий внесок здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. А. Андрєєва, М. К. Аніянц, М. І. Бажанов, В. І. Борисов, С. В. Бородін, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, М. І. Дубиніна, М. І. Мельник, М. І. Загородников, Т. В. Кондрашова, М. Й. Коржанський, Ю. М. Крутов, В. М. Куц, В. О. Навроцький, О. С. Никифоров, О. М. Попов, Л. А. Рогачевський, Б. С. Сидоров, В. В. Сташис, В. І. Ткаченко, С. Д. Шапченко, М. Д. Шаргородський, Н. В. Шепелева, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та ін.

Праці зазначених вище вчених сприяли теоретико-прикладним дослідженням кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я особи, їх правильній і чіткій кваліфікації при індивідуалізації призначеного покарання. Саме наукова діяльність цих учених сприяла вивченню диференціації кримінальної відповідальності та розробленні правил її здійснення.

Злочини проти здоров'я неодноразово досліджувалися такими вченими: В. І. Борисовим [32], В. М. Куцом [32], А. В. Байловим [19], К. В. Катеринчук [146] «Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання катуванню» (2010 р.) [147], М. Й. Коржанським [165], В. В. Сташисом [297].

Важливим для розвитку науки кримінального права є дослідження Л. П. Брич «Злочини проти здоров'я та проти безпеки життя та здоров'я по законодавству України» [39]. Нею було опрацьовано систему злочинів проти здоров'я й проти безпеки життя та здоров'я за законодавством України,

дискусійні питання, які існують сьогодні при дослідженні зазначених злочинів, а також перспективи розвитку вітчизняного законодавства. Л. П. Брич зазначила, що відповідальність за спричинення шкоди здоров'ю людини (та деяким додатковим об'єктам, зокрема життю) встановлена не лише статтями розділу II Особливої частини «Злочини проти життя та здоров'я особи», а суспільно небезпечні наслідки злочинів, що завдають шкоду життю та здоров'ю людини в різних проявах, містяться в більшості розділів Особливої частини Кримінального кодексу України. У межах розділу II Особливої частини КК України закріплено не лише склади злочинів, у яких шкода здоров'ю людини є єдиним чи основним об'єктом. Цим розділом встановлюється відповідальність за злочини, що об'єднані у «групу злочинів, що становлять небезпеку життю і здоров'ю» [37]. У юридичних складах цих злочинів шкода здоров'ю людини є єдиним чи одним з альтернативних наслідків поряд зі смертю. Відповідно, здоров'я людини у цих складах є додатковим безпосереднім об'єктом [39].

Наукове дослідження А. О. Данилевського, Г. Є. Болдарь «Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи: проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів» [69] було присвячено питанням відмежування складів злочинів один від одного, наведено приклади, що розкривають суть цього питання. Однак у праці не розкрито склади злочинів проти здоров'я особи, лише деякою мірою – поняття об'єктивної сторони. На думку К. В. Катеренчук [145, с. 203-208], автори не дотримуються класифікації злочинів проти життя та здоров'я особи, що існує в теорії кримінального права, не відокремлюючи при цьому «злочини проти здоров'я» та «злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини».

Вдосконаленню кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, було присвячено дослідження Н. В. Уварової, яка визначила елементи подібності та відмінності із

суміжними складами злочинів [317].

Окремим складам злочинів проти життя і здоров'я було присвячено наукові дослідження В. Є. Михайлова, Є. В. Корнієнко, К. В. Катеренчук та ін.

В. Є. Михайлов досліджуючи кримінальну відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби, визначив зміст інфекційних хвороб і визначив їх місце в системі ознак об'єктивної сторони злочину та запропонував виключити термін «вірус» з диспозиції ст. 130 КК України і викласти ч. 2 ст. 130 в новій редакції: «за заподіяння суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті, у виді зараження іншої особи, що є небезпечним для життя людини» [212].

Розглядаючи кримінально-правову характеристику зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, Є. В. Корнієнко дослідив питання відмежування від суміжних складів злочинів, призначення покарання. Автор, приєднуючись до інших учених, запропонував виключити термін «вірус» з диспозиції ст. 130 КК України [166].

Монографія «Запобігання катуванням» [153] присвячена аналізу міжнародних стандартів у галузі запобігання катуванням, нелюдському й такому, що принижує гідність, поводженню й покаранню.

Аналіз розвитку вітчизняного законодавства щодо злочинів проти здоров'я особи, порівняльно-правову характеристику злочинів проти особи, що належать до різних правових систем світу, таких як романо-германська, англо-американська, традиційна та ін. здійснила К. В. Катеренчук в монографії «Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики» [146]. Нею були висвітлені дискусійні питання щодо складів злочинів проти здоров'я особи, і на основі проведеного дослідження було запропоновано замінити окремі терміни в КК України «душевне хвилювання» на «емоційне збудження», поняття «злочинець» на «особа, що

вчинила злочин», «тілесне ушкодження» на «шкода здоров'ю», «втрата працездатності» на «пониження працездатності».

Необхідно звернути увагу на те, що науковці досліджували окремі склади злочинів проти життя і здоров'я, наприклад, пропонувалися різні тлумачення при розкритті значення (змісту) законодавчого терміна «вбивство». Одні вчені пропонують визначати вбивство як протиправне, умисне чи необережне позбавлення життя іншої людини [32]. Інші під вбивством розуміли передбачене кримінальним законом винне суспільно небезпечне діяння, що посягає на життя іншої людини і спричиняє смерть [220].

Досліджуючи злочини проти життя та здоров'я, вченими приділялася увага окремим складам злочинів, а саме – Н. О. Гуторовою та В. І. Борисовим було запропоновано визначення тілесного ушкодження, та встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Необхідно звернути увагу, що вчені у галузі медицини, серед яких Є. М. Білецький, досліджували поняття «тілесні ушкодження». Вони розширили зміст цього поняття, визначаючи його як порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи декількох зовнішніх ушкоджених чинників – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [27]. Незважаючи на це, сьогодні представники у сфері кримінального права та медицини [288] мають єдину точку зору на визначення тілесних ушкоджень як порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, виділяючи різні деталізовані ознаки в межах предмета дослідження кожної з наук.

Крім традиційних підходів при дослідженні злочинів проти життя і здоров'я або їх окремих складів, необхідно відзначити монографію В. В. Шаблистого «Безпековий вимір кримінального права України» [346] та дисертаційне дослідження «Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні» [347], який розглянув проблеми забезпечення безпеки людини. На думку В. В. Шаблистого розуміння безпеки особистості є концептуальною ідеєю для пояснення тих

або інших конкретних процесів та явищ соціальної дійсності й побудови тих або інших теоретичних уявлень і моделей, що описують і пояснюють визначені суспільні процеси та явища з позиції ідеї безпеки. Сама проблема безпеки людини з'явилася порівняно недавно, трохи більше десяти років тому (перші роботи автора з цієї тематики датуються кінцем 90-х років).

Важливим для подальшого розвитку юридичної науки є дослідження, присвячені окремим складам злочинів проти життя і здоров'я. А саме, умисним посяганням на життя і здоров'я особи, вчиненим в стані сильного душевного хвилювання. А. В. Байлов запропонував розширити перелік обставин, які є підставами виникнення стану фізіологічного афекту: передбачити в диспозиціях ст. 116, ст. 123 КК України, крім протизаконного насильства, «тяжкої образи й систематичного знущання (а) «інші неправомірні дії з боку потерпілого» (під якою слід розуміти умисне приниження честі й гідності особи, виражене в будь-якій формі), й (б) «аморальні дії з боку потерпілого» [19].

Цікавим є проведення порівняльного аналізу кримінального законодавства України і Польщі за умисні вбивства Н. Є. Маковецькою [204]. Нею був зроблений аналіз поняття вбивства та його ознак, класифікації вбивств, розуміння поняття об'єктів складів умисних вбивств, предмета умисних вбивств, ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін складів умисних вбивств, кримінально-правової кваліфікації умисних вбивств.

Наведені вище дослідження створили фундаментальну базу для вивчення злочинів проти життя та здоров'я, але необхідно зазначити, що тільки в дослідженні І. О. Бандурки «Кримінально-правова охорона дитинства» [20] було проведено детальний аналіз всієї множини злочинів проти дитинства з метою розроблення відповідних практично спрямованих положень, висновків і рекомендацій. Автор запропонувала концепцію кримінально-правової охорони дитинства в Україні, яка ґрунтується на комплексній кримінально-правовій та кримінологічній характеристиці злочинів проти дітей та дитячої злочинності, системі протидії їм з

урахуванням міжнародного досвіду такої діяльності. Було здійснено кримінально-правовий аналіз системи злочинів проти дитинства з наступною їх класифікацією. Таким чином, встановлено, що у КК України передбачено посягання, спрямовані проти: новонароджених дітей; малолітніх; осіб, які не досягли статевої зрілості; дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування; неповнолітніх або непрацездатних дітей, які перебувають на утриманні батьків.

У результаті аналізу всієї сукупності складів злочинів, що передбачають відповідальність за злочини проти дитинства, виявлено низку проблем, вирішення яких може сприяти ефективному захисту прав дітей. На думку І. О. Бандурки, особливої уваги потребують: 1) впровадження в текст Особливої частини закону про кримінальну відповідальність нових норм (відповідальність за насильство в сім'ї); 2) удосконалення кримінально-правового захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації. Незважаючи на те, що КК України кваліфікуючими ознаками називає відповідальність за діяння, вчинене стосовно неповнолітніх та малолітніх осіб, існує невідповідність, пов'язана із необґрунтовано м'якою санкцією за злочини, вчинені щодо неповнолітньої чи неповнолітнього; 3) посилення кримінально-правового захисту дітей від злочинів, що посягають на їх життя і здоров'я, адже серед них є низка, таких що не визнають кваліфікуючою обставиною факт вчинення цих злочинів стосовно неповнолітнього; 4) уніфікація кваліфікуючих ознак складів злочинів, що передбачають відповідальність за злочини проти моральності у сфері статевого стосунків. Конструктивно всі склади злочинів повинні формуватися з чотирьох частин.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що об'єктами вивчення вітчизняних науковців були суспільні відносини, що виникають при забезпеченні безпеки дитини, а також щодо вдосконалення кримінальної відповідальності і закономірності їх правового регулювання в сучасних умовах розвитку України. Але при всіх здійснених фундаментальних

дослідженнях вітчизняні вчені не сформували єдиної позиції на конструювання складів злочину проти життя та здоров'я та їх регламентацію. І тільки окремі дослідження були присвячені дослідженню дитини як потерпілого від них. Поза увагою українських учених залишаються окремі статті КК України, які потребують комплексного дослідження злочинів проти здоров'я дитини. Саме тому сьогодні існує необхідність у проведенні спеціального дослідження кримінально-правової та кримінологічної охорони життя та здоров'я дитини від злочинних посягань.

Представники школи кримінального права, аналізуючи законодавство, висловили вимоги щодо відповідності норм права їх соціальній обумовленості, тобто адекватного відображення у правових установках існуючих життєвих реалій та тенденцій розвитку суспільних відносин. У межах кримінальної законотворчості це сприяло необхідності кримінологічного обґрунтування рішень, що приймаються законодавцем, їх відповідності кримінальній ситуації та перспективам її розвитку.

Взаємодія кримінального права та кримінології реалізується в активному обміні науковою інформацією. Досліджуваний процес має двосторонній характер збагачення, оскільки кримінологія при дослідженні злочинів спирається на дані науки кримінального права. Це, насамперед, сприяє обґрунтованості та науковій достовірності кримінологічних рекомендацій для кримінального законодавства. Дослідження злочинів проти життя та здоров'я в межах кримінології є актуальним, оскільки зростання цих злочинів стосовно дітей свідчить про неефективність запобіжних заходів, які застосовуються державою, а також про невиконання норм Конституції України з охорони сім'ї, материнства, дитинства. Усе це свідчить про необхідність активізації досліджень злочинів проти життя та здоров'я дітей з метою підвищення превентивного впливу всіх інститутів держави.

Вивчення проблеми злочинів проти життя та здоров'я відбувалося в межах «насильницької злочинності» та «насильницьких злочинів», під якою і якими розуміється сукупність злочинів, при вчиненні яких застосовується

фізичне або психічне насильство над особистістю. Але, незважаючи, на проведенні кримінологами дослідження, до цього часу існує нечіткість у визначенні поняття і чіткого кола цих діянь. Науковим розробленням проблематики насильницьких злочинів займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, В. С. Батиргарєєва, Ю. Д. Блувштейн, І. Г. Богатирьова, В. М. Бурдін, М. І. Ветров, В. О. Глушков, К. К. Горяінов, В. К. Грищук, Н. О. Гудорова, Л. М. Демидова, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, О. О. Житний, В. П. Ємельянов, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, Ф. А. Лопушанський, В. К. Матвійчук, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, Г. М. Миньковский, В. А. Мисливий, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Ю. В. Нікітін, А. М. Орлеан, В. І. Осадчий, Є. О. Письменський, В. В. Сташис, В. М. Трубников, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, Г. В. Чеботарьова, Д. А. Шестаков, С. С. Яценко та інші.

Значна частина вчених кримінологів під «насильницьким злочином» розуміє злочини, відмінною рисою яких є фізичне (психічне) насильство над потерпілим. Відповідно, кримінологічно значущою ознакою, яка визначає розуміння насильницької злочинності, є спосіб злочинів цієї групи, а саме: фізичне та психічне насильство. «Саме в цій кримінально-правій матерії і містяться основні понятійні труднощі» [202]. З точки зору кримінального права та кримінології в реальній кримінальній діяльності форми насильства різноманітні. Вона містить у собі не тільки застосування безпосереднього насильства, але й погрозу його застосування. Тому у кримінальному праві і відрізняють фізичне – завдання соматичної, тілесної шкоди, навіть до позбавлення людини життя (смерті), та психічне насильство – завдання психологічної, моральної шкоди: погрози, приниження, образи, шантажу, всі види примусу та обмеження волі людини. Покарання передбачено не тільки за застосування самого насильства, але й за заклики до нього. Крім цього,

насильство може виступати не тільки як засіб вчинення злочину, але й як сила, що забезпечує створення та стійкість організованих злочинних угруповань.

Учені визначили підстави та здійснили класифікацію посягань залежно від сфер, в яких вони вчиняються, відповідно до цього виокремлюється побутове насильство, що пов'язано з сімейними відносинами та спільною трудовою діяльністю, і насильство у громадських місцях, на вулицях, парках, у дворах; насильство в певних спільнотах, в армії, в місцях позбавлення волі, насильство під час міжнаціональних та релігійних конфліктів та ін.

Однією з найістотніших ознак, що характеризують усі злочини, є об'єкт посягання. Для насильницьких злочинів – це суспільні відносини, які охороняються законом, що забезпечують фізичні блага особи (життя і здоров'я) [213, с. 7].

У межах кримінологічних досліджень відбувалося вивчення стану, структури, характеру насильницьких злочинів, детермінант, що їх обумовлюють, та запобіжних заходів. Фундаментальною основою для кримінологічних досліджень стали праці вчених, що досліджували причини злочинності з метою їх нейтралізації. Особливо важливими були праці радянських вчених, які визначили розвиток кримінологічної думки та загальну тональність теоретичних кримінологічних досліджень. Це праці А. Б. Сахарова «Про особу злочинця та причинах злочинності в СРСР» (1961), А. А. Герцензона «Введення в радянську кримінологію» (1965), І. І. Карпця «Проблема злочинності» (1969), Н. Ф. Кузнецової «Злочин та злочинність» (1969), А. М. Яковлева «Злочинність та соціальна психологія» (1970), Г. А. Аванесова «Теорія та методологія кримінологічного прогнозування» (1972). Для цього періоду характерна відсутність окремого дослідження причин насильницького, корисливого та ін. видів злочинів. Сучасна наука довела, що біологічні та психологічні (патопсихологічні) фактори проявляються неоднаково та ще й у різноманітних поведінкових формах. І саме монографія В. М. Кудрявцева «Причинність у кримінології»

сприяла визначенню нових підходів при дослідженні соціальної детермінації поведінки.

Подальші наукові дослідження вивчали причини злочинності в цілому, її окремих проявів, особистість злочинця, причини індивідуальної протиправної поведінки. Проблема впливу біологічних факторів на причини злочинності почала розглядатися з більш широких позицій при використанні результатів біологічних досліджень (праця М. П. Дубинина, І. І. Карпця, В. М. Кудрявцева «Генетика, поведінка, відповідальність: (Про природу антисуспільних вчинків та шляхах їх запобігання» [104])).

Розвиток та поглиблення кримінологічних, соціолого-психологічних, педагогічних досліджень сприяв розробленню таких напрямів: вивчення внутрішнього механізму індивідуальної злочинної поведінки та аналіз великих соціальних процесів, що обумовлюють зміни у структурі та динаміці злочинності. При аналізі механізму індивідуальної злочинної поведінки було виявлено, що складна взаємодія елементів особистості та середовища, що призводять до вчинення злочину, не тільки мають різновиди, але і в кожному конкретному випадку пов'язані з дефектами в певних елементах психологічного ланцюга, що детермінує цю поведінку [180; 186; 194; 209; 223; 287].

Науковці більше стали приділяти уваги криміногенним факторам, що пов'язані з розладами психічної діяльності, які особливо впливають на поведінку осіб, що вчиняють насильницькі злочини. Традиційні дослідження поведінки осіб, що мають психічні відхилення, здійснили судові психіатри [343; 64]. Учені віднесли до психічних аномалій, насамперед, структурні або функціональні відхилення, обумовлені порушенням дородового розвитку, а також відхилення девіантного характеру. Досліджені психічні аномалії сприяють виникненню та розвитку таких рис характеру, як роздратованість, агресивність, жорстокість, а також зниженню вольових процесів, підвищенню сугестивності, послабленню стримуючих механізмів [11]. Важливим для вивчення поведінки осіб, що вчиняють насильницькі злочини,

є агресивна поведінка, яка спостерігається при різноманітних психічних відхиленнях. Вивчення агресивної поведінки сприяло появі наукових досліджень міждисциплінарної проблеми – кримінальної мотивації як внутрішнього механізму злочинної поведінки, її особистісного змісту. На основі досліджень Е. Фрома [338], К. Лоренца [197], Р. Берона, Д. Ричардсона [42], які визначили поняття та механізм агресії, вченими-кримінологами досліджувалися криміногенний вплив психічних аномалій і акцентуацій особистості для розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій із корегування асоціальної поведінки психопатів, невротиків та інших осіб, що страждають на психічні аномалії, для запобігання новим злочинам. У 1991 році була опублікована монографія російських учених про кримінальну патопсихологію Ю. М. Антоняна, В. В. Гульдана «Кримінальна патопсихологія» [12], а у 1999 році була оприлюднено працю вітчизняного науковця А. Ф. Зелінського «Кримінальна психологія» [132], в якій він виділив прояви агресії, її види та різновиди агресивної поведінки (фізична та вербальна), і дослідив прояви агресії при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я.

Важливим для подальшого розуміння особливостей суб'єкту злочину є проведення дослідження Л. Р. Шувальської, яка дослідила поведінку осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я з точки зору кримінального права та психології [351]. Досліджуючи осудність особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, коли її поведінка повною мірою не відповідає самоконтролю над собою, має місце неадекватна реакція її на вплив зовнішніх факторів і збудників, автор вважає, що рішення повинно ухвалюватися на користь цієї особи з призначенням судової комплексної психолого-психіатричної експертизи.

Необхідно звернути увагу на те, що саме кримінологи розробляють заходи боротьби зі злочинністю, тактику та стратегію, організацію цієї діяльності. Кримінологічні дослідження завжди спираються на достатньо розроблену та науково обґрунтовану базу.

У роботі О. Є. Михайлова, В. Г. Лихолоба «Профілактика насильницьких злочинів органами внутрішніх справ» [241] були висвітлені питання насильницьких злочинів, особливості механізму їх вчинення, здійснено аналіз факторів, що детермінують насильницькі посягання. На основі проведеного дослідження автори запропонували конкретні заходи з удосконалення кримінологічного-профілактичного діяльності органів внутрішніх справ у системі загальної та індивідуальної протидії насильницькій злочинності з урахуванням поведінки жертв досліджуваних злочинів.

Кримінологічні дослідження злочинів проти життя та здоров'я здійснювалися вченими лише в межах окремих злочинів, їх кримінологічної характеристики, а також особливостей їх причин, умов та заходів запобігання. Окремим видам злочинів були присвячені дисертації: А. І. Брайловської [36], І. П. Васильківської [45], В. В. Вітвицької [48], Б. М. Головкина [61], О. М. Гуміна [66], М. Г. Заславської [118], О. М. Ігнатова [138], А. О. Йосипів [137], К. В. Катеренчук [147], Л. В. Крижної [171], Л. В. Левицької [192], Т. А. Павленко [228], Ю. Л. Приколотіної [254], Л. І. Скрекля [292], М. С. Тація [305], О. О. Ходимчук [341], О. М. Храмцова [342], О. С. Ярої [362] та ін.

У дисертації О. І. Белової [23] проведено комплексне наукове дослідження системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх. Проаналізовано історичні витоки та соціальна обумовленість кримінально-правового захисту сім'ї і неповнолітніх, підстави і принципи криміналізації цих діянь. Дослідження М. Ю. Валуйської присвячено кримінологічному дослідженню особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства за обтяжуючих обставин [43].

Наявність значної кількості наукових досліджень з проблем запобігання злочинам проти життя та здоров'я свідчить про те, що проблема ефективності запобіжних заходів у цій сфері залишається актуальною.

Необхідно звернути увагу на те, що розвиток наукових досліджень сприяв формуванню наукового напрямку в кримінології – сімейної

кримінології або кримінофамілістики – у межах Санкт-Петербурзької кримінологічної школи. Вона займається дослідженням взаємозв'язків інституту сім'ї та злочинності, а саме внутрішньосімейними злочинами, впливом родини на злочини неповнолітніх, впливом родини на окремі види злочинної діяльності (насильницьку, корисливу, організовану), впливом родини на масове відновлення злочинності, а також питаннями запобігання злочинам за допомогою впливу сім'ї та на сім'ю. Засновник Д. А. Шестаков [350], автор праці «Сімейна кримінологія: Кримінофамілістика», обґрунтовуючи виділення такого самостійного напрямку досліджень, зазначав, що спочатку сімейній кримінології приділялася незначна увага, вона була не затребувана, але сьогодні ситуація змінилася, засобами масової інформації та державними органами влади використовуються результати досліджень при розробленні законопроектів.

У межах сімейної кримінології вивчаються причини злочинної поведінки в соціальній сфері сімейних відносин та значущості сім'ї у формуванні злочинності в цілому. Розроблено кримінологічну теорію протиріччя інституту сім'ї, відповідно до якої протиріччя, що виникають в сім'ї, у міжстатевих відносинах мають суттєве значення для відновлення злочинів. Дослідженням цієї проблематики займалися М. Штраус, Е. Гондолф та ін.

Також важливим напрямом досліджень злочинів проти життя та здоров'я дитини стала монографія А. Б. Благої «Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання)» [28], розробленої в межах комплексного аналізу насильства в сім'ї. Було розкрито кількісно-якісні показники насильства в сім'ї, наведено кримінологічну характеристику осіб, які вчинили насильство в сім'ї та потерпілих від цього явища. Автором було розроблено кримінологічну характеристику злочинів, що пов'язані з проявами фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства в сім'ї, а також визначено криміногенні чинники досліджуваного явища на макрорівні, мезорівні. І на цій основі було запропоновано систему

запобігання насильству в сім'ї та напрями її удосконалення.

Важливим для подальшого вивчення проблеми насильства в сім'ї є дисертаційні дослідження, а саме – О. В. Бойко «Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища» [31]. Автор виявив соціально-психологічні закономірності та механізми насильницької поведінки окремих індивідів і груп при зіткненні їхніх цілей або інтересів, а також дослідила насильство в сім'ї як наслідок фрустрацій; як негативне соціально-психологічне явище, що здійснює вплив на діяльність особистості всупереч соціальним нормам; як результат «невідповідностей» у пізнавальній сфері суб'єкта та наслідок недостатньо виправданого вибору. На відміну від кримінологічної концепції насильства, що базується на розгляді насильства як певної сукупності дій суб'єкта, що обумовлює її делінквентний характер, особливістю соціологічного підходу є спроба розгляду насильства з позицій аналізу взаємозв'язку індивідуально-психологічних характеристик агентів насильства та об'єктивних умов їх життєдіяльності, з однієї сторони, і прагнення індивідів мати певні можливості з метою перетворення свого оточення, з іншої.

Запобігання насильства в сім'ї було присвячено дисертацію В. Є. Боднара «Психологічні засади діяльності дільничного інспектора міліції з профілактики насильства в сім'ї» [30], в якій вивчено особливості підготовки дільничних інспекторів міліції у питанні профілактики насильства у сім'ї. З урахуванням виявленої специфіки внутрішніх і зовнішніх умов діяльності дільничних інспекторів міліції обґрунтовано психологічні засади та структуру формування комплексної методики психопрофілактики та припинення насильства у сім'ї. Оцінено її ефективність та впроваджено до практичної роботи і процесу професійної підготовки дільничних інспекторів.

Важливій проблемі захисту прав жінок та дітей присвячено видання «Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні» [302]. У роботі розкриті основні стандарти ООН, Ради Європи та Європейського Союзу у сфері забезпечення рівних прав та можливостей

жінок і чоловіків, а також захисту прав дітей.

При вивченні злочинів проти життя та здоров'я дитини велике значення мають дослідження, що присвячені жертвам цих злочинів. Віктимологічний напрям, який сформувався в науці протягом ХХ століття, сприяв вивченню різноманітних категорій людей, яким було завдано шкоди злочинами, особливостей взаємодії між потерпілим та злочинцем та розроблено заходи віктимологічної профілактики. Сучасна віктимологічна теорія здійснює комплексний аналіз феномена жертви та пропонує конкретні заходи з корекції віктимної поведінки. Значний внесок у розроблення віктимологічної теорії здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені: Г. Гентіг, Р. Гассер, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, А. О. Джужа, О. М. Джужа, Б. Мендельсон, Є. М. Моїсєєв, В. С. Мінська, В. І. Полубинський, В. Я. Рибальська, Д. В. Рівман, В. О. Туляков, Л. В. Франк, К. Хігуті, Б. Холист, В. Е. Христенко, Ю. А. Юрченко та ін.

Окремі аспекти поведінки жертви злочинів, її правового захисту, розроблення заходів віктимологічної профілактики висвітлювалися сучасними вченими, а саме: В. А. Туляковим у дослідженні «Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи» [315], у монографіях О. М. Джужи, Є. М. Моїсєєва «Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти» [100], Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова «Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження» [249], О. М. Джужи «Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма» [90], А. О. Джужи «Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика» [76].

Також вітчизняними вченими були проведені дослідження поведінки жертв-дітей від злочинів проти життя та здоров'я, а саме: С. С. Косенко «Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх» [167], А. Ю. Кулієва «Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості» [189], О. Ю. Юрченко «Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи

в Україні» [361] та ін.

Останніми роками в Україні захищено дисертації, предметом дослідження яких були окремі, безперечно важливі, аспекти злочинів проти життя та здоров'я. Проте ці дослідження мають частковий характер або ж стосуються лише окремих видів злочинів. Комплексних кримінологічних досліджень зазначених злочинів, а саме – проти життя та здоров'я дітей, немає і, відповідно, не визначено характерних особливостей цього виду злочинів, осіб, що їх вчиняють, не розроблено класифікації, не виявлено причинного комплексу та необхідних у сучасних соціально-економічних та політичних умовах заходів запобігання цим злочинам. І саме це визначає необхідність проведення самостійного кримінологічного дослідження злочинів проти життя та здоров'я дітей.

1.2. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Відповідно до міжнародних стандартів людина, її права та законні інтереси є найвищою цінністю. Особливо важливим є захист дитини як найбільш незахищеної категорії населення. Згідно з Державною соціальною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» [72] на період до 2021 року є забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН «Про права дитини» [157] передбачає розбудову системи захисту прав та інтересів дитини. В основу діяльності органів держави та громадських організацій покладено комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, а саме – розроблення та затвердження мінімальних стандартів благополуччя та безпеки дитини.

На рівні держави основними нормативними актами, що регулюють відносини у сфері забезпечення безпеки дитини, а саме – життя та здоров'я, є

Конституція України, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, Цивільний кодекс України, Кодекс про адміністративні правопорушення, закони України «Про охорону дитинства» [264], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [263] та інші, а також Постанови Пленуму Верховного Суду України, відомчі нормативно-правові акти МВС України та інші акти законодавства України. Крім цих документів, забезпечення життя та здоров'я дитини регулюється іншими актами центральних органів влади, органів місцевого самоврядування та адміністраціями окремих організацій та підприємств.

Ці положення знайшли своє відображення і у вітчизняному законодавстві, насамперед, в Конституції України. Таким чином, держава взяла на себе відповідальність захищати особистість від будь-яких протиправних посягань, що означає – забезпечення безпеки особистості у всіх сферах життєдіяльності. Відповідно до цього положення кримінальне законодавство України в ст. 1 «Завдання Кримінального кодексу України» визначає правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання злочинам [220, с. 7]. У числі найважливіших об'єктів правової охорони виділено охорону життя та здоров'я, відповідальність за посягання на які передбачена розділом II КК України [220, с. 217-276].

Серед перерахованих нормативних актів особливе місце займають норми кримінального права, їх особлива значимість міститься в тому, що така відповідальність настає тільки за вчинення найбільш суспільно небезпечного діяння. При цьому кримінальне законодавство містить найбільш жорсткі зі всіх видів заходи покарання, оскільки високий ступінь наслідків за посягання на життя та здоров'я дитини є одним з найбільш знакових засобів запобігання новим злочинам. На основі цього необхідно зробити висновок, що норми кримінального законодавства є найважливішим

заходом впливу на осіб, що схильні або вже вчинили злочини проти життя та здоров'я.

Необхідність ретроспективного аналізу обумовлена, з одного боку, об'єктивним та всебічним дослідженням того або іншого явища, а, з іншого, значимістю критичного усвідомлення особливостей його формування та розвитку. Як відомо, загальнометодологічний принцип історизму виступає одним з принципів прогнозування, підкреслюючи необхідність виявлення та врахування спадковості, що підтверджується і розвитком вітчизняного законодавства. Саме ретроспективний аналіз слугує прогностичним цілям: завдяки дискусії щодо становлення законодавства та його сучасному стану виявляються зв'язки нормотворчої діяльності зі встановлення кримінально-правових заборон, закономірностей розвитку законодавства, а також шляхи його вдосконалення. Звернення до існуючих в історії законодавчих актам так чи інакше зачіпає питання кримінально-правової відповідальності, демонструє тривалий процес формування системи злочинів проти життя та здоров'я.

В одному з перших систематизованих джерел Стародавньої Русі – Руській Правді – спочатку містилися, здебільшого, норми кримінального права, але про будь-які склади злочинів проти сім'ї або дітей зазначено не було. Сімейні відносини охоронялися нормами спадкового права, а не кримінального. Злочини проти здоров'я, що передбачалися Руською Правдою, не отримали чіткої регламентації, ця група злочинів окремо не виділялася від злочинів проти життя (різного роду ушкодження) та злочини проти честі (нанесення легких побоїв). У період Стародавньої Русі основним покаранням за ушкодження визнавалася помста. Але вже у Розширеній редакції Руської Правди помста замінювалася окремим покаранням, таким як грошовий штраф, який визначався залежно від завданої шкоди та характеру ушкоджень. Необхідно зазначити, що відбувалася спроба і поступової диференціації за різноманітними елементами та ознаками. При цьому бралася до уваги кількість та обсяг завданої шкоди, зброя злочину, а також статус

винної особи [280].

У Статуті князя Ярослава – пам'ятка XII ст. кількість норм, що були присвячені порушенням сімейних норм значно збільшилася (порушення прав батьків, шлюб між рідними, шлюб духовними родичами (кум та кума), двоєженство, перелюбство та інші злочини). Це свідчить про те, що вже у XI – XIII ст.ст. законодавство Київської Русі містило достатньо широкий обсяг заходів кримінально-правової охорони сімейних відносин, але цього не можна сказати про охорону прав неповнолітніх. Права дітей захищалися достатньо вибірково, насамперед відбувався захист майнових прав дитини. Це пояснювалося достатньо просто, суспільство жило за неписаними законами, звичаями, відповідно до яких діти повинні бути покірними батькам, підкорятися їх волі та мудрості. Але необхідно відзначити, що законодавцем були здійснені спроби захистити право дитини на життя, саме ст. 6 Просторової редакції Статуту князя Ярослава передбачала відповідальність за вбивство як заміжньої, так і незаміжньої жінки своєї дитини. Але зрозумілим є те, що існування цієї норми не свідчить про задовільну охорону дитини у стародавньому законодавстві. Необхідно зазначити, що ст. 9 Руської Правди заклала джерела формування ідеї диференціації фізичного та психічного насильства *«Оже ли кто вынесь мечь, а не тнетъ....»* [252]. Ці дії досліджувалися як погроза вбивством або завданням тяжкої шкоди здоров'ю, але необхідно відмітити, що зазначене посягання розглядалося не як самостійний закінчений склад злочину, а як дія *«що розпочалася, але не досягла мети (посягання)»* [49]. Визнання дії, що не містить ніякої шкоди для життя та здоров'я, злочином свідчить про врахування в окремих випадках не тільки зовнішньої, але і внутрішньої сторони злочинного посягання, намірів винної особи.

Одна з перших згадок про кримінальну відповідальність, якщо можна сказати, за вчинення злочину проти життя та здоров'я дитини зустрічається у Соборному Уложенні 1649 року З однієї сторони, положення закону закріплювало необмежені права батьків по відношенню до дітей, а, з іншої,

передбачалося, що батьки за вбивство своєї дитини підлягали поміщенню в тюрму лише на один рік та церковному покаянню (ст. 3), а за подання «чолобитної» на батька або матір винну особу били батою (ст. 6) [49, с. 323].

В Уложенні були викладені норми, що охороняли право неповнолітніх дітей на життя: вбивство дитини «*яка народилася поза шлюбом (незаконно народженого)*» матір'ю або її спільниками каралося смертною карою (ст. 26) [281]. На жаль, у кримінальному законі чітко не вказувався вік, до якого особа вважалася дитиною, що ускладнювало застосування кримінальної відповідальності. Необхідно зазначити, що Соборне Уложення 1649 року Здійснило вторгнення у сферу церковної юрисдикції, оскільки за шлюбно-сімейні конфлікти передбачалося світське покарання.

Поряд з Соборним Уложенням у XVIII ст. цікавим є Артикул воїнський 1715 року [282] що містив як політичні, так і загальнокримінальні статті. Уперше у Військовому артикулі була прирівняна відповідальність за вбивство батьків та за вбивство дітей. Глава 19 «*про смертне вбивство*» передбачала відповідальність за вбивство Артикули 154–164. Артикул 163 [282] встановлював, що за вбивство батька, матері, дитини немовляти винний буде покараний колесуванням. Але у тлумаченні до цього артикула було вказано, якщо вбивство «*вчинено ненавмисно*» і стане результатом «*виховання*» дружини або дитини, покарання необхідно пом'якшити. Але найголовніше в цій нормі те, що відбулося визнання дитини, що потребує охорони поряд з іншими членами родини.

Необхідно звернути увагу, що стародавнє право прирівнювало тілесні ушкодження з образами, безчестям; особисті покарання приєднувалися тільки в деяких випадках (наприклад, при нанесенні ран в церкві). Звід законів кримінальних визначив відмінність між образами і тілесними ушкодженнями, під другими він розумів каліцтва (позбавлення або приведення в бездіяльність будь-якого органу) і рани (виразки, зовні тіла нанесені), а до перших відносив, між іншим, «коли хто кого вдарить рукою,

або ногою, або знаряддям, або за волосся дерти стане», але не заподіє ні каліцтв, ні ран. На тих же засадах залишилося і Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, що поширило поняття тілесних ушкоджень віднесенням до нього випадків ушкодження здоров'я внутрішніми засобами і заподіяння психічної хвороби.

Убивство було відомо всім кримінальним кодексам із найдавніших часів. Основні його ознаки та головні умови караності в доктрині кримінального права XIX та початку XX ст.ст. та в позитивному законодавстві європейських держав не викликало суттєвої різниці поглядів, але характеристика окремих складів злочинів була не однаковою. Об'єкт вбивства – життя іншої людини. Звідси стає зрозумілим, що самогубство не є його різновидом, таким різновидом може бути лише участь у самогубстві шляхом підмови або пособництва. Наприклад, це стосується убивства окремих категорій дітей, а саме – дитини з фізичними або психічними вадами (виродків), у стародавньому Римі вбивство виродка визнавалося дозволеним. Таке ставлення до хворої дитини потім було відображено і у середньовічній юриспруденції і залишалося тривалий час у законодавстві європейських країн, навіть пруське земське право (1794 рік) вважало вбивство виродка безкарним. Під впливом канонічного права, поступово обмежується поняття «виродка», і вбивство його набуває характеру некараності діяння тільки за умови здійснення батьками і взагалі людьми близькими і при самому народженні.

За російським законодавством, до Петра I вбивство дітей – виродків допускалося безкарно. Петро I указом 1704 і 1718 років повелів виродків не вбивати і не таїти, а оголошувати про них священникам для подання по начальству в кунсткамеру. За це були призначені нагороди, за приховування ж і вбивство – покарання. Право розглядало вбивство виродка, як вбивство на загальних підставах, але допускало знижену його караність, беручи до уваги природне почуття страху і відрази, яке може виникнути, особливо у батьків в момент появи його на світ.

У Судебниках 1497 року¹ та 1550 року² не містилося злочинів, що ставлять в небезпеку життя або здоров'я людини. Це можливо пояснити тим, що, створюючи норми, які передбачали такі склади злочинів, законодавець виходив з їх прояву в об'єктивній дійсності, дії, що не завдавали шкоди об'єкту посягання, не вважалися злочином [273, с. 71].

Прийняття «Уложення про покарання кримінальних та виправних» (1845 рік), яке було першим кримінальним кодексом, сприяло поширенню дії і на територію України [140] та систематизації законодавства. У 1866 році Уложення було видано в третій раз. Число статей скоротилося до 1711. Подальші зміни кримінальних законів включені в продовження до склепіння 1890, 1891 і 1895 років. Уложення про покарання кримінальні та виправні по суті набагато більш схоже на зведення, ніж на кодекс. Редактори відзначали і наголошували, що «він у певному сенсі займає середнє місце між звичайним зведенням і тим, що в наш час іменується новим кодексом, законом. Ми не наважуємося його назвати зводом вдосконаленим, але принаймні ми бажали і намагалися, щоб ця праця наша поєднала в собі всі вигоди і зручності як зведення, так і нового повного кодексу законів у цій сфері» [356, с. 687-688]. Таким чином, Уложення 1845 року виявляється набагато старіше свого формального існування. Відправною його точкою є Уложення 1649 року, а за ним – ціла низка різноманітних постанов, виданих протягом майже двох століть. Тому Уложення містить у собі всі недоліки, властиві зведенню: 1) повну різницю між розділами, відмінність у самому погляді на поняття про злочин і на істотні умови караності; 2) відсутність будь-якої послідовності у

¹ Судебник Івана III, Великокняжий судебник — збірник законів, який призначався для формування засад судоустрою, у ньому переважали процес, норми, функціонування великокняжого, церковного, намісницького і боярського судів. Було визначено поняття державних злочинів, майнові злочини. Поряд з відповідальністю за конкретні злочини передбачалася можливість покарання аж до смертної кари при невизначеній диспозиції — за «інші лихі дії» [359].

² Пам'ятка феодального права, що має 100 статей, в основі яких відредаговані норми Судебника 1497 року та низка новел. Містить переважно норми процесуального права («как судити боярам и окольничим и всяким судьям»), а також низку норм матеріального права. У ст. 92 встановлюється принцип — «закон зворотної сили не має», а у ст. 98 встановлюється порядок прийняття і оприлюднення нових законів [359].

визначені критерію для порівняльної оцінки різних злочинних діянь та визначення відповідальності за них; 3) відсутність витоків і вчень, загальних для всього документа, а що призводить до протиріч окремих його постанов.

Головною перевагою Уложення вважається відсутність у ньому невизначеності санкцій, яка так часто зустрічалася у зведенні законів. Звідси величезна кількість різних видів окремих злочинів, труднощі вивчення кримінальних законів, суперечливість і заплутаність в їх тлумаченні на практиці, нарешті, неповнота Уложення [356, с. 504-521, с. 682-688]. За Уложенням покарання передбачалося за насильство над матір'ю, законним батьком, висхідним родичем, над священнослужителем та іншими особами (ст.ст. 476, 478). Винний у насильстві може бути звільнений від покарання в разі взаємності насильства. Це правило, однак, не поширюється на випадки насильства щодо деяких посадових осіб [357, с. 671, с. 589-590]. Головною формою насильства як самостійного злочину вважалося *«умисне нанесення удару»* і розглядалося в одному розділі з тілесними ушкодженнями. Тяжким видом насильства є насильство над батьками (ст. 1591), який передбачав покарання як образа дією [357, с. 638]. Таким чином, як казав В. Снігірьов *«під тілесними ушкодженнями має розумітися будь-яке стороннє зовнішнє насильство, що призводить до розладів в організмі (фізіологічних), а іноді спричиняє смерть, яким би шляхом і засобом воно заподіяно не було»* [293, с. 638].

Ст. 1469 Уложення призначала виправні арештантські відділення і церковне покаяння того, *«хто в разі, коли якою-небудь жінкою буде народжено немовля жахливого вигляду або навіть не має людського образу, замість того, щоб довести про це належному начальству, позбавить цього вирока життя...»*. Закон пояснює це як *«зазіхання на життя істоти, народженої від людини і слідчо має людську душу...»*.

Початковим моментом життя людини служить момент його народження. Що саме характеризує припинення утробного і початок самостійного позаутробного життя? Це з юридичної точки зору

представляється питанням спірним. Таким чином, він має важливе значення для розмежування вбивства взагалі і дітовбивства зокрема від умертвіння або знищення плоду. Із зовнішнього боку злочинне діяння при вбивстві має складатися в заподіянні смерті шляхом активної діяльності винного або шляхом утримання від тих чи інших дій, неминучим результатом чого було настання смерті. Вбивство другим способом близько стикається з ненаданням допомоги, яке, якщо не має ознак потурання, імовірніше належить до області гріха, ніж злочин. Відповідно до Уложення передбачалося покарання за залишення без допомоги людини вмираючої, коли *«від цієї нечутливості і необережності залишеному без допомоги піде смерть...»* (ст. 1521), та призначення для християн церковного покаяння. Законодавство розрізняло випадкове позбавлення життя, необережне і умисне.

Насильство – це незаконне вживання сили проти особистості потерпілого, примус його що-небудь зробити або не робити, що-небудь відчувати або перенести. Насильство може бути фізичним або психічним, останнє все частіше виявляється у формі погроз. Насильство може бути засобом для вчинення іншого злочину (розбою, грабежу, зґвалтування, посягання на особисту свободу), тоді воно входить до складу останнього і їм поглинається. Насильство полягає у протизаконному використанні сили проти особистості, що не переходить в інший злочин. За об'єктивною ознакою тяжкість насильства відрізняється від тілесних ушкоджень, тяжких побоїв, ран або каліцтва, у напрямі намірів – від образ. Крім того, насильство передбачає або дійсне застосування фізичної сили до особи винного, або таку самовільну дію, якою вторгається в коло прав іншої особи та яка вимушена терпіти лише в разі неможливості чинити винному опір.

Згідно зі ст. 142 Уложення про покарання кримінальні та виправні *«за самоуправство, а рівно за вживання насильства, проте, без нанесення тяжких побоїв, ран і каліцтв...»* винні піддаються арешту не більше ніж на три місяці. Таким чином, насильство наближалось до дій, пов'язаних з

порушенням тілесної недоторканності. На такі ж позиції тримається і Кримінальне Уложення 1903 року. У ст. 475 встановлено *«винний в умисному нанесенні удару або іншої насильницької дії порушив тілесну недоторканність, за це насильство над особою карається арештом...»*. Погляд цей був суперечливий, оскільки насильство спрямовується не проти тілесної недоторканності, а проти закономірної волі потерпілого [354, с. 589-590].

У законодавстві передбачалася відповідальність за «спонукання» до самогубства лише з боку батьків, опікунів та інших полегшених владою осіб (ст. 1476 в'язниця до 1 року і 4 місяців, а також церковне покавання).

Цікавим є те, що в Уложенні поняття «каліцтво» не було визначено, але це поняття було розширеним і до нього відносили дії, що приводили орган тіла до нефункціонального стану. Каліцтва поділяються на тяжкі і менш тяжкі. До перших відповідно до ст. 1477 відносили: позбавлення зору, мови, слуху, руки, ноги або дітородних частин. Менш тяжким каліцтвом визнається постійне ослаблення діяльності органів, повне позбавлення або припинення функцій яких утворює тяжке каліцтво і знищення або припинення функцій інших органів людського тіла як зовнішніх, так і внутрішніх. Тяжким каліцтвом ст. 1477 вважається і непоправне знівечення обличчя. У першому випадку за тяжкі каліцтва передбачено каторгу до 8 років або виселення на поселення, а за менш тяжкі – виправні арештантські відділення (ст. 1478), у другому, і за ті і за інші – виправні арештантські відділення або в'язниця від 4 місяців (ст. 1480). Катування та муки при нанесенні менш тяжкого каліцтва тягнуть за собою обов'язкове збільшення покарання на одну ступінь.

Побої – пошкодження, заподіяні ударом твердого, тупого знаряддя (кулак, палиця, поліно, камінь і т.д.), все одно, чи буде це знаряддя діяти на поверхню тіла або саме тіло, внаслідок поштовху вдариться об нього. За граматичним змістом слова, побої припускають повторність ударів, але в юридичному відношенні і нанесення удару повинно бути віднесено до побоїв, бо для тяжкості ушкодження повторність ударів має другорядне

значення. Побої діляться законом на три види: а) тяжкі, поєднані з небезпекою для життя, б) тяжкі, що не загрожують такою небезпекою, в) легкі. Всі загальні види тілесних ушкоджень кваліфікуються або за наслідками, або за об'єктом. Кваліфікованими, які ведуть посилення відповідальності, випадками є: пошкодження, що закінчилися ненавмисним для винного смертельними наслідками, тілесне ушкодження, заподіяне родичу або дружині, вагітній жінці, або священнослужителю. Тілесне ушкодження, заподіяне при перевищенні меж необхідної оборони, тягне спеціально знижену відповідальність (ст. 1493 Уложення) [355, с. 297-405].

Багатьма законодавствами вбивство новонародженого із загальної групи вбивств взагалі кваліфікується як злочин «*sui generis*» (що в перекладі з латини означає «своєрідний», «єдиний в своєму роді») – за умови незаконного народження немовляти. Оскільки подібна кваліфікація має підставою ту обставину, що мати, яка вбиває свою незаконно народжену дитину під час або невдовзі після пологів, перебуває в особливих умовах фізичного і психічного здоров'я, судовий лікар у кожному окремому випадку повинен піддавати дослідженню як об'єкт злочину – труп немовляти, так і його винуватицю – мати. При судово-медичному огляді трупа немовляти лікарю доводиться шукати відповіді на наступні питання: 1) чи народилася дитина живою або мертвою, 2) як довго жило немовля після пологів, 3) від чого настала смерть. Обвинувачена, особливо яка народжувала вперше, часто посилялася на свою недосвідченість або на те, що після пологів перебувала в непритомному стані. Також часто обвинувачена посилялася на те, що пологи застигли їх раптово в полі, що немовля стрімко вийшло з родових шляхів, забилося об землю і отримало смертельні ушкодження, або впало в рідину та захлинулося. З активних способів найчастіша форма вбивства новонароджених – удушення. Способи для виконання цього роду вбивства були різноманітні. Іноді в роті вбитих немовлят знаходили пісок, гній, соски, введені туди з метою перешкодити диханню. Другою, не такою розповсюдженою причиною насильницької смерті новонароджених, було

пошкодження черепа. Синці в шкіряних покривах черепа, а також пошкодження його кісток можуть статися під час самих пологів, а також при раптових пологах внаслідок падіння немовляти з висоти на третій предмет. Завдання судового лікаря polegшувалось значно, якщо пошкодження черепа були нанесені якимось гострим знаряддям, тобто, коли пошкодження черепних кісток супроводжувались пошкодженням зовнішніх покривів черепа [355, с. 297-405].

Однак до набрання чинності Уложенням 1845 року, вбивство розглядалося не за мірою навмисності, а за мотивами і обстановкою. Уложення 1649 року розрізняло вбивство, вчинене умисно, за яке передбачалася страта; вчинене в бійці, п'яним, за що вбивцю мали бити батоном, віддати на чисту поруку із записом; вбивство, вчинене без наміру, за яке покарання не застосовувалось. Ці три типи (умисне вбивство взагалі, необережне і випадкове) були відомі Зводу законів кримінальних 1832 і 1842 років.

З 1871 року було встановлено таку систему класифікації вбивств: вбивство з обдуманим заздалегідь наміром (ст. 1454), вбивство умисне, але без обдуманого заздалегідь наміру (ч. 1 ст. 1455) і вбивство у запалі й роздратуванні (ч. 2 ст. 1455).

Редакційна комісія зі складання проєкту кримінального Уложення, відзначаючи відмінність кодексів у розумінні поняття «навмисне», далеко не безумовну правильність виділення випадків вбивства за цією ознакою, а також у зв'язку з тим, що в європейських країнах виділення цих ознак в значній мірі обумовлено збереженням за найбільш тяжкі форми вбивства страти, вирішила правила про караність навмисного і ненавмисного вбивства об'єднати. Таким чином, проєкт пропонує тільки два різновиди: умисне вбивство (каторга на термін не менше 8 років) і вбивство, задумане і виконане в пориві сильного душевного хвилювання (каторга на строк не більше 8 років, а якщо діяння було викликано насильством над особистістю з боку потерпілого, то виправний будинок).

Особливі види вбивства (з підвищеною караністю) кваліфіковані таким чином: 1) посягання на життя глави держави і членів царського дому; 2) батьковбивство; 3) вбивство родичів – усіх висхідних, крім батька і матері, рідних брата, сестри, дядьки, тітки і законної дружини; 4) вбивство начальника по службі державного і суспільного – при навмисному посиленні на каторжні роботи без терміну (ст. 1451); 5) вбивство пана і членів його родини, що разом з ним живуть; 6) вбивство господаря або майстра, у якого вбивця перебуває на службі, роботі або навчанні; 7) вбивство вихователя, тобто людини, яка вигодувала винного у своєму будинку; 8) вбивство людини, якій убивця був зобов'язаний своїм утриманням; 9) вбивство священнослужителя (християнського сповідання) під час здійснення ним служби Божої або виправлення духовних потреб (ст. 212); 10) вбивство вартового або кого-небудь з чинів військової варти, які охороняють особу Государя Імператора або членів Імператорського дому (ст. 214-1 передбачено покарання у виді смертної кари); 11) вбивство вагітної жінки. Стосовно всіх перерахованих випадків ст. 1456 Уложенням визначено, що, хто, маючи намір нанести комусь смерть, замість цієї особи помилково позбавив життя іншу, той піддається тому покаранню, якому він повинен був піддатись, якби вбив того, на чие життя мав умисел; 12) умисне вбивство при збройному опорі владі та ін., в місцевостях, які перебувають у стані посиленої або надзвичайної охорони; 13) вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб через підпал, вибух, затоплення, псування залізниці та ін.; 14) вбивство через катування або з попередніми жорстокими муками; 15) вбивство зрадницьке із засідки; 16) вбивство з метою пограбування або для отримання спадщини; 17) отруєння; 18) вбивство для полегшення іншого злочину; 19) вбивство зі спонуканням релігійного фанатизму (ст. 203); 20) повторення навмисного вбивства (ст. 1450) [355, с. 297-405].

Таким чином, однією з особливостей Уложення було внесення суттєвих змін до окремих інститутів, а саме – законодавець вперше виділив специфічну групу злочинів та об'єднав їх в одну главу під назвою «Про

вільне залишення людини в небезпеці та ненадання допомоги помираючому» (*«О произвольном оставлении человека в опасности и неоказании помощи погибающему»*) [333]. З метою розуміння сутності таких складів злочинів теоретики кримінального права відносять їх до злочинів проти життя [142], деякі вважають це вбивствами [198], а деякі запропонували їх класифікувати [142; 216, с. 34]. На думку більшості авторів, система злочинів, пов'язаних із залишенням у небезпеці та ненаданням допомоги, може бути представлена трьома групами: 1) злочини, пов'язані з залишенням у небезпеці дітей та хворих; 2) злочини, що пов'язані залишенням у небезпеці попутника; 3) різні види ненадання допомоги.

З метою розподілу злочинів та проступків був опублікований «Указ про покарання, що накладаються мировими суддями», у відділенні 2 якого «Про погрози та насильство» глави 11 «Про образу честі, погрозах та насильстві» передбачалася відповідальність за погрозу вчинення будь-кому насильницьких дій за відсутності корисливої або іншої злочинної мети (ст. 139), за погрозу на словах позбавити будь-кого життя або здійснити підпал за відсутності корисливої або іншої злочинної цілі (ст. 140) та письмово (ст. 141). Відповідальність за діяння, пов'язані зі створенням небезпеки та залишенням у небезпеці життя та здоров'я, не виділялися в окрему главу; лише в межах ст. 144 глави 12 «Про проступки проти прав сімейних» регламентувалася відповідальність батьків або осіб, зобов'язаних опікуватися дитиною за «підкинутих або залишених дітей, але не в таких місцях, де неможливо очікувати, що він буде знайдений іншими» [301].

Подальший розвиток кримінального законодавства та створення системи злочинів, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я людини, був пов'язаний з прийняттям нового Кримінального Уложення, яке покликано створити тотожність розуміння інститутів кримінального права та застосування нормативних приписів при вирішенні питань про кримінальну відповідальність за злочинні діяння. Уложення 1903 року передбачало XXV главою «Про залишення в небезпеці» модернізований перелік злочинів, що

залишають у небезпеці життя та здоров'я людини: 1) загальні склади злочинів залишення без допомоги (ст. 489 – 491) – залишення особи в таких умовах, за яких особа не могла піклуватися про себе; 2) спеціальні випадки залишення в небезпеці корабельниками, провідниками (ст. 492 – 496); 3) ненадання допомоги хворому або тому, хто знепритомнів (перебуває в непритомному стані). Аналіз норм глави XXV свідчить про те, що Уложення 1903 року, визначаючи діяння, безсумнівно зробило крок вперед: уперше всі норми, пов'язані із залишенням у небезпеці та ненаданням допомоги, були об'єднані в єдину главу, характеристика потерпілих стала більш компактною, оскільки законодавець не зробив розрізнення за віком осіб [283].

Становлення радянської системи захисту дітей на етапі з 1917 року до 1990 року мало певні особливості – у ньому брали верх то прогресивні, то реакційні тенденції. Так у 20-х роках минулого століття були одночасно запроваджені як гуманістичні правові постанови (наприклад, зрівняння в правах позашлюбних та законнароджених дітей, встановлення юридичної відповідальності за неналежне виховання дітей), так і антигуманна традиційна заборона влаштування дітей-сиріт – усиновлення. Головною ж тенденцією ювенально-правового регулювання стало скасування інституту батьківської влади і проголошення виховання дітей обов'язком батьків перед державою [8, с. 12].

Особливістю побудови Кримінального кодексу 1922 року є порядок розташування злочинів в особливій частині та свідчить про ранжування найважливіших суспільних відносин. Були передбачені такі види злочинів: 1) державні контрреволюційні (ст. 57—73) і злочини проти порядку управління (ст. 74—104); 2) посадові (ст. 105—118); 3) злочини, пов'язані з порушенням правил про відокремлення церкви від держави (ст. 119—125); 4) господарські (ст. 126—141); 5) злочини проти життя, здоров'я та гідності особи (ст. 142 – 179); 6) майнові (ст. 180 – 199); 7) військові (ст. 200—214); 8) злочини, що стосуються народного здоров'я, суспільної безпеки і громадського порядку (ст. 215 – 227).

Важливим є те, що Кримінальний кодекс 1922 року містив положення про аналогію закону. Так, у ст. 10 зазначалося: *«у разі відсутності в Кримінальному кодексі прямих вказівок на окремі види злочинів покарання або інші міри соціального захисту застосовуються згідно зі статтями Кримінального кодексу, що передбачають найбільш схожі за важливістю і родом злочини, з дотриманням правил Загальної частини цього Кодексу»*. У радянській науці необхідність такої аналогії пояснювалась умовами «гострої класової боротьби і систематичних посягань повалених, але остаточно не знищених експлуататорських класів, на основи радянського ладу і революційного правопорядку». Таким чином, суддям фактично надавалася можливість, керуючись принципом аналогії, визнавати злочинними будь-які діяння, які можна було угледіти в поведінці так званих «класових антагоністів» [221].

Також необхідно зазначити, що в радянському кримінальному законодавстві до тілесних ушкоджень відносяться «порушення анатомічної цілості або фізіологічної функції тканин і органів людського тіла, викликані механічними, хімічними, інфекційними факторами або психічними інсультами». Кримінальне законодавство складалося з двох частин — загальної та особливої, в яких найшли відображення основні завдання, що стояли перед державою. Було зазначено завдання правового захисту, насамперед, від протиправних посягань при застосуванні заходів соціального характеру.

Після створення СРСР 31 жовтня 1924 року були затверджені «Основні начала кримінального законодавства Союза РСР і союзних республік»³ – акт, що доповнював Загальну частину кримінального законодавства. Це був загальносоюзний кримінальний закон. Але принципових змін до політики в галузі кримінального права він не вніс. Влада, як і раніше, робила відмінність

³ Загальносоюзний закон, що визначає принципів, обов'язкові для всіх союзних республік положення Загальної частини кримінального законодавства. Чотири розділи Основ містять 47 статей. Основи стали базою для дальшого розвитку кримінального законодавства в країні. Вони увійшли як складова (загальна) частина до республіканських кримінальних кодексів, зокрема до Кримінального кодексу УРСР [359; 227, с. 119-207].

між злочинами, «спрямованими проти основ радянського ладу», й усіма іншими. Стосовно перших, окрім покарання за конкретні дії, до «контрреволюціонерів» застосовувалися «заходи соціального захисту»: покарання передбачалося за приналежність до визначеної потенційно небезпечною для більшовицької влади соціальної групи.

Загальна частина Кримінального кодексу УСРР 1927 року порівняно з Кримінальним кодексом УСРР 1922 року була суттєво перероблена, зокрема уточнено поняття умисного злочину, вдосконалені критерії визначення розміру санкції за злочини неповнолітніх, встановлено інститут зняття судимості, впроваджено поняття давності виконання вироків. Деякі зміни, внесені до загальної частини Кримінального кодексу УСРР 1927 року [176], були спрямовані на посилення репресивних функцій держави. У кодексі розвивався і вдосконалювався інститут аналогії кримінального закону, передбачалося вислання за рішенням суду соціально небезпечних осіб, у т. ч. тих, що не вчинили конкретного злочину тощо. Мета покарання була зведена виключно до захисту радянської держави від злочинних посягань, а термін «покарання» замінений терміном «заходи соціального захисту», який об'єднував судово-виправні, медичні та медико-педагогічні заходи. Особлива частина законодавства 1927 року практично не відрізнялася від кодексу 1922 року за визначеннями окремих складів злочину, включенням статей про злочини проти порядку управління, наявністю нових норм щодо забезпечення майнових взаємовідносин держави і громадських організацій, а також окремих громадян [359].

Кримінальний кодекс 1927 року вводить поділ тілесних ушкоджень на дві групи: тяжких та легких. До тяжких тілесних ушкоджень відносять: а) втрата зору, слуху або будь-якого органу, б) не виправне знівечення обличчя, в) душевна хвороба, г) інший розлад здоров'я, поєднаний зі значною втратою працездатності (ст. 142). За вчинення тяжкого тілесного ушкодження передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк до 8 років. Легкі тілесні ушкодження охоплюють всі інші види розлади здоров'я,

покалічення, знівечення людини. Заходом соціального захисту при нанесенні легкого тілесного ушкодження, що викликало розлад здоров'я – є позбавлення волі або примусові роботи до 1 року, а за відсутності розладів здоров'я – примусові роботи до 6 місяців або штраф.

Для кримінального законодавства цього періоду було характерно виключення з числа тяжких тілесних ушкоджень такого виду, як *«ушкодження, що потягнули за собою небезпечний для життя розлад здоров'я»*, передбачивши натомість *«інший розлад здоров'я, поєднаний із значною втратою працездатності»*, та відмова від триступеневого поділу ушкоджень, які були замінені на двоступеневі: тяжкі та легкі тілесні ушкодження. Останні вперше в радянському законі поділялися на два види: легкі тілесні ушкодження, що спричинили або не спричинили розладу здоров'я [68, с. 148].

Необхідно звернути увагу на те, що розвиток кримінального законодавства сприяв систематизації злочинів проти життя і здоров'я, а також виділення кваліфікуючих ознак. Відповідно до Кримінального кодексу 1960 року Особливої частини глава III «Злочини проти життя, здоров'я, волі та гідності» передбачала посягання на життя та здоров'я. Серед таких протиправних діянь, що посягають на життя і здоров'я людини можна виділити злочини, що передбачені ст.ст. 93 – 100 КК УСРСР. Злочини проти життя поділяються на дві групи: а) вбивство (ст. 93 – 98); б) злочини проти життя за відсутності ознак вбивства (ст. 99 – 100). До злочинів проти здоров'я належать: а) тілесні ушкодження (ст. 101 – 106); б) побої і мордування (ст. 107); в) залишення в небезпеці (ст. 111).

Кримінально-правова охорона життя та здоров'я мала універсальний характер. Вона не залежала від особливостей особистості потерпілого (вік, громадянство, соціальний статус). Тому і законодавець окремо не виділяв посягання на життя і здоров'я дитини. Але водночас, було передбачено кримінальну відповідальність, де кваліфікуючими ознаками були життя і здоров'я дитини.

Одним із видів вбивства за пом'якшуючих обставин кримінальне законодавство визнавало вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 96 «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини»). Це пов'язано з тим, що під час пологів та деякий час після них жінка перебуває в особливому фізичному та психічному стані, який послаблює її здатність повністю усвідомлювати власні дії або керувати ними. Наступною специфічною ознакою є потерпіла дитина (потерпілим від цього злочину може бути тільки її власна дитина).

У ст. 111 «Залишення в небезпеці» Кримінального кодексу 1960 року передбачено відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, що перебуває в небезпечному для життя становищі й позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через *«малолітство»* (Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років [390]). Небезпечне для життя становище – становище, коли особа без сторонньої допомоги не має можливості вжити ефективних заходів для самозбереження внаслідок безпорадного стану

Відповідно по Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» від 01.04.1994 року [265] Пленум Верховного Суду України постановив звернути увагу судів на необхідність неухильного додержання законодавства, що передбачає відповідальність за злочини проти життя і здоров'я людини. При розгляді справ суди повинні забезпечувати всебічне, повне та об'єктивне з'ясування події злочину (часу, місця, способу, засобів, знарядь злочину та інших обставин), його наслідків, характеру вини та мотивів діяння, даних про особу винного і потерпілого, їх взаємовідносини та поведінку, що передували події злочину. Судам необхідно мати на увазі, що повне і неухильне дотримання на всіх стадіях кримінального судочинства вимог кримінально-процесуального законодавства, якими передбачено права потерпілих від зазначених злочинів, є однією з важливих гарантій здійснення встановленого права громадян на захист їх життя і здоров'я. При розгляді справ про умисні

вбивства та заподіяння тілесних ушкоджень суди зобов'язані не тільки встановлювати вину підсудних та призначати їм справедливе покарання, а й вживати всіх необхідних заходів до повного відшкодування заподіяної потерпілим матеріальної і моральної шкоди.

У 2001 році відбулися зміни у вітчизняному законодавстві, що сприяли удосконаленню кримінального законодавства.

У кримінальному кодексі 2001 року (далі КК України) зі змінами і доповненнями до злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини належать діяння, що передбачені розділом II «Злочини проти життя та здоров'я» Кримінального кодексу України ст.ст. 115 – 145 [175]. Це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на життя й здоров'я особи, руйнують і спотворюють найважливіші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди. У розділі об'єднано посягання на два різних родових об'єкти – життя та здоров'я особи. Кожний злочин проти життя завжди пов'язаний із заподіянням шкоди здоров'ю, проте не кожне посягання проти здоров'я зашкоджує життю. Життя і здоров'я особи також є безпосередніми об'єктами відповідних злочинів [285].

Специфічними ознаками зазначених злочинів, що мають обтяжуючі обставини є п. 2 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство), ст. 117 (умисне вбивство матір'ю своє новонародженої дитини), ч. 3 ст. 120 (доведення до самогубства), ч. 3 ст. 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковною інфекційною хворобою), ч. 2, ч. 3 ст. 133 (зараження венеричною хворобою), ст. 135 (залишення в небезпеці), ч. 2, ч. 3 ст. 136, ст. 137 (неналежне виконання щодо охорони життя та здоров'я дітей), ч. 2 ст. 140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником), ст. 141 (порушення прав пацієнта), ч. 2 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною), ч. 2, ч. 3 ст. 144 [175].

Частиною ч. 6 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» КК України визначено обставини, які обтяжують покарання. За своєю кримінально-правовою природою обставини, які обтяжують покарання, є

більш конкретними показниками ступеня тяжкості вчиненого злочину. Кримінальним законодавством, а саме ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання», вказано на обставини як на самостійний чинник, що впливає на призначення конкретної міри покарання. Законодавець виділив їх як чинник, що впливає на призначення покарання разом зі ступенем тяжкості вчиненого злочину, тому суд і враховує відповідні обставини в межах зазначеного чинника [120, с. 367].

Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» розглядаються питання кваліфікації убивства малолітньої дитини. Під убивством малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України) розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Це свідчить про те, що винна особа усвідомлювала вік особи, що перед нею малолітня особа, або винний припускав це, оскільки повинен був це усвідомлювати.

Кваліфікація умисного вбивства жінки, що перебувала у стані вагітності, за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України передбачає знання винною особою того, що винна завідомо знала про стан вагітності майбутньої потерпілої [175]. Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України, або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК України), передбачає кваліфікацію за зазначеними статтями КК. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини кваліфікується за ст. 117 КК України, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них [175].

Постановою Пленуму рекомендується звернути увагу судів на те, що відповідно до ст. 76 Кримінального процесуального кодексу України для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень призначення експертизи є обов'язковим. Необхідно зазначити, що судово-медична експертиза передбачає тільки медичну оцінку, яка проводиться при судовому розгляді вини особи.

Для з'ясування, чи вчинено діяння у стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу [266].

Відповідальність за ч. 1 ст. 120 КК України за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним [175].

Вітчизняне законодавство ретельно регулює питання охорони життя та здоров'я громадян, про що свідчать чинні «Основи законодавства України про охорону здоров'я», закони України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення», «Про судову експертизу», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Спираючись на наведене, сьогодні актуальною є система захисту життя та здоров'я дитини, а саме – заходи кримінально-правового характеру. Це обумовлено специфічністю дитини як потерпілого, оскільки цьому сприяє вік, рівень знань, обмеженість або відсутність життєвого досвіду, вплив оточуючих на поведінку дитини та ін. Саме це сприяло не тільки виділенню обтяжуючих ознак у кримінальному законодавстві, але й розробленню системи захисту цієї категорії населення.

1.3. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту права дитини на життя та здоров'я.

Діти є найбільш незахищена, уразлива соціальна група, що має можливість стати найчастіше жертвою злочину проти життя і здоров'я. У зв'язку з цим захисту прав дитини на життя та здоров'я приділено значну

увагу міжнародно-правовими документами, де не тільки визначені права дитини, але й передбачена система їх забезпечення. Реалізація права дитини на життя і здоров'я є світовою, що відображено і в міжнародних нормативно-правових актах, і в національному законодавстві. Діяльність держави у сфері дотримання прав дитини на життя і здоров'я забезпечується правовими та організаційно-управлінськими заходами. Дослідження міжнародно-правових актів є необхідним не тільки для забезпечення належних гарантій захисту права на життя і здоров'я дітей, але й для усунення прогалин у вітчизняному законодавстві, і забезпечення правових засобів захисту і механізмів ефективного розслідування посягань на життя і здоров'я дітей.

Знадобилось багато тисячоліть, аж поки людство усвідомило наявність у дітей специфічних потреб та необхідність у наданні дітям додаткової допомоги і підтримки. А розвиток концепції прав людини призвів до виділення прав дитини до окремої категорії [101].

Історія розвитку правового захисту дитини дає підстави вважати, що до середньовіччя діти були позбавлені будь-якого правового захисту. Тільки з XVIII ст. відбуваються перші спроби, спрямовані на надання дітям особливого статусу, який базується на розумінні права дитини на дитинство. Але надалі, особливо в період активного розвитку промисловості, відбувається активне використання саме дитячої праці. І, як наслідок, дітей було позбавлено всіх прав.

Нормативно-правовий розвиток захисту прав дитини починається тільки після Другої світової війни. Активні процеси інформатизації та глобалізації (1950 рік – до нашого часу) спонукають усю світову спільноту визначити на міжнародному рівні права і свободи людини, а дитину повноправним громадянином. Права дитини – це ті права і свободи, якими повинна володіти кожна дитина (дитиною визнається кожна людина до вісімнадцяти років) незалежно від будь-яких відмінностей: раси, статі, мови, релігії, місця народження, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Визначення прав дитини

логічно впливає з основних ідей Загальної декларації прав людини [113]. Її окрема стаття присвячена дітям. У ній вказується, що ч. 2 ст. 25 визначено, що «Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу»⁴. Таким чином, визнаючи рівні права дітей на всі свободи, проголошені в декларації, міжнародне співтовариство визнає необхідність додаткової допомоги і підтримки дітям.

Під міжнародними стандартами розуміються норми, принципи, зразки, моделі правових норм, що встановлені та закріплюють правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавницького співробітництва. Міжнародно-правові документи покладають юридичні обов'язки на держав-учасників: вони повинні застосувати всі необхідні заходи, а саме – законодавчі та адміністративні, для здійснення прав, що в них закріплені. Держави, що ратифікували Декларації [70;113; 157; 105; 106], незалежно від рівня економічного розвитку, повинні забезпечити права для всіх хоча б мінімально.

Універсальний рівень закріплення права на життя є важливою гарантією визнання світовою спільнотою цього права та покладає на держави обов'язки щодо застосування механізмів його забезпечення та захисту. Здійснення заходів, спрямованих на забезпечення та захист права на життя, тісно пов'язано з іншими правами та свободами, а саме – з правом на охорону здоров'я.

Міжнародні стандарти в галузі захисту прав дитини встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави, що їх ратифікували, а саме – міжнародних документів, міжнародних договорів та інших джерел міжнародного права. Вони містяться і в документах, не

⁴ Ч. 1. ст. 25 Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Ч. 2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом [113].

наділених обов'язковою юридичною силою, що приймаються міжнародними організаціями, наприклад, VII Конгрес ООН з питань запобігання злочинності та поведження з правопорушниками в 1985 році прийняв Стандартні мінімальні правила здійснення правосуддя щодо неповнолітніх [359].

Загально визнаними міжнародними стандартами в галузі прав людини є закріплені положення в Загальній декларації прав людини 1948 року та в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року і Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. Необхідність законодавчо забезпечити охорону здоров'я дітей, захист їх прав спонукала Лігу Націй прийняти Женевську декларацію прав дитини в 1924 році [251].

У 1945 році було створено міжнародну організацію, ціль якої полягала в пошуці шляхів запобігання війнам на планеті Земля. 24 жовтня 1945 році на основі добровільної угоди незалежних суверенних держав, зокрема СРСР, США, Англії, Китаю, був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН). У цьому документі були зафіксовані мета, завдання, принципи, структура і напрямки діяльності ООН.

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним з її перших правових актів був створений в 1946 році Дитячий фонд ООН як міжнародна надзвичайна організація допомоги дітям у розорених Другою світовою війною країн Європи. З 1953 року Дитячий фонд ООН став іменуватися ЮНІСЕФ, він допомагає всім нужденним дітям світу [311].

10 грудня 1948 року прийнято Загальну декларацію прав людини [113], що розповсюджує свої норми на різні категорії індивідів, і, відповідно, вперше на нормативному рівні відображено основи захисту прав дітей. Результатом цієї декларації стало підписання пактів прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб. Загальна декларація проголосила право особистості на захист життя, здоров'я, гідності, свободи, безпеки. Також в ній були поставлені питання

щодо гуманізації виховання та освіти людини. Декларація підкреслила головний обов'язок держави та суспільства турбуватися про благополуччя сім'ї. За змістом цього фундаментального документа все це повинно бути віднесено до захисту відповідних прав дітей.

20 листопада 1959 року прийнято Декларацію прав дитини [70]. Принципами Декларації проголошено, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надано умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному відношенні висунено вимоги щодо створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення до неї, особливо від жорстокості та експлуатації.

Важливим є те, що ця декларація передбачає, що «дитина внаслідок її фізичної незрілості потребує спеціальну охорону та турботу, які включають правовий захист як до, так і після народження». Цей документ відмічає при цьому внесок документів, що були прийняті значно раніше, а саме, Женевську декларацію прав дитини 1924 року [109] та Загальну декларацію прав людини з вирішення питання забезпечення благополуччя дітей. Ті положення, які тільки зазначалися у попередніх деклараціях, у декларації 1959 року суттєво розвиваються. Це стосується положення: «дитині законом та іншими засобами повинно бути забезпечено спеціальний захист та надані можливості та сприятливі умови, що дозволяли б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно і в соціальному відношенні здоровим та нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності» [70].

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (далі – Конвенція) [157] визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й

забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження. Наявність цих та інших міжнародних механізмів щодо захисту прав дітей свідчить про актуальність проблеми у світі [250]. Конвенція 1989 року як кодифікований нормативний акт з'єднала в єдиному документі права дітей, які раніше можна було знайти тільки завдяки дослідженню значної кількості документів, що мають відношення до різних галузей права. Базовими принципами прав дитини були визначені: право на життя, зокрема і на виживання та здорове формування; право на реєстрацію після народження, на громадянство та ім'я, можливість знати своїх батьків та отримувати від них турботу; право на збереження індивідуальності, у тому числі і на сімейні взаємозв'язки; право на цілісність сім'ї та на збереження контактів з батьками; право на возз'єднання з сім'єю; право дитини та її батьків залишати будь-яку країну, включаючи власну, та повертатися до своєї країни; право вільно висловлювати свої переконання.

Саме положення Конвенції сприяли визначенню поняття «дитини». Ст. 1 дає чітке розуміння – «дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцяти років». І, звичайно, найважливішим є те, що відповідно до Конвенції «дитина в силу її фізіологічної та інтелектуальної незрілості має потребу в особливій опіці, у тому числі відповідній правовій підтримці, як до так і після народження». Керуючись цим принципом основною ознакою дитини як окремого суб'єкта є вікові межі, що визначають правовий статус дитини [157].

Основні положення Конвенції про права дитини були відображені у міжнародних документах ООН, ЮНІСЕФ та національному законодавстві.

Так, в 1990 році було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 45/113 від 14 грудня, що містить Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі. Водночас приймаються Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх. Трьома роками пізніше – 29 травня 1993 року в Гаазі приймається «Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного

усиновлення» [155], а 25 травня 2000 року в Нью-Йорку підписується Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [334]. Взагалі військові конфлікти і діти – це складна проблема і її рішення залежить від багатьох факторів.

Істотний внесок у вирішення цієї проблеми на правовому рівні внесла четверта Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [109], яка передбачила норми загального захисту цивільного населення, гарантуючи надання різних видів допомоги, необхідної для виживання цивільного населення.

У цих документах встановлюється, що діти повинні користуватися особливою повагою, бути забезпеченими турботою і допомогою; прийнято практично всі можливі заходи, щоб діти, які не досягли 15-тирічного віку, не брали участі у військових діях [311].

На сьогодні важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини, розроблених у межах Ради Європи і Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дозволяють вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей як матеріальні, так й особисті. Ратифікація Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980 рік) [159]; Європейської конвенції про здійснення прав дітей (1996 рік) [106]; Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (1996 рік) [160]; Конвенції про контакт з дітьми (2003 рік) [156]; Конвенції про стягнення аліментів за кордоном (1956 рік) [158] та Конвенції про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (1973 рік) [154], Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (1980 рік) [105] сприяло внесенню змін і доповнено у національне законодавство щодо захисту права дитини на життя і здоров'я, удосконаленню діяльності суб'єктів запобігання злочинам щодо

дітей, визначення ефективного механізму взаємодії таких суб'єктів та заходів, які здійснюються.

Крім того, Україна вже не лише приєднується до чинних конвенцій, але й бере активну участь у розробленні нових міжнародних інструментів у сфері захисту дітей від окремих видів злочинів, а саме – Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення [161].

Міжнародний захист прав дітей у своїй основі регулюється загальногалузевими принципами прав людини та особливими принципами щодо дітей. Принципи є законодавчою базою, якою визначаються певний порядок захисту дітей, і кожній країні особливо важливо гарантувати закріплення в національних законодавствах міжнародних засад захисту прав дитини.

Крім дослідження міжнародно-правових документів, особливу увагу необхідно звернути на кримінальне законодавство країн Європи щодо захисту життя та здоров'я дитини при використанні в майбутньому для внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України, що мають забезпечити відповідальність за злочини, які посягають на життя і здоров'я дітей.

Важливим напрямом діяльності держави є захист дітей від їх незаконного переміщення, що передбачено в Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка визначає механізм для забезпечення повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують, до країни постійного місця проживання.

Важливим для захисту життя та здоров'я дитини є дослідження не тільки міжнародних нормативно-правих документів, але й система кримінально-правового захисту європейських країн. Аналіз кримінальних кодексів зарубіжних держав демонструє, що охорона життя та здоров'я дитини відображена у відповідних розділах, главах та статтях, що побудовані у певній послідовності залежно від ієрархії цінностей (особистість –

суспільство – держава), що прийняті в тій або іншій країні. Особливі частини кримінальних кодексів Австрії, Іспанії, Швейцарії, Швеції починаються з розділів, що встановлюють відповідальність за злочини проти особистості.

Кримінальне законодавство Австрії в Особливій частині Першого розділу «Злочини проти життя та здоров'я» передбачає відповідальність за дії визначені у §§ 75–95. Більшість складів злочинів Кримінального кодексу Австрії не передбачає окремих санкцій за злочини проти життя та здоров'я дитини, але в § 79 визначено відповідальність за вбивство новонародженої *«Мати, яка вбиває дитину в процесі пологів або протягом того часу, коли вона перебуває під дією пологів, карається позбавленням волі на строк від одного року до п'яти років»* [318].

Параграф 92 *«Катування або необережне ставлення особи до своїх обов'язків за доглядом за малолітньою, неповнолітньою або беззахисною людиною»* передбачає відповідальність для тих *«хто завдає фізичні або моральні страждання іншій людині, яка перебуває на його забезпеченні або піклуванні і яка не досягла вісімнадцятирічного віку чи є беззахисною внаслідок своєї безпорадності, хвороби або слабоумства, позбавляється волі на строк до трьох років»*. А абз. 3 § 92 визначено відповідальність в разі *«якщо дії спричинили тілесне ушкодження, що супроводжується тяжкими довготривалими наслідками, то покаранням є позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років; якщо дії спричинили смерть потерпілого, то покаранням є позбавлення волі на строк від одного року до десяти»* [318].

Доцільним для вивчення є зміст санкції § 93, що передбачає відповідальність за *«Обтяження малолітньої, неповнолітньої або людини, що потребує догляду»*⁵. Відповідно до абз. 1 § 93 *«хто зі злості або з жорстокістю обтяжує іншу людину, залежну від неї, або, що перебуває на її забезпеченні або піклуванні та не досягла вісімнадцятирічного віку чи*

⁵ В кримінальному законодавстві Австрії, а саме: Загальній частині Восьмого розділу Пояснення термінів § 74 «Визначення інших понять» встановлено категорії осіб у п. 1 § 74 «малолітнім є той, хто не досяг чотирнадцятирічного віку»; у п. 2 § 74 «підлітком є той, кому виповнилося чотирнадцять років, але ще не досягнув дев'ятнадцяти років»; у п. 3 § 74 «неповнолітній – це особа у віці до дев'ятнадцяти років» [318].

внаслідок свого стану потребує догляду, і тим самим, зокрема і з необережності, піддає її небезпеці, спричинення смерті або суттєвого тілесного ушкодження, або шкоди здоров'ю карається позбавленням волі на строк до двох років». Абз. 2 § 93 передбачає відповідальність в разі «якщо діяння спричинило вказані у § 92 абз. 3 наслідки, то необхідно призначити покарання, що передбачене у вказаній нормі» [318].

Аналіз кримінального законодавства Іспанії дозволив виділити певні особливості, а саме: тільки в окремих складах злочинів проти життя та здоров'я визначається вік потерпілого – дванадцять та вісімнадцять років. Законодавець в більшості статей Кримінального кодексу Іспанії [321] не передбачає окремих санкцій за злочини проти життя та здоров'я дитини. Наприклад, за вбивство передбачена відповідальність у виді позбавлення волі на строк від 6 до 15 років (ст. 138 КК Іспанії), за вбивство при обтяжуючих обставинах (вчинене з особливою жорстокістю, за винагороду, шляхом обману та ін.) позбавлення волі передбачено від 15 до 20 років (ст. 139 КК Іспанії), а при двох або більше обтяжуючих обставинах від 20 до 25 років (ст. 140). І, на відміну від КК України п. 2 ч. 2 ст. 115, відповідальність не передбачена за вбивство дитини. Водночас ст. 24 Книги I Розділу I КК Іспанії *«обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання у зв'язку з характером, мотивами та наслідками вчинення злочину, є обтяжуючими вину, якщо потерпілий є одним з подружжя або особою, що перебуває у близьких стосунках подібного характеру з потерпілим, а також у родинних відносинах по висхідній та низхідній лініями, за походженням, усиновленням або свояцтвом»*.

Ст. 148 Книги II Розділу III КК Іспанії встановлює відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень, що передбачені ч. 1 ст. 147 Книги II Розділу III КК Іспанії *(той, хто завдав іншій особі ушкодження, що порушують його тілесну цілісність або фізичний, або психічний стан здоров'я, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років, якщо внаслідок завданих тілесних ушкоджень, окрім надання*

первинної допомоги, необхідне медичне лікування або хірургічне втручання. Медичним лікуванням не вважається постійний нагляд або факультативне продовження курсу лікування), якщо потерпілий не досяг дванадцятирічного віку, карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, враховуючи наслідки або небезпечність діяння [321].

Ст. 153 Книги II Розділу III КК Іспанії передбачає відповідальність за завдання фізичного насильства своєму чоловіку або особі, що перебуває у відносинах постійного спільного проживання, або своїм дітям, або дітям одного з членів подружжя або співмешканця, якими опікуються батьки або недієздатним, з якими вони спільно проживають, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років, незалежно від покарання, що назначається відповідно до завданої шкоди в кожному окремому випадку.

Важливим є те, що законодавець передбачає при нанесенні тілесних ушкоджень досягнення законної добровільної угоди за ініціативою потерпілого, але така угода не є законною з особою, що не досягла вісімнадцяти років [321].

Важливим для вивчення є аналіз ст. 157 КК Іспанії Книги II Розділу IV «Пошкодження плоду», що передбачає відповідальність за пошкодження плоду або завдання травми плоду будь-яким способом, що спричинили тяжкі наслідки [321].

Кримінальний кодекс Іспанії⁶ передбачає за злочини проти особистості три види санкцій: 1) відносно визначені з мінімумом та максимумом покарання; 2) альтернативні; 3) кумулятивні.

Особливості кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я дитини за Кримінальним кодексом Швейцарії передбачено Другою

⁶ Особлива частина КК Іспанії (Книга II «Злочини та покарання») починається зі статей, що встановлюють відповідальність за вбивство (ст. 138-143 Розділ I), аборт (ст. 144-146 Розділ II), тілесні ушкодження (ст. 147-156 Розділ III), пошкодження плоду (ст. 157-158 Розділ IV), генетичні маніпуляції (ст. 159-162 Розділу V), потім у законодавстві передбачена відповідальність за злочини проти свободи людини, тортури, посягання на психічну цілісність та інші злочини. Книга II найбільша за обсягом та детальною регламентацією відповідальності за різні злочини проти особистості [321].

книгою «Особливі визначення» Першим розділом «Злочинні дії проти життя та здоров'я» (ст.ст. 111–136) [330].

Ст. 116 «Дітовбивство» КК Швейцарії вказує на відповідальність за дії, *«коли мати вбиває свою дитину під час пологів або у період того часу, коли вона перебуває під впливом процесу пологів. Вона карається тюремним ув'язненням»*. Також законом передбачена відповідальність за насильницькі дії по відношенню до дитини ч. 2 ст. 126 КК Швейцарії *«особа переслідується відповідним органом офіційно, якщо вона повторно вчиняє злочинні дії стосовно особи, що перебуває під її опікою або про яку вона повинна піклуватися, а саме про дитину»* [330].

Важливим, на нашу думку, є встановлення відповідальності за видачу дитині предметів, що загрожують його здоров'ю. Ст. 136 КК Швейцарії передбачає санкцію за дії особи, яка *«дає дитині, яка не досягла 16 років, алкогольні напої або інші речовини в кількості, що може загрозовувати її здоров'ю, або наркотичні речовини, або надає їх у розпорядження для використання, карається тюремним позбавленням волі або штрафом»* [330].

Частина друга «Про злочини» Глави III «Про злочини проти життя та здоров'я» КК Швеції визначає відповідальність за посягання на життя та здоров'я (ст.ст. 1–12). Особливістю кримінального законодавства Швеції є відповідальність за дітовбивство, а саме: ст. 3 частини другої «Про злочини» Глави III «Про злочини проти життя та здоров'я» КК Швеції визначає, що *«Жінка, що вбиває свою дитину в момент народження або під час пологів, коли порушено її душевний спокій або потребує засобів для існування, повинна бути покарана за дітовбивство позбавленням волі на строк не більше шести років»*. Інші склади злочинів Швеції, що передбачені Главою III КК, не зазначають окремо дитину потерпілою [330].

Кримінальний кодекс Бельгії [319] передбачає відповідальність за посягання на життя та здоров'я у Главі I «Про посягання на життя людини та умисне заподіяння шкоди здоров'ю» та Главі другій «Про ненавмисне завдання смерті та ненавмисному нанесенні шкоди здоров'ю» Розділу VIII

«Про злочини та проступки проти особи». Як і в законодавстві інших європейських країн у Відділі І «Умисне вбивство та його види» передбачається покарання за ст. 396 *«...вбивство новонародженої дитини в момент народження або безпосередньо після нього. Вбивство новонародженої дитини карається залежно від обставин як умисне вбивство або як навмисне вбивство»*. Також передбачена відповідальність за вбивства, що не є кваліфікованими при умисному завданні шкоди здоров'ю ст. 405bis (коли злочин або проступок вчиняється стосовно неповнолітньої або особи, що внаслідок свого фізичного стану нездатна здійснювати догляд за собою), 405ter (вчинення злочину або проступку стосовно неповнолітньої або особи, що не здатна забезпечити догляд за собою, батьком, матір'ю або іншими висхідними родичами, кожною іншою людиною, що має ваду або здійснює нагляд за неповнолітньою або недієздатною, або будь-якою особою, що постійно або випадково проживає з потерпілим).

Особливістю КК Бельгії є встановлення відповідальності за пошкодження генітальних органів жінки ст. 409 (Закон від 28.11.2000 р.).

Параграфом 1 ст. 409 визначено, що *«той, хто здійснює, полегшує або сприяє в тій або іншій формі пошкодженню генітальних органів жінки, з її згоди чи без такої, підлягає тюремному покаранню від трьох до п'яти років»*. А § 2 ст. 409 передбачає покарання за дії щодо неповнолітньої особи – *«якщо калічення неповнолітньої особи відбувалося з корисливих цілей, покарання буде виражатися в тюремному позбавленні волі від п'яти до семи років»*. Під час встановлення відповідальності важливим є те, що законодавець передбачає відповідальність родичів або осіб, що проживають з потерпілою особою. § 5 ст. 409 визначає, що *«якщо ушкодження, що передбачене § 1 ст. 409 вчинено стосовно неповнолітньої або особи, що внаслідок свого стану фізичного чи розумового не здатна здійснювати догляд за собою, батьком, матір'ю або іншими висхідними родичами, або будь-якою особою, що має владні функції щодо неповнолітньої особи або недієздатної, або особа, що здійснює нагляд за ними, або іншою особою, що*

випадково чи постійно проживає з потерпілим, мінімум покарання, що передбачені § 1–4, підлягає подвоєнню, якщо передбачено тюремне позбавлення волі, воно збільшується на два роки».

На відміну від законодавства інших країн Європи КК Бельгії передбачає захист неповнолітнього та відповідальність за залишення дитини у Главі третій «Про посягання на неповнолітніх, недієздатних та на сім'ю» Відділу I «Про залишених дітей та недієздатних та залишених без засобів». Ст. 423 передбачає відповідальність за *«залишення в будь-якому місці неповнолітнього або особу, що не здатна сама захистити себе в наслідок свого фізичного або розумового стану»*. § 2 ст. 423 встановлює відповідальність за залишення неповнолітнього в будь-якому місці, що призвело до каліцтва, невиліковної хвороби, або втраті функціонування будь-якого органу. § 3 ст. 423 передбачає відповідальність за залишення неповнолітнього, що призвело до смерті [319].

Важливим, на наш погляд, для запровадження подібної норми в Україні є передбачення відповідальності за те, що *«батько або мати, або прийомні батьки, що залишили своїх дітей у нужді у період, коли дитина ще перебувала під їх піклуванням, відмовляється забрати дитину або відмовляється її утримувати...»* ст. 424 КК Бельгії [319].

Також Відділом II «Про позбавлення утримання або догляду, що є необхідними неповнолітнім або недієздатним» (ст. 427 КК Бельгії), Відділом IV «Про викрадення та приховування неповнолітніх» (ст.ст. 428, 429 КК Бельгії), Відділом У «Про неповернення дітей» (ст.ст. 431, 432 КК Бельгії) передбачено відповідальність за викрадення неповнолітнього, застосування погроз, насильства при його викраденні. Також передбачено відповідальність за застосування тілесних тортур при викраденні неповнолітнього (§ 3 ст. 428 КК Бельгії); викрадення, що призвели до смерті неповнолітнього (§ 5 ст. 428 КК Бельгії) [319].

Кримінальне законодавство Естонії вказує обтяжуючими обставинами вчинення злочину стосовно малолітнього.

У Главі 4 «Злочини проти особи» передбачена відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи (ст.ст. 100-130 КК Естонії) [331]. Законодавець у більшості статей КК Естонії не наводить окремих санкцій за злочини проти життя та здоров'я дитини, але окремі статті кримінального законодавства встановлюють відповідальність за посягання на життя та здоров'я дитини, а саме: ст. 102 КК Естонії передбачає відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини; п. 3 ч. 2 ст. 115 КК Естонії – кримінальна відповідальність за зґвалтування неповнолітньої, а п. 2 ч. 3 ст. 115 КК Естонії за зґвалтування малолітньої дитини); ст. 115-1 КК Естонії «Задоволення статевої пристрасті в неприродних формах» передбачає відповідальність за ч. 2 ст. 115 за такі дії стосовно особи, що не досягла шістнадцятирічного віку; ст. 116 КК Естонії «Статеві зносини з особою жіночої статі, що не досягла чотирнадцятирічного віку»; ст. 117 КК Естонії «Розпусні дії стосовно особи, що не досягла шістнадцятирічного віку»; ч. 2 ст. 118 КК Естонії «Статеві зносини з особою однакової статі, що вчинені стосовно особи, яка завідомо для винного не досягла шістнадцятирічного віку»; ч. 3 ст. 118 «Зараження венеричною хворобою неповнолітнього»; ст. 121 КК Естонії «Ухилення від спати аліментів дітям»; ст. 123-1 КК Естонії «Купівля-продаж дитини» [331].

Кримінальне законодавство Данії у Главі 25 «Насильницькі злочини проти особи» (§ 237–255) передбачає відповідальність за посягання на життя та здоров'я, але необхідно зазначити, що в більшості статей окремо не передбачено відповідальності за злочини проти життя та здоров'я дитини. Традиційно передбачено кримінальну відповідальність за *«вбивство матір'ю своєї дитини протягом пологів або зразу після пологів і, якщо вона діяла у скрутному становищі, страху про ганьбу, або відчуваючи страждання внаслідок слабкості, збентеження або паніки, що викликана пологами, то вона підлягає тюремному позбавленню волі на будь-який термін, що не перевищує чотири роки»* (п. 1) § 238, а також (п. 2 § 238), *«якщо замах на злочин був вчинений без завдання шкоди дитині, то покарання може бути*

відмінено». Цікавою, на наш погляд, є санкція § 251 KK Данії «будь-яка жінка, якщо під час пологів піддає свою дитину серйозній небезпеці, підлягає простому утриманню під вартою на строк не менше 60 днів або тюремному позбавленню волі на будь-який термін, що не перевищує одного року» [320].

Також важливим для застосування у вітчизняному законодавстві є склад злочину, що передбачений § 238 KK Данії: *«будь-яка особа, що умисно або з необережності залишає небезпечну зброю в руках дитини, що не досягла 15-ти років, або душевнохворої особи, слабоумної або тієї, що перебуває у стані сп'яніння, підлягає штрафу або простому поміщенню під варту на будь-який термін, що не перевищує трьох місяців» [320].*

KK Норвегії у Частині 2 «Злочини» Глави 22 «Злочини проти життя, організму та здоров'я» (§§ 228–245). Аналіз статей кримінального кодексу Норвегії дав можливість зробити висновок, що значна частина складів злочинів не виділяє окремо відповідальності за посягання на життя та здоров'я дітей, але у § 233а передбачено санкцію за *«здійснення матір'ю стосовно її власної дитини при народженні або протягом доби після цього дій, передбачених § 233»*. §233 KK Норвегії зазначає, що *«особа, завдяки якій відбувається смерть або причасна до цього, підлягає покаранню за вбивство» [323].*

Важливим для розуміння системи захисту материнства і дитинства у Норвегії є передбачена санкція § 240 KK Норвегії – *«чоловік, що уникає надання допомоги або підтримки жінці, що завагітніла від нього, у зв'язку з її вагітністю та родами, яка може обґрунтовано вимагати матеріальної допомоги на утримання дитини в ситуації, що склалася, в результаті якої вона може опинитися в нужді або безпорадному стані, підлягає покаранню у виді штрафів або тюремного позбавлення волі строком до 2 років. Якщо в цих обставинах жінка скоїть злочин проти свого плода або життя дитини, або в результаті цих обставин життя дитини буде піддано небезпеці, чоловік підлягає покаранню в виді тюремного позбавлення волі на строк до трьох років» [323].*

Параграф 241 КК Норвегії передбачає відповідальність за те, що *«чоловік, який знає про те, що вагітна від нього жінка замишлює будь-який злочин, спрямований проти плоду або життя дитини, або який ставить під загрозу його життя, і не застосовує ніяких заходів для того, щоб не допустити вчинення злочину, підлягає покаранню строком до 3 років. Якщо злочин призвів до смерті дитини, може призначатися покарання у виді тюремного позбавлення волі строком до 4 років»* [323].

КК Франції [328] передбачає відповідальність за посягання на життя та здоров'я дітей. Ці дії визначені у Відділі I «Про умисні посягання на життя» (ст.ст. 221-1–221-5) та Відділі II (ст.ст. 221-6–221-7) «Про ненавмисні посягання на життя» Глави I «Про посягання на життя людини» Розділу II «Про посягання на людську особистість» Книги Другої «Про злочини та проступки проти особи» та Відділу I «Про умисні посягання на недоторканість особистості» (ст.ст. 222-1–222-18), Відділу II «Про ненавмисні посягання на недоторканість особистості» (ст.ст. 222-19 – 222-21) Глави II «Про посягання на фізичну або психічну недоторканість особистості» Книги Другої «Про злочини та проступки проти особи» [328].

Насамперед, це відповідальність за умисне вбивство неповнолітнього (ст. 221-3 КК Франції *«Умисне вбивство, що вчинене із завчасно обдуманним умислом, утворює навмисне вбивство (assassmat)» карається позбавленням волі довічно»*); особи, що не досягнула п'ятнадцятирічного віку (п. 1 ст. 221-4 *«Умисне вбивство (meurtre) карається позбавлення волі довічно»*) [328].

Також законодавець передбачає відповідальність за застосування катування або жорстокості до неповнолітнього, що не досягнув п'ятнадцятирічного віку (п. 1 ст. 222-3 § 1 «Про катування та акти жорстокості» Відділу I «Про умисні посягання на недоторканість особи» Глави II «Про посягання на фізичну або психічну недоторканість особи» КК Франції); за систематичне застосування катування або жорстокості до неповнолітнього, що не досягнув п'ятнадцятирічного віку (ст. 222-4 КК Франції); за насильницькі дії, що призвели до смерті потерпілого без наміру

їх вчинити стосовно неповнолітнього, що не досягнув п'ятнадцятирічного віку (п. 1 ст. 222-8 § 1); насильницькі дії стосовно неповнолітнього, що не досягнув п'ятнадцятирічного віку, наслідком яких є втрата працездатності на строк більше восьми днів (п. 1 ст. 222-12 § 1); насильницькі дії стосовно неповнолітнього, що не досягнув п'ятнадцятирічного віку, наслідком яких є втрата працездатності на строк менший або рівний восьми дням (п. 1 ст. 222-13 § 1); систематичні насильницькі дії стосовно неповнолітнього що не досягнув п'ятнадцятирічного віку (ст. 222-14 § 1) [328].

Законодавство Федеративної Республіки Німеччини передбачає відповідальність за злочини проти життя та здоров'я у Розділі ХУІ «Карані дії проти життя» (§ 211-222) та Розділі ХУІІ «Карані діяння проти тілесної недоторканності» (§ 223-231) [329].

Тільки окремі статті Кримінального кодексу ФРН називають дитину потерпілою від злочинів проти життя та здоров'я, а саме: залишення в небезпеці своєї дитини (п. 1 ч. 2 § 221); катування осіб, що не досягли вісімнадцятирічного віку, які перебувають під опікою (п. 1 § 225) [329].

Кримінальний закон Нідерландів у Розділі XV «Залишення особи у злиденному стані» передбачає відповідальність за підкидання дитини молодше семи років або залишення її (ст. 256); якщо внаслідок підкидання дитини молодше семи років або залишення її були завдані тяжкі тілесні ушкодження (ч. 1 ст. 257); якщо внаслідок підкидання дитини молодше семи років або залишення призвело до її смерті (ч. 2 ст. 257); якщо підкидання дитини молодше семи років або залишення її були вчинені матір'ю або батьком (ст. 258); коли мати під впливом страху розкриття факту, що вона народила дитину, підкидає або залишає її (ст. 259) [322].

Розділ XIX «Злочини проти життя» кримінального законодавства Нідерландів виділяє склади злочинів проти життя дитини, а саме: ст. 290 *«мати, що під впливом страху розкриття того, що вона народила дитину, умисно позбавляє її життя під час народження або зразу після цього, винна у простому вбивстві дитини та підлягає строку тюремного ув'язнення не*

більше шести років або штрафу п'ятої категорії»; ст. 291 «мати, яка здійснюючи рішення, що прийняла перед пологами під впливом страху їх розголошу, умисно позбавляє життя дитину під час народження або зразу після нього, винна в тяжкому вбивстві дитини та підлягає тюремному ув'язненню не більше дев'яти років або штрафу п'ятої категорії» [322].

Характерним для кримінального законодавства Нідерландів є виділення окремого розділу, що передбачає відповідальність за фізичну образу та смерть або тілесні ушкодження, завдані в результаті недбалості або необережності (Розділ XX «Фізична образа» ст.ст. 300–306 та Розділ XXI «Смерть або тілесні ушкодження в результаті недбалості або необережності» ст. 307–308). Тільки ст. 304 КК передбачає відповідальність за вчинення фізичної образи, передбаченої ст.ст. 300–303, якщо злочин вчиняється проти своєї матері, свого законного батька, свого члена подружжя або своєї дитини (п. 1 ст. 304) [322].

Кримінальне законодавство Республіки Польща передбачає відповідальність за посягання на життя та здоров'я дитини у Главі XIX «Злочини проти життя та здоров'я» (ст.ст. 148–162). Статті глави не передбачають окремого виділення дитини як потерпілої від посягань на життя і здоров'я, законодавцем тільки у складі злочину ст. 149 передбачено відповідальність за дії, коли *«мати вчиняє вбивство своєї дитини під час пологів під впливом процесу пологів»* [327].

Кримінальне законодавство Латвії передбачає відповідальність за досліджувані злочини у Главі XII «Завдання смерті» (ст.ст. 117–124 КК Латвії) та Главі XIII «Злочинні дії проти здоров'я особи» (ст.ст. 125–142 КК Латвії). За законодавством Латвії захист життя та здоров'я дитини здійснюється на загальних підставах, але окремі склади злочинів виділяють дитину як потерпілу особу [325].

Так, ст. 119 КК Латвії «Вбивство новонародженої дитини» передбачає відповідальність за *«вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, що було вчинено під час пологів або безпосередньо після них під впливом*

фізичного та фізіологічного стану». А також ч. 2 ст. 134 КК Латвії передбачено відповідальність за «умисне зараження венеричною хворобою неповнолітньої особи», у ч. 2 ст. 141 КК Латвії вказано відповідальність за «завідоме ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані та позбавленій можливості отримати допомогу до самозбереження у зв'язку з малолітством, старістю...» [325].

Литовське законодавство передбачає відповідальність за досліджувані злочини у Главі XVII «Злочини проти життя людини» (ст.ст. 129–134) та у Главі XVIII «Злочини проти здоров'я людини» (ст.ст. 135–141) [326].

Традиційним для КК Литви є встановлення відповідальності за вбивство малолітньої особи (п. 1 ч. 1 ст. 129 КК), дитини (п. 3 ч. 1 ст. 129 КК) та завдання тяжкої шкоди здоров'ю малолітньої особи (п. 2 ч. 2 ст. 135 КК), завдання тяжкої шкоди здоров'ю дитини (п. 3 ч. 2 ст. 135 КК), завдання невеликої тяжкості здоров'ю малолітньої особи (п. 1 ч. 2 ст. 138 КК), завдання невеликої тяжкості здоров'ю дитини (п. 3 ч. 2 ст. 138 КК) [326].

Аналіз кримінального законодавства європейських країн дозволив виявити не тільки особливості захисту життя та здоров'я дітей, але й систему заходів захисту сімейних відносин, кримінально-правову охорону інституту усиновлення і пов'язаних з цим відносин, а саме: незаконне усиновлення (удочеріння); підміна дитини, порушення тайни усиновлення. Сім'я та пов'язані з нею відносини є пріоритетними об'єктами охорони, оскільки сім'я є першим джерелом соціалізації особистості, найважливішим соціально-правовим інститутом, виступає фундаментальним елементом для існування самого суспільства. Сім'я на своєму рівні концентрує у життєдіяльності своїх членів весь комплекс відносин, що існують у суспільстві, являє собою відображення економічних, соціально-психологічних, політичних, ідеологічних процесів, які відбуваються в ньому. Важливим, на наш погляд, є комплекс спеціальних засобів, перед якими поставлено завдання прямої та безпосередньої охорони сім'ї та пов'язаних з нею відносин. Так, КК ФНР охороні родини присвячено Розділ XII «Злочинні

діяння проти цивільного стану, шлюбу та сім'ї», в КК Іспанії – Розділ XII «Злочини проти сімейних відносин», в КК Швейцарії – Розділ 6 «Злочини та проступки проти сім'ї», в КК Нідерландів – розділ XIII «Злочини проти цивільного статусу». Кримінально-правова охорона сім'ї за своїм змістом має на меті встановлення норм, санкцій, відповідальності, гарантій забезпечення суб'єктивних прав та інтересів дитини, членів сім'ї, правопорядку у випадках їх порушення.

Таким чином, аналіз законодавства зарубіжних країн дозволив виявити основні тенденції у сфері кримінально-правового захисту життя та здоров'я дитини, а саме: по-перше, більшість складів злочинів не передбачає окремих санкцій за злочини проти життя та здоров'я дитини, відповідальність за посягання на дитину здійснюється на загальних підставах; по-друге, все проаналізоване кримінальне законодавство європейських країн передбачає відповідальність за вбивство новонародженої дитини; по-третє, законодавство передбачає відповідальність за підкидання дитини (КК Нідерландів); купівлю-продаж дитини (КК Литви); катування осіб, що не досягли вісімнадцятирічного віку (КК ФНР).

Це свідчить про те, що захист права дитини на життя та здоров'я регламентується та здійснюється різними нормами та методами, які необхідно застосовувати для удосконалення національного законодавства.

Висновки до розділу 1

Необхідність дослідження злочинів проти життя і здоров'я обумовлена тим, що вони ставлять під загрозу найбільші цінності людини – її життя і здоров'я. Дослідження злочинів, що вчиняються проти життя і здоров'я дитини, будучи частиною загальної проблеми боротьби зі злочинністю, на сьогодні стає важливою не тільки теоретично, але й практичною проблемою.

Представники вітчизняної наукової думки заклали основи

кримінального права, що сприяло дослідженню диференціації кримінальної відповідальності та розробленню правил її здійснення. Вивченню злочинів проти життя і здоров'я дитини були присвячені праці вітчизняних вчених, що дослідили проблемні питання як самої науки, так і кримінального законодавства, актуальним є дослідження і окремих норм кримінального законодавства України та кримінального законодавства зарубіжних країн.

Науково-методологічною основою проведеного дослідження є вивчення кримінологічних підходів щодо злочинів проти життя та здоров'я дитини, які були здійснені як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями в межах «насильницької злочинності» та «насильницьких злочинів», де були охарактеризовані стан, структура, характер цих злочинів, причини та умови, що їм сприяють і розроблено запобіжні заходи. Значення віктимологічного напрямку, що сформувався в науці як напрям дослідження феномена жертви злочину, сприяв розробленню заходів віктимологічної профілактики та корекції віктимної поведінки. Поведінка жертви злочинів, її правовий захист, розробленню заходів віктимологічної профілактики досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, але вивчення дитини як потерпілого від злочинів проти життя та здоров'я здійснено не було. Саме це сприяло необхідності кримінологічного дослідження злочинів проти життя та здоров'я дитини та розробленню запобіжних заходів.

Дослідження генезису кримінальної відповідальності порушення права дитини на життя та здоров'я сприяло виділенню періодів формування кримінальної відповідальності за ці посягання. Це діяння, що передбачені чинним кримінальним законодавством розділом II «Злочини проти життя та здоров'я» ст.ст. 115-145 КК України. Специфічними ознаками зазначених злочинів є обтяжуючі обставини: п. 2 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство), ст. 117 (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), ч. 3 ст. 120 (доведення до самогубства), ч. 3 ст. 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою), ч. 2, ч. 3 ст. 133 (зараження венеричною хворобою), ст. 135 (залишення в небезпеці), ч. 2, ч. 3

ст. 136, ст. 137 (неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей), ч. 2 ст. 140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником), ст. 141 (порушення прав пацієнта), ч. 2 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною), ч. 2, ч. 3 ст. 144.

Дослідження джерел вітчизняного законодавства дають підстави виділити три періоди кримінально-правових заборон щодо посягання на життя та здоров'я дитини. Перший період формування вітчизняного законодавства – це перші систематизовані джерела Стародавньої Русі до Уложення 1845 року та Уложення 1903 року, де були здійснені спроби класифікації злочинів проти життя та здоров'я та охарактеризовано потерпілих від злочинів. Наступний період – радянський, коли сформовано систему радянського кримінального законодавства, починаючи від дії Кримінального кодексу 1922 року УСРР до дії Кримінального кодексу 1960 року УРСР. У цей період було сформовано систему злочинів як відображення ранжування посягань на суспільні відносини. Цей період характеризується розвитком кримінального законодавства та систематизації злочинів проти життя та здоров'я особи. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи мала універсальний характер, але було передбачено кримінальну відповідальність, де кваліфікуючими ознаками були життя та здоров'я дитини. Третій період – сучасний (дія чинного Кримінального кодексу України), який характеризується системним удосконаленням кримінально-правової відповідальності за злочини проти життя та здоров'я дитини. Розділ II КК України передбачає відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, а відповідно до ч. 6 ст. 67 визначено обставини, що обтяжують покарання. Також в окремих законах України регулюється система захисту життя та здоров'я.

Дослідження міжнародних стандартів у галузі захисту прав дитини, що передбачають мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні держави, що їх ратифікували, сприяє розумінню процесу розвитку та формування системи

забезпечення прав дитини. Міжнародний механізм захисту прав дитини свідчить про актуальність цієї проблеми у світі і стає у нагоді в удосконаленні національних законодавств, а саме – кримінального законодавства у сфері захисту життя та здоров'я дитини. Аналіз кримінального законодавства європейських країн дозволив виявити певні особливості: 1) більшість складів злочинів не передбачає окремих санкцій за злочини проти життя та здоров'я дитини (КК Іспанії, Данії, Норвегії, Польщі, але визначають обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання у зв'язку з характером, мотивами та наслідками вчинення злочину); 2) усі досліджені кримінальні кодекси європейських країн передбачають відповідальність за вбивство новонародженої дитини. Також у кримінальному законодавстві європейських країн використовується термін «дітовбивство» (Швейцарія, Швеція); 3) кримінальне законодавство передбачає відповідальність за завдання шкоди здоров'ю дитини (КК Швейцарії, Бельгії, Естонії, ФНР, ФРН); 3) важливим для вивчення є передбачена кримінальна відповідальність за викрадення неповнолітнього, підкидання дитини (КК Нідерландів); 4) захист неповнолітнього та відповідальність за залишення неповнолітнього в будь-якому місці, що призвело до каліцтва, невиліковної хвороби або втраті функціонування будь-якого органу, або до смерті (КК Бельгії, ФНР); 5) передбачена відповідальність за те, що батько або мати, або прийомні батьки, що залишили своїх дітей у нужді у період, коли дитина ще перебувала під їх піклуванням, відмовляється забрати дитину або відмовляється її утримувати (КК Бельгії, Нідерландів); 6) залишення умисно або з необережності небезпечної зброї в руках дитини, що не досягла п'ятнадцяти років (§ 238 КК Данії); 7) передбачена санкція за уникнення від надання допомоги або підтримки жінки, що завагітніла від чоловіка, у зв'язку з її вагітністю та родами, яка може обґрунтовано вимагати матеріальної допомоги на утримання дитини від чоловіка в ситуації, що склалася, в результаті якої вона може опинитися в нужді або безпорадному стані (КК Норвегії). Таким чином,

дослідження міжнародно-правової охорони та європейського кримінального законодавства дали можливість зробити висновок, що ці норми спрямовані на захист материнства і дитинства. Таке вивчення сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства в напрямі забезпечення права дитини на життя і здоров'я, а також захисту материнства, дитинства та сім'ї в Україні.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ

2.1. Стан і тенденції злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Конституція України ст. 3 проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [163].

Статтею 6 «Дитина» Сімейного кодексу, визначено «правовий статус дитини як особи до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [290].

До злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини, належать діяння, що передбачені розділом II «Злочини проти життя та здоров'я» КК України ст.ст. 115–145 [175]. Це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на життя й здоров'я особи, руйнують і спотворюють найважливіші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди. У розділі об'єднано посягання на два різних родових об'єкти – життя та здоров'я особи. Кожний злочин проти життя завжди пов'язаний із заподіянням шкоди здоров'ю, проте не кожне посягання проти здоров'я зашкоджує життю. Життя і здоров'я особи також є безпосередніми об'єктами відповідних злочинів [285].

Специфічними ознаками зазначених злочинів, що мають обтяжуючі обставини, є п. 2 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство), ст. 117 (умисне вбивство

матір'ю своєї новонародженої дитини), ч. 3 ст. 120 (доведення до самогубства), ч. 3 ст. 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою), ч. 2, ч. 3 ст. 133 (зараження венеричною хворобою), ст. 135 (залишення в небезпеці), ч. 2, ч. 3 ст. 136, ст. 137 (неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей), ч. 2 ст. 140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником), ст. 141 (порушення прав пацієнта), ч. 2 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною), ч. 2, ч. 3 ст. 144 [175].

Відповідно до ч. 6 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» КК України визначено обставини, які обтяжують покарання. За своєю кримінально-правовою природою обставини, які обтяжують покарання, є більш конкретними показниками ступеня тяжкості вчиненого злочину. Кримінальним законодавством, а саме – ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання», вказано на обставини як на самостійний чинник, що впливає на призначення конкретної міри покарання. Законодавець виділив їх як чинник, що впливає на призначення покарання разом зі ступенем тяжкості вчиненого злочину, тому суд і враховує відповідні обставини в межах зазначеного чинника [175].

Керуючись наведеним вище, необхідно зазначити важливість охорони життя і здоров'я дитини в Україні за допомогою кримінально-правових норм.

Незважаючи на законодавче закріплення неприпустимості будь-якого насильства стосовно дітей, ця проблема залишається актуальною для України. Дитина стикається із проявами агресії в різних сферах життя: вдома, у закладах освіти, на вулиці тощо. Раніше проблему насильства над дітьми розглядали лише в площині «дорослий – дитина», але останнім часом домінуючим, найпоширенішим видом насильства над дитиною є насильство з боку однолітків. Насильницькі злочини у структурі злочинності становлять невелику частку, але за наслідками вчинених дій потерпілі, особливо діти свідчать про те, що ці злочини характеризуються особливою небезпекою. Найчастіше вчинення насильницьких злочинів є спонтанним, імпульсивним,

ситуативним, має побутовий характер. У більшості випадків вчинення злочину між потерпілим та особою, що вчинила злочин, існує як безпосередній, так і опосередкований зв'язок. Саме розвиток ситуації може призвести до вчинення злочину. Але не можна не відмітити, що відбувається і збільшення кількості заздалегідь підготовлених злочинів, які нерідко відрізняються особливою жорстокістю та зухвалістю.

В основу проведеного аналізу стану і тенденцій злочинів проти життя та здоров'я дитини було покладено дані офіційної статистики, оскільки кримінально-правова диференціація досліджуваних злочинів дозволила надати кримінологічну характеристику їх окремих видів.

У структурі всієї злочинності злочини проти життя та здоров'я становлять невеличку частку, що і підтверджується даними офіційної статистики, а саме: статистичними даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1, затвердженого наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 року № 100), Звіту про результати роботи підрозділів Національної поліції України (форма № 1-AB). У 2013 році – 12,67%; 2014 році – 11,54%; 2015 році – 9,43%; 2016 році – 7,70%; у 2017 році – 7,21%; у 2018 році – 7,98%, за 10 місяців 2019 року – 9,92%. Але необхідно враховувати їх велику суспільну небезпеку [295].

Аналіз злочинів проти життя і здоров'я, зареєстрованих в Україні у 2002–2011 роках свідчить про поступове зменшення кількості найбільш небезпечних насильницьких злочинів. Особливо важливим було те, що до 2010 року спостерігалась тенденція зменшення кількості найбільш небезпечних насильницьких посягань – умисних вбивств. За ці роки відбулося їх скорочення на 45,2%. Але, починаючи з 2011 року, поступово відбувається зростання цих злочинів – на 6,4 % [188, с. 37].

Необхідно відмітити, що з 2013 року за даними офіційної статистики продовжується зменшення кількості вчинених злочинів проти життя та здоров'я: у 2013 році – 71 749, у 2014 – 61 760 (приріст до 2013 року – -13,9%), у 2015 році – 53 794 (приріст до 2014 року – -12,9%), у 2016 році –

45 979 (приріст до 2015 року – -14,5%), у 2017 році – 38 274 (приріст до 2016 р. – -16,8%), але починаючи з 2018 року, відбувається зростання досліджуваних злочинів – 39 164 (приріст – 2,3 %), за 10 місяців 2019 року було вчинено 39 739 злочинів.

Після стрімкого зростання у 2014 році кількість випадків спричинення умисних тілесних ушкоджень залишалася протягом 4 років приблизно на одному рівні, а у 2018 – 2019 роках число зазначених посягань починає збільшуватися, але відносно незначними темпами.

Однак необхідно звернути увагу на те, що відбувається зростання окремих видів злочинів проти життя та здоров'я за цей період. Особливу небезпеку викликало зростання умисних вбивств протягом 2013–2014 років, незважаючи на те, що 2015 року ситуація стабілізувалася, але рівень досліджуваних злочинів залишається високим. Досліджуючи вчинення умисних вбивств, можна зробити висновок, що їх кількість залишається практично однаковою. Але порівняно з 2011 роком їх кількість зросла практично вдвічі. За даними офіційної статистики умисних вбивств (ст. 115 КК України) було вчинено у 2013 році – 5 861, у 2014 році – 11 466 (приріст до 2013 року – 95,6%), у 2015 році – 8 224 (приріст до 2014 року – -28,3 %), у 2016 році – 5 992 (приріст до 2015 року – -27,1 %), у 2017 році – 5 145 (приріст до 2016 року – -14,1 %), у 2018 році – 5 557 (приріст до 2017 року – 8,0 %), за 10 місяців 2019 року вчинено 5 964 злочинів [295].

Частка цих посягань у 2013 році від зареєстрованих злочинів становить 1,03%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 7,36%; відповідно у 2014 році – 2,16%, серед злочинів проти життя та здоров'я – 18,77%; у 2015 році – 1,45%, серед злочинів проти життя та здоров'я – 15,42%; у 2016 році – 1,01%, серед злочинів проти життя та здоров'я – 13,12%; у 2017 році – 0,98%, серед злочинів проти життя та здоров'я – 13,60%; у 2018 році – 1,14%, серед злочинів проти життя та здоров'я – 14,27%, у 2019 році – 1,48%, серед злочинів проти життя та здоров'я – 15,00%. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 1,29%, а

серед злочинів проти життя та здоров'я – 14,25% [295].

Нерівномірним зростанням характеризується такий злочин, як умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності: у 2013 році – 44, у 2014 році – 61 (приріст до 2013 року – 38,6%), у 2015 році – 66 (приріст до 2014 року – 8,2%), у 2016 році – 68 (приріст до 2015 року – 3%), у 2017 року – 65 (приріст до 2016 року – -4,4%), у 2018 році – 96 (приріст до 2017 року – 47,7%), за 10 місяців 2019 року – 91 злочин. Негативною тенденцією є те, що відбувається зростання кількості злочинів з 2018 року практично вдвічі, і ця тенденція продовжується і у 2019 році. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,009%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 0,13%.

Схожим за динамікою є вчинення умисних вбивств матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України): у 2013 році вчинено 12, у 2014 році – 14 (приріст до 2013 року – 16,7%), у 2015 році – 11 (приріст до 2014 року – -21,4%), у 2016 році – 14 (приріст до 2015 року – 27,3%), у 2017 році – 11 (приріст до 2016 року – -21,4%), у 2018 році – 12 (приріст до 2017 року – 9,1%), у 2019 році вчинено 17 злочинів. Особливе занепокоєння викликає збільшення в півтора рази вчинених злочинів за останні роки. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,0018%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 0,02% [295].

Доведення до самогубства у 2013 році вчинено 250 злочинів, у 2014 році – 158 (приріст до 2013 року – -36,8%), у 2015 році – 86 (приріст до 2014 року – -45,6%), у 2016 році – 133 (приріст до 2015 року – 54,7%), у 2017 році – 109 (приріст до 2016 року – -18,0%), у 2018 році – 114 (приріст до 2017 року – 4,6%), за 10 місяців 2019 року – 106 злочинів. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів складає – 0,02%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 0,26%.

Незмінним залишається рівень і динаміка вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень [188, с. 37], що і підтверджується даними офіційної статистики, а саме: (ст. 121 КК України) у 2013 році вчинено 3 026 злочинів,

у 2014 році – 3 132 (приріст до 2013 року – 3,5%), у 2015 році – 2 511 (приріст до 2014 року – -19,8%), у 2016 році – 2 256 (приріст до 2015 року – -10,2%), у 2017 році – 2 096 (приріст до 2016 року – -7,1%), у 2018 році – 2 130 (приріст до 2017 року – 1,6%), за 10 місяців 2019 року 1 676 злочинів. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,46%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 5,0% [295].

Позитивною тенденцією залишається скорочення кількості умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ст. 122 КК України) у 2013 році вчинено 5 402 злочинів, у 2014 році – 4 123 (приріст до 2013 року – -23,7%), у 2015 році – 3 462 (приріст до 2014 року – -16,0%), у 2016 році – 3 295 (приріст до 2015 року – -4,8%), у 2017 році – 3 077 (приріст до 2016 року – -6,6%), у 2018 році – 3 139 (приріст до 2017 року – 2%) за 10 місяців 2019 р. – 2 537 злочинів. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,68%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 7,35%.

Також спостерігається зменшення кількості вчинених умисних легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК України) у 2013 році вчинено 50 018 злочинів, у 2014 році – 37 840 (приріст до 2013 року – -24,3%), у 2015 році – 34 730 (приріст до 2014 року – -8,2%), у 2016 році – 29 959 (приріст до 2015 року – -13,7%), у 2017 року – 23 789 (приріст до 2016 року – -20,6%), у 2018 році – 23 447 (приріст до 2017 року – -1,4%), але за 10 місяців 2019 року статистичні дані відображають збільшення злочинів 24 084. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів складає – 7,13%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 64,87% [295].

Складною залишається ситуація з залишенням у небезпеці (ст. 135 КК України) у 2013 році вчинено 196 злочинів, у 2014 році – 186 (приріст до 2013 року – -5,1%), у 2015 році – 148 (приріст до 2014 року – -20,4%), у 2016 році – 232 (приріст до 2015 року – 56,8%), у 2017 році – 237 (приріст до 2016 року – 2,2%), у 2018 році – 258 (приріст до 2017 року – 8,9%), за 10 місяців 2019 року – 191 злочин. Після поступового зменшення кількості злочинів з 2016 року відбувається зростання – спочатку стрімке (56,8 %), а в

наступних роках поступове. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,037%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 0,43% [295].

Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України) характеризується наступними ознаками: поступове зменшення вчинених злочинів, а потім поступове збільшення, починаючи з 2016 року, у 2013 році вчинено 40 злочинів, у 2014 році – 15 (приріст до 2013 року – -62,5%), у 2015 році – 27 (приріст до 2014 року – 80,0%), у 2016 році – 22 (приріст до 2015 року – -18,5%), у 2017 році – 33 (приріст до 2016 року – 50%), у 2018 році – 28 (приріст до 2017 року – -15,2%), за 10 місяців 2019 року – 56 злочинів. Останні дані викликають занепокоєння збільшенням кількості досліджуваних злочинів. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,0045%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 0,041%.

Схожа тенденція спостерігається під час неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України): у 2013 році вчинено 106 злочинів, у 2014 році – 51 (приріст до 2013 року – -50,9%), у 2015 році – 75 (приріст до 2014 року – 47,1%), у 2016 році – 70 (приріст до 2015 року – -6,7%), у 2017 році – 67 (приріст до 2016 року – -4,3%), у 2018 році – 61 (приріст до 2017 року – -9,0%), за 10 місяців 2019 року – 66 злочинів. У середньому частка посягань серед вчинених злочинів становить – 0,008%, а серед злочинів проти життя та здоров'я – 0,13% [295].

Зниження, хоча і незначне, та стабілізація злочинів проти життя та здоров'я обумовлено стабілізацією обстановки в країні. Тривожність як фактор, що сприяє злочинності, поступово зменшується. Починаючи з 2013 року, стан досліджуваних злочинів збільшився вдвічі, хоча попередні роки характеризувалися поступовим зниженням. Небезпечною тенденцією досліджуваних злочинів є зростання кількості вбивств, які вчиняються з особливою жорстокістю. Агресія може бути реалізована за допомогою

фізичної сили або мати психічний характер, коли відбуваються погрози. Вона може бути представлена у виді реальних дій або бути присутньою у фантазіях, марені, галюцинаціях. Агресивність може бути рисою характеру. Водночас необхідно зазначити, що людина сама по собі може не бути агресивною, але проявляє агресію, якщо цього потребують обставини, або, на його думку, агресія відповідно до обставин необхідна. Агресія суттєво відрізняється від жорстокості. Жорстокість – це завдання будь-кому страждань саме заради цих страждань або ігнорування можливості їх настання при діях, які переслідують інші цілі, наприклад корисливі. Жорстокість може виступати інструментом вирішення проблеми. Жорстокість завжди агресивна, оскільки жорстока людина завжди агресивна, і якщо агресія є караною в певних випадках, то жорстокість карається завжди, оскільки вона аморальна. Вчинення насильницьких злочинів стало способом вирішення різноманітних проблем, насамперед міжособистісних.

Необхідно звернути увагу на погіршення показників, що характеризують криміногенну ситуацію у громадських місцях, де, починаючи з 2014 року, відбувається зростання злочинів на 17,6%.

Актуальність проблеми жорстокого поводження з дітьми полягає в тому, що різні види насильства над дітьми, ігнорування їх основних потреб негативно впливають на розвиток, здоров'я та життя дитини, порушують її соціалізацію, породжують бездоглядність та злочинність серед дітей.

В «Енциклопедії соціальної роботи» поняття жорстоке поводження з дітьми пояснюється як «безжальне», «нещасне», «надзвичайно суворе». Також зазначається, що «типова модель сімейної жорстокості являє собою застосування сили сильнішого до слабшого. Сила може бути фізичною чи визначатися статусом» [358].

Проблема психотравмуючих наслідків насильства для дитини має не тільки психологічний, але й соціальний та юридичний аспекти. Порушення, що виникають після насильства, впливають на всі види функціонування дитини і призводять до стійких особистісних змін, наслідком чого може

стати обмеження реалізації особистості в майбутньому. Особливе занепокоєння викликає не тільки факт вчинення насильницького злочину стосовно дитини, але й довгострокові наслідки, які можуть вплинути на все подальше життя. Учені розрізняють найближчі та віддалені наслідки вчиненого насильства стосовно до дітей. До найближчих наслідків належать фізичні травми, гострі психічні порушення та будь-які форми агресії, бажання бігти, сховатися, глибокої загальмованості, зовнішньої байдужості. Дитина охоплена гострими переживаннями страху, тривоги та гніву. У дітей старшого віку можливий розвиток тяжкої депресії з відчуттям власної неповноцінності. Серед віддалених наслідків – порушення фізичного та психічного розвитку дитини, різноманітні соматичні захворювання, особистісні та емоційні порушення, соціальні наслідки [120, с. 364-365].

Однак, незважаючи на поступове зниження рівня злочинів з 2016 року, сьогодні неможливо не звернути увагу на вчинення резонансних злочинів проти життя та здоров'я дітей. Зрозуміло, що складність виявлення досліджуваних злочинів полягає в тому, що значна частка злочинів вчиняється батьками. Наприклад, 26 січня 2019 року у Вінницьку обласну дитячу лікарню в Козятині привезли 6-річного хлопчика із синцями на обличчі, черепно-мозковою травмою і численними гематомами голови. Його батько, який привіз дитину в лікарню, стверджує, що хлопчик сам упав і отримав забиття. Та правоохоронці переконані, що дитина не могла самотужки завдати собі таких травм, а, ймовірно, постраждала від рук дорослих. У побитті підозрюють батька хлопчика, поліція розпочала кримінальне провадження за статтею «катування». Дитина живе з батьком та його співмешканкою. Мати хлопчика позбавлена батьківських прав. Про жахливу історію розповіли користувачі соціальних мереж, які бачили хлопчика з батьком в електричці [352].

Дані офіційної статистики дають можливість виявити особливості вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей, а саме:

Протягом 2014 року було вчинено злочинів п. 2 ч. 2. ст. 115 КК

України – 374, з них було зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 20 (5,34%); ст. 117 КК України – 35, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 3 ст. 120 КК України – 52, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 21 (40,38%); ч. 3 ст. 130 КК України – 2, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 2 ст. 133 КК України – 1, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ст. 134 КК України – 8, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України – 239, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 6 (2,51%); ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України – 31, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України – 119, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 24 (20,16%); ч. 2 ст. 140 КК України – 124, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 8 (6,45%) [295].

У 2015 році було вчинено злочинів п. 2 ч. 2. ст. 115 КК України – 389, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 25 (6,42%); ст. 117 КК України – 30, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 3 ст. 120 КК України – 33, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 15 (45,45%); ч. 3 ст. 130 КК України – 2, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 2 ст. 133 КК України – 2, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ст. 134 КК України – 13, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України – 193, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 5 (2,59%); ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України – 18, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у

яких були неповнолітні або малолітні – 1 (5,55%); ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України – 138, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 27 (19,56%); ч. 2 ст. 140 КК України – 163, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 9 (5,52%); ч.ч. 2, 3 ст. 144 КК України – 1, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0 [295].

Показники 2016 року мають такі особливості, а саме: вчинено злочинів п. 2 ч. 2. ст. 115 КК України – 521, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 37 (7,1%); ст. 117 КК України – 32, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 3 ст. 120 КК України – 32, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 11 (34,37%); ч. 3 ст. 130 КК України – 1, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 1 (100 %); ч. 2 ст. 133 КК України – 0, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ст. 134 КК України – 6, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України – 264, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 13 (4,92%); ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України – 19, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України – 126, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 17 (13,49%); ч. 2 ст. 140 КК України – 156, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 12 (7,69%); ч.ч. 2, 3 ст. 144 КК України – 0, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0 [295].

Протягом 2017 року було вчинено злочинів п. 2 ч. 2. ст. 115 КК України – 752, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 58 (7,71%); ст. 117 КК України – 26, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні

– 0; ч. 3 ст. 120 КК України – 78, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 3 ст. 130 КК України – 2, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 2 ст. 133 КК України – 0, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ст. 134 КК України – 6, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України – 290, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 8 (9,51%); ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України – 38, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 2 (5,26%); ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України – 136, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 22 (16,17%); ч. 2 ст. 140 КК України – 150, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 5 (3,33%).

У 2018 році було вчинено злочинів п. 2 ч. 2. ст. 115 КК України – 914, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 61 (6,67%); ст. 117 КК України – 22, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 3 ст. 120 КК України – 39, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 13 (33,33%); ч. 3 ст. 130 КК України – 1, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч. 2 ст. 133 КК України – 0, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ст. 134 КК України – 3, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 0; ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України – 298, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 6 (2,01%); ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України – 19, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 1 (5,26%); ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України – 130, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні – 18 (13,84%); ч. 2 ст. 140 КК України – 125, з них зареєстровано злочинів, потерпілими у яких були неповнолітні або малолітні

– 0 [295].

Також з метою вивчення криміногенної обстановки, а саме – злочинів проти життя та здоров'я дітей та факторів, що обумовлюють ці злочини, а також визначення ефективності запобіжних заходів та напрямів удосконалення законодавства, було проведено опитування слідчих та вивчення матеріалів кримінальних проваджень. Вивчено 284 кримінальних справи та кримінальних провадження (м. Київ, Київська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська та Закарпатська області) за ч. 1 ст. 115, п. 2 ч. 2 ст. 115, ст. 116, ст. 117, ст. 119, ч. 3 ст. 120, ст. 121, ст. 122, ст. 125, ст. 126, ст. 128, ч. 3 ст. 130, ч. 2 ст. 133, ст. 134, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135, ч.ч. 2, 3 ст. 136, ч.ч. 1, 2 ст. 137, ч. 2 ст. 140, ч. 2 ст. 142, ч.ч. 2, 3 ст. 144 КК України.

Дослідження матеріалів кримінальних проваджень підтверджують дані офіційної статистики таких злочинів: ч. 1 ст. 115 КК України – 8 (2,81%); п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України – 3 (1,05%); ст. 116 КК України – 0; ст. 117 КК України – 2 (0,7%); ст. 119 КК України – 1 (0,35%); ч. 3 ст. 120 КК України – 4 (1,4%); ст. 121 КК України – 21 (7,39%); ст. 122 КК України – 43 (15,14%); ст. 125 КК України – 119 (41,9%); ст. 126 КК України – 14 (4,92%); ст. 128 КК України – 27 (9,5%); ч. 3 ст. 130 КК України – 9 (3,16%); ч. 2 ст. 133 КК України 7 (2,46%); ст. 134 КК України – 0; ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України – 11 (3,87%); ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України – 6 (2,11%); ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України – 9 (3,16%) (Див. Додаток Б).

Переважна частина злочинів вчиняється одноособово – 54,93%, з них чоловіками – 75%, жінками – 25%. Групою осіб вчиняється до 45,07% досліджуваних злочинів: від 2-х до 4-х осіб – 72,65%; від 5-ти до 8-ми осіб – 18,75%; від 9-ти до 11-ти осіб – 8,59% (Див. Додаток Б).

Злочини було виявлено на стадіях: замаху на злочин (20,77%); закінчення злочину (79,23%).

Під час визначення рівня злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини, опитані особи вважають: 67% – середнім рівнем, 19% – низьким

рівнем, 14 % – високим рівнем. Аналізуючи дані областей виявлено особливості поглядів працівників на визначення рівня злочинів. Співробітники одних й тих самих областей по-різному оцінювали рівень злочинів – від високого до низького (Див. Додаток Б).

Діти є найбільш незахищеною, ураженою соціальною групою, тому стають жертвами злочинів проти життя та здоров'я. Рівень віктимізації українського суспільства залежить від ступеня захищеності прав і свобод людини [120, с. 364]. Необхідно визначити, що сьогодні віктимізація населення значно підвищилася, оскільки в цілому знизилася захищеність наших громадян. Незважаючи на призупинення зростання злочинності, навіть без врахування латентності, рівень віктимності населення залишається високим. Відсутність повних даних про дітей, що стали жертвами злочинів проти життя та здоров'я, знижує можливість впливу на неї.

Наріжним каменем гуманітарної політики нашої держави є запобігання будь-яким протиправним проявам щодо дітей. Серед жертв злочинів діти мають найменші можливості захисту своїх прав і, безсумнівно, володіють підвищеною віктимністю. Діти – це окрема, самостійна частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві стереотипи, що забезпечують її розвиток, становлення та перетворення в дорослу (основну) частину суспільства. Народження, зростання і розвиток дитини – представника нового покоління людства, відбувається в системі певних суспільних відносин, спрямованих на збереження нового життя, захисту його від різних небезпек, надання всебічної підтримки, турботи, нагляду і догляду. У процесі належного виконання (функціонування) цих суспільних відносин дитина одержує, насамперед, життєво важливі і необхідні матеріальні блага, створити (придбати) які вона самостійно не може через вікові особливості [120, с. 364].

Усього дітей, що потерпіли від кримінальних правопорушень у 2013 році – 9 068, з них неповнолітніх – 6 596 (72,73%), у 2014 році – 6 068, з них неповнолітніх – 4 284 (70,59%); у 2015 році – 5 867, з них неповнолітніх

– 4276 (72,88%); за 11 місяців 2016 року – 5 572, з них неповнолітніх – 4 165 (74,74%); у 2017 році – 5 087, з них неповнолітніх – 3 471 (68,23%); у 2018 році – 4 727, з них неповнолітніх – 3 131 (66,23%), за 10 місяців 2019 року – 4 519, з них неповнолітніх – 2 590 (57,31%) [295] (Див. Додаток В).

Від тяжких та особливо тяжких злочинів усього у 2013 році постраждали 2 202, з них неповнолітніх – 1 677 (76,15%), у 2014 році – 1 838, з них неповнолітніх – 1 314 (71,49%); у 2015 році – 1 703, з них неповнолітніх – 1 248 (73,28%); за 11 місяців 2016 року – 1 610, з них неповнолітніх – 1 100 (68,32%); у 2017 році – 1 712, з них неповнолітніх – 1 102 (64,36%); у 2018 році – 1 474, з них неповнолітніх – 907 (61,60%), за 10 місяців 2019 року – 1 174, з них неповнолітніх – 524 (44,63%) (Див. Додаток В).

Від умисних вбивств (та замах) за ст. 115–118 КК України у 2013 р. постраждали 76, з них неповнолітніх – 38 (50,0%), у 2014 році – 125, з них неповнолітніх – 58 (46,4%); у 2015 році – 114, з них неповнолітніх – 47 (41,22%); за 11 місяців 2016 року – 80, з них неповнолітніх – 34 (42,5%); у 2017 році – 84, з них неповнолітніх – 32 (38,09%); у 2018 році – 92, з них неповнолітніх – 33 (35,86%), за 10 місяців 2019 року – 40, з них неповнолітніх – 10 (25,0%) [295].

Зокрема, за ст. 115 КК України постраждали у 2013 році – 34 осіб, з них неповнолітніх – 26 (76,47%), у 2014 році – 49, з них неповнолітніх – 36 (73,46%); у 2015 році – 59, з них неповнолітніх – 34 (57,62%); за 11 місяців 2016 року – 31, з них неповнолітніх – 21 (67,74%); у 2017 році – 23, з них неповнолітніх – 14 (60,86%); у 2018 р. – 26, з них неповнолітніх – 16 (61,53%). Та ст. 117 КК України постраждали у 2013 році – 6 осіб, з них неповнолітніх – 0; у 2014 році – 8, з них неповнолітніх – 0; у 2015 році – 4, з них неповнолітніх – 0; за 11 місяців 2016 р. – 5, з них неповнолітніх – 0; у 2017 р. – 5, з них неповнолітніх – 0; у 2018 р. – 5, з них неповнолітніх – 0.

Потерпіли від умисних тяжких тілесних ушкоджень у 2013 році є 31 особа, з них неповнолітніх – 28 (90,32%); у 2014 році – 37, з них неповнолітніх – 22 (59,45%); у 2015 році – 33, з них неповнолітніх – 26

(78,78%); за 11 місяців 2016 року – 36, з них неповнолітніх – 21 (58,33%); у 2017 році – 26, з них неповнолітніх – 19 (73,06%); у 2018 році – 30, з них неповнолітніх – 22 (73,33%), за 10 місяців 2019 року – 28, з них неповнолітніх – 15 (53,57%).

Були залишені в небезпеці (ст. 135 КК України) у 2013 році – 17, з них неповнолітніх – 10 (58,82%), у 2014 році – 5, з них неповнолітніх – 3 (60,0%); у 2015 році – 14, з них неповнолітніх – 6 (42,85%); за 11 місяців 2016 року – 21, з них неповнолітніх – 11 (52,38 %); у 2017 році – 20, з них неповнолітніх – 9 (45,0%); у 2018 році – 22, з них неповнолітніх – 3 (13,63%). Зокрема, ч. 2 ст. 135 КК України у 2013 році – 1, з них неповнолітніх – 0, у 2014 році – 0, з них неповнолітніх – 0; у 2015 році – 1, з них неповнолітніх – 0; за 11 місяців 2016 року – 0, з них неповнолітніх – 0; у 2017 року – 0, з них неповнолітніх – 0; у 2018 році – 2, з них неповнолітніх – 0.

Незаконно було позбавлено волі або викрадено у 2013 році – 25 осіб, з них неповнолітніх – 15 (60,0%), у 2014 році – 40, з них неповнолітніх – 37 (92,5%); у 2015 році – 28, з них неповнолітніх – 18 (64,28%); за 11 місяців 2016 року – 14, з них неповнолітніх – 10 (71,42%); у 2017 році – 22, з них неповнолітніх – 13 (59,09%); у 2018 році – 25, з них неповнолітніх – 10 (40,0 %) [295].

Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей було вчинено у 2013 році стосовно 112 осіб, з них неповнолітніх – 30 (26,78%), у 2014 році – 97, з них неповнолітніх – 19 (19,58%); у 2015 році – 62, з них неповнолітніх – 11 (17,74%); за 11 місяців 2016 року – 75, з них неповнолітніх – 17 (22,66%); у 2017 році – 60, з них неповнолітніх – 13 (21,66%); у 2018 році – 76, з них неповнолітніх – 7 (9,21%).

Доведення до самогубства (ч. 3 ст. 120 КК України) у 2013 році – 5, з них неповнолітніх – 4, у 2014 році – 2, з них неповнолітніх – 0; у 2015 році – 0, з них неповнолітніх – 0; за 11 місяців 2016 року – 3, з них неповнолітніх – 1; у 2017 році – 10, з них неповнолітніх – 9; у 2018 році – 8, з них неповнолітніх – 6.

Ці дані свідчать про велику суспільну небезпеку злочинів проти життя та здоров'я дитини, а також про високий рівень віктимності малолітніх та неповнолітніх. Узагальнюючи статистичну інформацію, можна зробити висновок, що тенденції злочинів проти життя та здоров'я дитини схожі з досліджуваними злочинами, де потерпілим є доросла особа. Особливе занепокоєння викликає збільшення числа злочинів протягом 2018–2019 років.

Відомості офіційної статистики підтверджуються і результатами аналізу кримінальних проваджень. Злочини, вчинені стосовно малолітніх осіб – 43 (15,14%); новонародженої дитини – 18 (6,34%); неповнолітніх – 223 (72,52%) (Див. Додаток Б, В).

Нестабільність соціально-економічних та політичних процесів в Україні стала однією з причин зростання проявів девіантної поведінки щодо дітей і, як наслідок, призвела до зростання кількості вчинених злочинів проти їх життя та здоров'я. Насильство існує у всіх соціальних групах, незалежно від рівня доходу, походження, положення в суспільстві

Небезпечною тенденцією є динаміка злочинів проти життя та здоров'я малолітніх осіб, оскільки такі дії негативно впливають на фізичний, розумовий, психічний розвиток дитини та сприяють в майбутньому асоціальній поведінці, яка може проявлятися в різних формах агресії, вживанні алкоголю, наркотиків. Усього малолітніх (до 14 років), що потерпіли від кримінальних правопорушень у 2013 році – 2 472; у 2014 році – 1 784; у 2015 році – 1 591; за 11 місяців 2016 року – 1 607; у 2017 році – 1 616; у 2018 році – 1 596, за 10 місяців 2019 року – 1 929 [295] (Див. Додаток В).

Потерпілими від тяжких та особливо тяжких злочинів у 2013 році є 525 осіб, у 2014 році – 524; у 2015 році – 455; за 11 місяців 2016 року – 510; у 2017 році – 610; у 2018 році – 567, за 10 місяців 2019 року – 650.

Умисних вбивств (та замах) за ст. 115–118 КК України було вчинено стосовно до малолітніх у 2013 році – 38, у 2014 році – 67; у 2015 році – 67; за

11 місяців 2016 року – 46; у 2017 році – 52; у 2018 році – 59, за 10 місяців 2019 року – 30.

Зокрема, за ст. 115 КК України у 2013 році – 8; у 2014 році – 13; у 2015 році – 25; за 11 місяців 2016 року – 10; у 2017 році – 9; у 2018 році – 10. Та ст. 117 КК України у 2013 році – 6; у 2014 році – 8; у 2015 році – 4; за 11 місяців 2016 року – 5; у 2017 році – 5; у 2018 році – 5.

Потерпілими є малолітні від завданих умисних тяжких тілесних ушкоджень у 2013 році – 38; у 2014 році – 15; у 2015 році – 7; за 11 місяців 2016 року – 15; у 2017 році – 7; у 2018 році – 8, за 10 місяців 2019 року – 13 (Див. Додаток В).

Малолітні, які були залишені в небезпеці (ст. 135 КК України) у 2013 році – 7; у 2014 році – 2; у 2015 році – 8; за 11 місяців 2016 року – 10; у 2017 році – 11; у 2018 році – 19. У тому числі ч. 2 ст. 135 КК України у 2013 році – 1; у 2014 році – 0; у 2015 році – 1; за 11 місяців 2016 року – 0; у 2017 році – 0; у 2018 році – 2.

Незаконно було позбавлено волі або викрадено малолітніх у 2013 році – 10; у 2014 році – 3; у 2015 році – 10; за 11 місяців 2016 році – 4; у 2017 році – 9; у 2018 році – 15.

Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я малолітніх було вчинено у 2013 році стосовно 82; у 2014 році – 78; у 2015 році – 51; за 11 місяців 2016 року – 58; у 2017 році – 47; у 2018 році – 69.

Доведення до самогубства малолітніх (ч. 3 ст. 120 КК України) у 2013 році – 1; у 2014 році – 2; у 2015 році – 0; за 11 місяців 2016 року – 2; у 2017 році – 1; у 2018 році – 2.

Загалом можна зробити висновок щодо тенденцій злочинів проти життя та здоров'я дітей. У структурі злочинів проти життя та здоров'я переважають: умисне вбивство, погроза умисним вбивством; нанесення тілесних ушкоджень – умисні легкі тілесні ушкодження, умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження, умисні тяжкі тілесні ушкодження.

Наведене свідчить про те, що структурні зміни злочинів проти життя та здоров'я дітей вказують на значне збільшення ступеня суспільної небезпечності досліджуваних діянь. Збільшується кількість особливо жорстоких посягань на дитину, які вчиняються з елементами цинізму, садизму та особливої жорстокості. Крім того, особливо небезпечною тенденцією є зниження «порогу» мотивації при посяганнях на дитину – збільшується кількість неадекватних і навіть зовнішньо безглузвих злочинів, мотивація яких фактично обумовлена внутрішньою готовністю до застосування насильства, активним пошуком ситуації для агресивно-насильницьких дій.

2.2. Характеристика осіб, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Особа злочинця – основний та важливий елемент усього механізму злочинної поведінки, і саме ті особливості, які породжували протиправну поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом запобіжного впливу. Тому проблема особи злочинця належить до числа основних і водночас складних проблем, обумовлених різними підходами до визначення сутності цієї наукової категорії. Ще В. М. Кудрявцев писав, «що основним завданням правової науки є розробка проблеми особи правопорушника та методик прогнозування індивідуальної поведінки для того, щоб знайти оптимальні форми прогнозування профілактики, які містять у собі заходи державного примусу та виховання» [174, с. 150]. Ефективне запобігання злочинам можливо лише у тоді, коли вся увага буде сконцентрована на особі злочинця, оскільки сама особистість є носієм причин їх вчинення. Ті її особливості, які породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом запобіжного впливу. Саме тому проблема особи злочинця належить до найбільш важливих і водночас до найбільш складних у кримінології.

Наукова уява про особу злочинця складалася з різноманітних теоретичних джерел: філософії, соціології, психології, криміналістики і особливо кримінального права, практично реалізуючись у діяльності щодо запобігання та розслідування злочинів, порушенні кримінальних проваджень, ресоціалізації злочинців. Стан і тенденції злочинності в країні обумовлюють необхідність підвищення ефективності заходів запобіжної діяльності на основі вивчення та узагальнення даних стосовно осіб, які вчинили злочини, а саме – проти життя та здоров'я дітей.

Вивчення особи злочинця здійснюється кримінологією і передбачає наявність загального методологічного підходу у вирішенні зазначеного питання. Формування цієї проблеми передбачає вирішення логічно пов'язаних між собою завдань щодо формування особистості, її мотивації, поведінки, реалізації мотиву у конкретних діях – що являє собою особа злочинця, яка її роль у вчиненні злочину, які є ефективні засоби впливу на неї для того, щоб відвернути вчинення злочину.

Що стосується особи злочинця, то його особистість на відміну від законослухняного громадянина характеризується деформованими потребами, ціннісними орієнтаціями та викривленою мотивацією поведінки. Дослідження особистості, що вчиняє як умисні, так і злочини з необережності, є однією з найважливіших проблем для кримінології.

Учення про особу злочинця являє собою вивчення та пізнання людини, а також різноманітних аспектів її діяльності. Людина в цьому разі досліджується як один особливий соціальний тип – носій суттєвих відносно стійких якостей та властивостей, що закономірно сформувалися під впливом різноманітних обставин соціального середовища. Кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство не використовує термін «особистість», а тому під ним розуміють сукупність властивостей людини як індивіда та якостей, що притаманні особі.

Сьогодні в науці побудована система продуктивних підходів до розуміння феномену особи злочинця, а саме: особа злочинця – це сукупність

кримінологічно значимих властивостей людини, що обумовили вчинення ним злочину. У мотивації злочинної поведінки беруть участь не всі якості особистості, а лише їх частина: переконання, погляди, звички, навички, які визначають ставлення особи до закону, інших людей, кримінальному покаранню [1, 11; 179, с. 93; 116, с. 231].

Низка науковців визначає особу злочинця як абстрактне явище, що немає аналогу в реальній дійсності. Поняття «особа злочинця» являє собою наукове узагальнення особливостей всіх тих, хто вчиняє злочин [14, с. 39]. Цей підхід дає можливість дослідити особу злочинця як сукупність усіх негативних якостей, які можуть обумовити будь-який злочин. Таке явище піддається аналізу лише на масовому, статистичному рівні і, як наслідок, дає можливість ранжування різноманітних криміногенних якостей людей. Але, незважаючи на цю абстрактну наукову конструкцію, її значення незамінне. Вона має і науковий і практичний зміст, оскільки будується на реально існуючих криміногенних якостях людини, які виявляються в різних злочинців.

Розповсюджене визначення особи злочинця містить ознаки, що характеризують сукупність якостей та характеристик людини, які за певних ситуативних обставин або без їх впливу призводять до вчинення злочину. Саме це дає можливість приділити увагу тим особливостям особистісної характеристики злочинця, яка визначає формування кримінальної мотивації та обумовлює вибір злочинної цілі та способів її досягнення.

Поняття особи злочинця є результатом узагальнення даних вивчення осіб злочинців. Лише на основі такого узагальнення можливо виявлення певних особливостей, притаманних особам, що порушують закон. Практична цінність такої абстракції полягає в тому, що на основі теоретичних знань про те, які криміногенні якості притаманні злочинцям, можливо конструювати версії, у процесі перевірки яких слідчим шляхом отримується інформація про ті негативні якості, що обумовили злочинну поведінку. Ця інформація дозволяє розробити відповідні методики вивчення особи злочинця.

Дослідження причин утворення та умов прояву у злочині криміногенних якостей особи злочинця відкриває широкі перспективи аналізу не тільки причин окремого злочину, але і злочинності в загалом.

Таким чином особа, злочинця – дефініція, що є науковим інструментом, який дозволяє поглибити наше пізнання про джерела злочинної поведінки та причин злочинності. На нашу думку, найбільш продуктивним є визначення особи злочинця як сукупності негативних, криміногенних якостей особистості, що обумовили (або ті можуть обумовити) вчинення людиною злочину.

Соціальні якості особи визначають сутність її особистості. Вони є визначальними в обумовленні вчинків, діяльності, інших форм соціальної активності особи. Водночас, і це дуже важливо, вказуючи на детермінованість суспільної активності особи соціальними якостями її особистості, не можна ігнорувати специфічну особливість природи людини і особистості, їхні індивідуальні властивості й якості, здатність до свідомого спрямування своїх вчинків. Потрібно розуміти, що в особистості, крім соціальних, є й інші якості, що також беруть участь у детермінації її активності та діяльності [116, с. 235].

Проведене дослідження особи, що вчинила злочин проти життя та здоров'я дитини, дає можливість виявити та оціни ті її якості і риси, що породжують злочинну поведінку. Серед осіб, що вчинили злочини, переважають чоловіки. Під час дослідження було виявлено Такі соціально-демографічні характеристики осіб, що вчинили злочин: 1) за статевою належністю чоловіки – 75,0%, жінки – 25,0% (Див. Додаток Б).

Вивчення вікової характеристики дозволило дійти висновку про криміногенну активність та особливості злочинної поведінки представників різних вікових груп. Кримінологією давно встановлено, що особи молодого віку частіше вчиняють злочини агресивного, імпульсивного характеру. Протиправна поведінка осіб старшого віку менш імпульсивна, більш обдумана, зокрема з позиції можливих наслідків такої поведінки. Що і

підтверджується результатами проведеного вибіркового дослідження: особи, що вчинили злочин проти життя та здоров'я дитини становлять – до 14 років – 10,21%; 14-16 pp. – 11,97 %; 16–18 pp. – 10,91%; 18–20 pp. – 11,61%; 21–25 pp. – 16,19%; 26-30 pp. – 14,78%; 31–35 pp. – 10,21%; 36–40 pp. – 5,98%; 41–45 pp. – 4,22%; старше 45 p. – 3,87% (Див. Додаток Б).

Важливим при дослідженні особи злочинця є взаємозв'язок віку та потреб людини, життєвих цілей, коло їх інтересів, способу життя.

За даними матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень особи, що вчинили досліджувані злочини, мали освіту: неповну середню – 7,35%; середню загальну – 56,69%; середню спеціальну – 30,63%; вищу – 5,28% (Див. Додаток Б). Це свідчить про те, що більша частина злочинів вчиняється особами, які отримали середню та середню спеціальну освіту. При вчиненні злочинів проти життя та здоров'я рівень освіти нижче, ніж при вчиненні інших злочинів. А частка осіб, що мають вищу освіту, особливо мала.

Відомості про соціальне становище, про рід занять осіб, що вчинили злочини, дозволяє зрозуміти, в яких соціальних прошарках та групах, у яких сферах життєдіяльності найбільш розповсюджені ті чи інші злочини. У комплексі соціально-демографічних ознак суттєве кримінологічне значення мають дані і про сімейний стан, матеріальне забезпечення та місце проживання, що обумовлює вчинення злочину.

Сімейний стан та його зміни в осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, впливає на формування особистісних якостей, особливо на спрямованість та стійкість злочинної поведінки. З однієї сторони, шлюб є стимулом позитивної поведінки, однією з форм соціального контролю. Але при вибіркового вивченні матеріалів було виявлено, що така форма контролю в різних родинах неоднакова. Несприятливо впливають на формування орієнтації та життєдіяльності особи такі обставини, як наявність відносин, за яких один із подружжя не вважає себе чоловіком або дружиною, при спільному проживанні не виконує подружніх обов'язків; сім'ї, в яких

постійно відбуваються конфлікти, вирішення яких закінчується застосуванням насильства до всіх членів сім'ї або осіб, які спільно проживають.

Сімейний стан осіб, що вчинили злочини, має особливості: практично рівні частки осіб перебували у шлюбі (41,54%) і не перебували (58,46%). З числа осіб, що не перебували у шлюбі, але спільно проживали (від одного до шести місяців) – 44,57%, і перебували у цивільному шлюбі – 55,42% (Див. Додаток Б).

З числа осіб, що перебували у шлюбі мали дітей – 61,26% (з них: одну – 30,45%, двох – 20,02%, трьох і більше – 12,65%), не мали дітей – 36,78%. Особи, які не перебували у шлюбі: мали дітей – 38,73%, з них одну дитину – 35,45%, двох та більше – 20,91%. Особи, що не мали дітей – 43,64% (Див. Додаток Б).

Соціально-рольова характеристика осіб, що вчинили злочини, дала підстави виявити їх особливості, а саме – із загальної кількості осіб, що вчинили злочини, були працездатними – 90,14%, непрацездатними – 9,86%.

З них були зайняті (працювали) – 69,36%, без постійного джерела доходів (безробітні) – 30,63%. Серед працюючих були: робітники – 29,94%, службовці – 18,78%, особи, що навчалися – 23,35%, підприємці – 13,70%, зайняті в сільському господарстві – 14,21% (Див. Додаток Б).

Також дослідженням встановлено особливості кримінально-правових характеристик осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дітей. Так, 67,25% – не були засуджені, а 32,74% – засуджені, з них були засуджені за вчинення однорідних злочинів – 60,21%, засуджені за різні види злочинів – 39,79%. Переважна кількість злочинів вчинена за місцем проживання – 87,68 % (Див. Додаток Б).

Викликає занепокоєння частка осіб, засуджених за вчинення однорідних злочинів (серед осіб, які вчинили злочини проти життя та здоров'я, – 60,21%). Це свідчить про особливо стійку агресивну орієнтацію суб'єкта злочину, певного асоціального стереотипу особистості, що

проявляється у вчиненні злочинів.

Виправдовуюча оцінка вчинених злочинів у половини опитаних осіб становить незначну частку. Зрозуміло, що щире каяття в суді – це спроба пристосування, сподівання на пом'якшення покарання протягом слідства та в суді. При визначенні ролі особи у вчиненні злочинів, необхідно зазначити, що – 30,28% осіб усвідомлювали злочинний характер своїх дій; 60,92% – особисто брали участь у вчиненні злочину, 8,80% – не мали уявлення про загальний характер злочинних дій.

Важливим для вивчення особи злочинця є ставлення особи до вчиненого злочину, при тому, що 2/3 усвідомлювали злочинний характер своїх дій, при розслідуванні 95,78% осіб визнали провину та розкаювалися у вчиненні злочину, серед них 2,81% – визнали провину у вчиненні злочину після консультацій з захисником, і 1,41% осіб не визнали провину і не розкаюються (Див. Додаток Б).

У момент вчинення злочину особа перебувала у стані алкогольного сп'яніння – 69,01%, в стані наркотичного сп'яніння – 24,29%, не перебувала у стані сп'яніння – 6,69%. Особливістю є те, що більша частина осіб не перебувала на обліку в нарколога – 92,61%, і тільки – 7,39% перебували на обліку. На обліку у психіатра перебували тільки – 6,33%, а не перебували – 93,66% (Див. Додаток Б).

Поведінка осіб, що вчинили злочини, характеризується *за ступенем активності*: а) активна (особа свідомо вчинила злочин, усвідомлювала наслідки власних дій) – 54,92%; б) пасивна (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає у злочинне діяння) – 45,08%. *За змістом*: а) неправомірна (засуджений свідомо вчиняє протиправне діяння) – 76,76%; б) необачна (засуджений навмисно, під впливом певних обставин вчиняє протиправне діяння) – 23,23% (Див. Додаток Б).

Це підтверджується і результатами опитування слідчих. Під час дослідження поведінки осіб, які вчинили злочини проти життя та здоров'я дітей, респонденти, враховуючи свій досвід та знання криміногенної ситуації,

відповіли: поведінка осіб за ступенем активності становить: активна (особа свідомо вчиняла злочини, усвідомлювала наслідки власних дій) – 86%, пасивна (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає у злочинне діяння) – 14%; за змістом: неправомірна (засуджений свідомо вчинює протиправне діяння) – 89%, необачна (засуджений ненавмисно, під впливом певних обставин вчинює протиправне діяння) – 11%. Здійснюючи соціально-рольову характеристику цих осіб, виявлено певні закономірності: половина з них мала сім'ї або спільно проживали (цивільний шлюб), мали дітей (більша частина таких осіб мала одну дитину на утриманні), 2/3 таких осіб працювали, а 1/3 перебувала під час вчинення злочину без постійного джерела доходів. Вчинили злочин вперше – 32,74% осіб (Див. Додаток А).

Однак необхідно зазначити, що більшою частиною осіб злочини вчинялися у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння – 93,31%, при цьому важливим є те, що ніхто з близьких родичів та знайомих, ні сама особа не зверталися за допомогою для лікування від алкогольної чи наркотичної залежності, близькі не вважали, що особа може бути хвора. Більше 90% осіб, що вчинили злочини не перебували на обліку в нарколога (Див. Додаток Б).

Перераховані компоненти криміногенно деформованої психіки формують і викривлені потреби особи. Потреби своєю чергою конкретизуються системою інтересів особи, пріоритетами її стійких ціннісних орієнтацій. Потреби та інтереси породжують мотиви та мотивацію як прагнення до діяльності. Домінуюча стійка мотивація становить основу особистості та причини такої поведінки. Утім для окремих категорій осіб, які вчинили злочин випадково, характерним є ситуативний прояв, що в поєднанні з несприятливою зовнішньою ситуацією призводять до вчинення протиправних дій.

Злочини у переважній більшості вчиняються громадянами України – 97,88%, іноземними громадянами вчиняють – 2,12% (громадяни СНД).

Особа злочинця є важливим елементом механізму протиправної поведінки. У період підготовки, вчинення злочину може відбуватися

трансформація оточуючого середовища особистості. Це обумовлюється зміною характеристики особистості та обставин, за яких було вчинено злочин: а) моральна, психологічна, демографічна, інтелектуальна, рольова характеристика та ін.; б) особливості ситуації скоєння злочину – сприятлива, несприятлива або нейтральна для продовження злочину й доведення його до кінця [177, с. 31].

Розглядаючи особистісні та ситуаційні фактори злочинної поведінки, необхідно звернутися до вивчення їх залежності від умов життя людей. Потреби, нахили та мотивація поведінки людини суб'єктивні. Але ця суб'єктивність другорядна, тому що сама особа сформована об'єктивним зовнішнім середовищем; внутрішні спонукання, плани та інтереси актуалізуються і отримують конкретну значимість – перетворюються в мотиви поведінки та рішення; будь-які інтереси не можуть бути задоволені без використання об'єктів зовнішнього середовища. Тому насильницька поведінка щодо дітей обумовлюється соціальними умовами, а вони визначаються станом суспільного розвитку [13, с. 76]. Необхідно зазначити, що досліджувані особи формувалися всіма суспільними відносинами, в які вона включена в процесі своєї життєдіяльності. Її поведінка обумовлена вибором тих суспільних відносин, які вона підтримує або відкидає, а основою для здійснення особистісного вибору є формування попередньої соціальної взаємодії. Особистість, виступаючи активно взаємодіючим елементом, забезпечує вибіркове засвоєння інформації та вибір варіанта поведінки, формується в процесі попереднього досвіду життя та життєдіяльності. Саме це свідчить про те, що особистість є набором попередніх суспільних відносин, кожне з яких взаємодіє з попереднім відповідно з формуючою домінантою особистості.

Під час дослідження осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, важливу роль відіграє первинна соціалізація, коли дитина засвоює спосіб та манеру поведінки, типові реакції дорослих на ті або інші проблеми.

Як демонструють психологічні дослідження⁷, доросла людина часто відтворює у своїй поведінці те, що збереглося в її психіці в період дитинства. Наприклад, за допомогою грубої сили вирішення конфлікту, як це робили батьки дитини. Можна сказати, що злочинна поведінка в певному сенсі є продовженням, наслідком первинної соціалізації, але в інших формах. Саме дефекти первинної, ранньої соціалізації в родині можуть мати криміногенне значення, насамперед, тому, що дитина ще не встигла засвоїти позитивну поведінку, позитивний вплив. Дитина в цей період залежить від дорослих і повністю беззахисна перед ними.

Наслідком такої деформованої соціалізації є проблема психотравмуючих наслідків насильства для дитини, що має не тільки психологічний, але й соціальний та юридичний аспекти. Порушення, що виникають після насильства, впливають на всі види функціонування дитини і призводять до стійких особистісних змін, що спричиняють обмеження реалізації особистості в майбутньому. Особливе занепокоєння викликає не тільки факт вчинення насильницького злочину стосовно дитини, але й довгострокові наслідки, які можуть вплинути на все подальше життя. Учені розрізняють найближчі та віддалені наслідки вчиненого насильства по стосовно дітей. До найближчих наслідків належать фізичні травми, гострі психічні порушення та будь-яку форму агресії, бажання бігти, сховатися, глибока загальмованість, зовнішня байдужість. Дитина охоплена гострими переживаннями страху, тривоги та гніву. У дітей старшого віку можливий розвиток тяжкої депресії з відчуттям власної неповноцінності. Серед віддалених наслідків виділяють порушення фізичного та психічного розвитку дитини, різноманітні соматичні захворювання, особистісні та емоційні

⁷ Результати емпіричних досліджень (Антонян Ю.М., Енікєєв М.І., Ратинова Н.О., Самовичева Є.Г.) дають можливість стверджувати, що насильницьких злочинців, насамперед відрізняє дефекти соціальної ідентифікації. Під ідентифікацією розуміється психологічний процес (усвідомлений або неусвідомлений) ототожнення індивідом з образом члена тієї або іншої спільноти, наслідування панівним в суспільстві зразкам та ідеалам поведінки. Ідентифікація є важливою частиною нормального розвитку людини, її успішному оволодінню відповідним типам поведінки в суспільстві [11, с. 36; 276, с. 7; 183, с. 164; 184, с. 49]

порушення, соціальні наслідки [120, с. 364].

Особливе занепокоєння викликає жорстоке поводження з дитиною в родині, яке не тільки породжує агресивну поведінку до інших дітей, але й призводить до насилля і жорстокості в дорослому житті, перетворює фізичну агресію в життєвий стиль особи. Високий рівень агресії визначає вибір людиною відповідних форм поведінки, наприклад, збільшуються показники реактивної агресії, роздратованості. Часто жорстокість обумовлена не тільки емоційно, вона зароджується на ґрунті інтелектуальної нездатності та фанатизму [120, с. 365].

Виховання дитини в умовах емоційного та фізичного насильства спричиняє деформацію особистості. Злоба, несприятлива обстановка формує в дитини низьку самооцінку – як наслідок становлення до нього батьків та дорослих. Маленька дитина – об'єкт знедоленості, покарання, погроз фізичного насильства – починає відчувати себе небажаним та нелюбимим, відноситися до себе вороже та з презирством. Відчуття, що вона (дитина) небажана, викликає в дитини провину та сором за своє існування. Відчуття малоцінності принижує дитину, тому багато дітей і не чинять супротиву саме з бажання чогось вартувати. Таким чином, дитина – жертва емоційного насильства, виростає зі знанням того, що вона погана та неспроможна у всьому. У майбутньому дитина відтворює вже засвоєні нею патерни поведінки [28, с. 119; 11, с. 109; 46, с. 107; 205, с. 420] у власному житті та у спілкуванні зі своїми дітьми.

Для таких осіб характерні незадоволеність власним становищем у суспільстві, імпульсивність дій, що проявляється у зниженому контролі за своєю поведінкою, необдуманих вчинках, а інколи і в емоційній незрілості – інфантилізмі. Вони поводять себе егоцентрично, прагнуть до задоволення спонтанно виникаючих потреб і бажань, їх міжособистісне спілкування примітивно та імпульсивно агресивне⁸. Деструктивні потяги у більшості

⁸ Риса характеру людини, що виявляється в нестримності, схильності діяти під впливом першої спонуки, потягу. І. може бути результатом невміння керувати собою, безвілля,

таких осіб безперешкодно реалізуються в їх поведінці, оскільки самі суб'єкти не бажають та не прагнуть їх стримувати, вони не контролюють свою поведінку, хоча здатність до самоконтролю їм притаманна. Для таких осіб характерно порушення нормативного контролю, моральні та правові норми не впливають на їх поведінку. Ситуація, що передувала вчиненню злочину, оцінюється ними не з позицій морально-правових вимог суспільства, а виходячи з власних переживань, образ. Багатьом з них притаманні риси афективної ригідності (схильність до накопичення емоційних переживань, фіксації на них, застрягання, відсутності гнучкості у спілкуванні). Вони характеризуються стійким порушенням соціальної адаптації та десоціалізованістю.

Важливим у вивченні осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, є те, що для них характерні порушення у сфері міжособистісного спілкування, невміння встановлювати контакти, дослухатися до поглядів інших осіб, занурення в себе, поглинання своїми турботами та хвилюваннями, замкненість, відчуженість. Такі якості знижують можливість адекватної орієнтації, продукують виникнення афективних ідей та установок на агресивну поведінку. Оточуючі люди сприймаються особою ворожо, і, як наслідок, для них характерна підвищена тривожність. Вчинки оточуючих сприймаються ними як небезпечні, загрозливі. Поведінкою особи керують стійкі афективні установки на агресію, що призводить до протиправних способів виходу з ситуації, що склалася, і застосовується насильство.

Агресивність (агресія) ⁹ виникає як реакція суб'єкта на фрустрацію

відсутності самовладання, а також вікових і типологічних особливостей людини при деяких захворюваннях нервової системи (неврастенія) [359].

⁹ Агресія (лат.- *agressio* - напад) - дія або система дій людини, мотивом яких є нанесення комусь або чомусь шкоди. Саме наявність мотиву є необхідним для психологічної класифікації дій людини як агресивних. Основними формами агресії є: реактивна, ворожа, інструментальна та самоагресія. Для форм агресії, що розвиваються в таких масових соціальних явищах, як терор, геноцид, зіткнення расових, релігійних та політичних типовими, супроводжуваними їх процесами є зараження і взаємна індукція, стереотипізації уявлень у створенні «образу ворога». У формуванні самоконтролю над агресією і у

(перешкоду досягнення мети агресора) і супроводжується емоційним станом гніву, ворожості, ненависті тощо. Готовність індивіда до агресивної поведінки належить до стійких рис особи – насильника. Розвиток агресивності як якості особи залежить від рівня її соціалізації та засвоєння культурно-соціальних норм. Але треба зазначити, що агресивна поведінка може бути спровокована іншими особами (жертвами агресії), несприятливим розвитком ситуації, неправильною інтерпретацією намірів оточуючих тощо.

Для агресії осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини, характерно: а) супроводжуючі процеси зараження; б) взаємної індукції; в) стереотипізація уявлень у створюваному «образі ворога»; г) наявність ініціаторів та провокаторів; д) готовність особи вирішувати за рахунок інших свої проблеми; е) анонімність кожного учасника агресивних проявів [116, с. 233-276].

Типологія відображає у своєму змісті то сутнісне, без чого неможливо дослідити особу, що вчинила злочин проти життя та здоров'я дітей. Вона розкриває стійкі зв'язки між ознаками, які існують, та закономірностями процесу генезису злочинця як специфічного соціального типу. До того ж типологія фіксує криміногенну особистість у динаміці, оскільки відображає те, що властиво злочинцю, що характеризує його як особистість та передбачає його подальшу поведінку.

В основу типології осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, було покладено соціальну спрямованість особистості, яка являє собою діапазон реальних відносин, що виникають у різних сферах життєдіяльності.

Спираючись на думку А. П. Закалюка, що система ціннісних орієнтацій має здатність бути домінуючим показником особистості, навіть першоджерелом соціальної активності людини (О. Р. Ратінов), «ядром

стримуванні агресивних дій велику роль відіграє розвиненість психологічних процесів емпатії, ідентифікації й децентралізації, що лежать в основі здатності до розуміння інших людей і до співпереживання їм, і що сприяють формуванню уявлень про іншу людину як унікальну цінність [272].

особистості», може бути визнана якісною інтегрованою характеристикою змісту особистості. Оскільки зміст ціннісних орієнтацій¹⁰ формується під впливом інших визначальних елементів, здебільшого тих, які належать до структури особистості. Важливим для пояснення цих елементів є розуміння зв'язку ціннісних орієнтацій зі спрямованістю особистості, яка виступає як змістовна основа, підґрунтя системи ціннісних орієнтацій особистості та визначальна ланка у зв'язці «спрямованість — ціннісні орієнтації». Проте слід мати на увазі, що система ціннісних орієнтацій особи залежить не лише від спрямованості особи, але й від численних факторів макро- та мікросередовища, умов індивідуального буття, інших індивідуальних, зокрема деяких біопсихічних та фізичних особливостей особи [116, с. 245].

Саме дослідження спрямованості особистості, її ціннісних орієнтацій, поведінки дозволило виділити типові риси і побудувати типологію осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини.

До *першого типу* належать особи зі стійкою насильницькою спрямованістю. Це особи, поведінка яких орієнтована на негативно-зневажливе ставлення до дитини, її найважливіших благ, впевненість у дозволеному насильницькому способі вирішення конфлікту.

Форми прояву агресії мають домінуючий характер, що обумовлюється войовничим егоцентризмом, злопам'ятністю, мстивістю, жорстокістю, відсутністю співчуття, цинізмом.

Значна частка злочинів такими особами вчиняється з умислу, який раптово виник, де агресивна поведінка не завжди раціонально мотивована. Можна зазначити, що це прояви емоційно ворожої агресії, що породжується гнівом, злобою, і є самоціллю [25, с. 45]. Особи цього типу характеризуються повним відривом від цілісно-нормативної системи суспільства і держави. Їх активність проявляється в ситуації вчинення злочину, комплексом

¹⁰Ціннісною орієнтацією звичайно називають своєрідне для кожної особи оцінювання предметів та явищ навколишнього світу з точки зору їх цінності, потреби для цієї особи. Розуміючи під системою ціннісних орієнтацій комплекс соціальних оцінок навколишніх предметів, явищ, умов, людей.

асоціальних поглядів та звичок, що відображають усвідомлену готовність до вчинення злочину. Для них характерно також вчинення злочину з мотивів епатажу, самоствердження, реалізації нав'язливих ілюзорних теорій або утопічних суджень.

Здебільшого ситуації, в яких завдавалася шкода дитині, були спровоковані самим злочинцем. Цікавим є те, що створення криміногенної ситуації відбувалося за відсутності конфліктних відносин з потерпілою дитиною. Це характерно для вчинення злочинів у громадських місцях, коли потерпілий та суб'єкт злочину не були знайомі.

Для таких осіб характерно цинічне ставлення до життя, здоров'я інших людей, зневага до тих норм, які існують у суспільстві. Їх асоціальні погляди відрізняються глибиною та інтенсивністю.

Для таких осіб вірогідний рівень рецидиву.

Другий тип осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, характеризується різноманітними проявами емоцій: роздратованість, гнів, помста, заздрощі. Вони не схильні стримувати своїх емоцій і за появи можливості їх не стримують. Для них характерно вирішення конфліктних ситуацій за допомогою насильства, оскільки агресивність – це домінуючий спосіб самоствердження. Характер дій таких осіб, що підтверджується й іншими проведеними дослідженнями [275, с. 147], – це домінуючий спосіб їх самоствердження. Для них достатньо приводу для вчинення протиправних дій, оскільки включається примітивний механізм самоствердження, і за рахунок застосування фізичної сили вони його реалізують. Необхідно зазначити, що для таких осіб вчинення злочину може бути засобом досягнення певного «блага», де дитина стає жертвою. Це реалізується у форму так званої інструментальної агресії. Злочини вчиняються такими особами найчастіше у стані алкогольного¹¹ або наркотичного сп'яніння.

¹¹ На думку А.Ф.Зелінського середня і навіть легка ступінь отруєння алкоголем стимулює вплив інших факторів, що послаблює свідомий контроль, а саме афектів та психічних розладів. В практиці судово-психіатричної експертизи відмічається криміногенний вплив алкоголю на психічно нездорових людей. Також було відзначено, що продукує реактивну

Спосіб життя таких осіб межує з соціально прийнятим та асоціальним. Бажання вчинити насильницькі дії в таких осіб виникає раптово, спонтанний характер нападу супроводжується мінімальним обсягом дій з приготування та вчинення злочину.

Головними рисами таких осіб є соціальна та моральна деградація, примітивні інтереси та потреби. Зруйновані соціальні зв'язки, відсутність позитивних цінностей та установок призводять до обмеженого спілкування таких осіб, зміні їх особистісних якостей.

Найчастіше жертвами таких посягань є діти, що невзможі адекватно зреагувати на ситуацію (це пов'язано з віком дитини, її рівнем розумового розвитку, фізичним станом).

До *третього типу* необхідно віднести так званих ситуаційних злочинців, які вчинили злочин вперше, у більшості характеризуються позитивно або нейтрально, а сам злочин був вчинений під впливом несприятливої ситуації. Не вміючи передбачити розвиток ситуації, її наслідки, ці особи застосовують насильство. Вони вбачають ситуацію, що склалася, гостро конфліктною і застосування ними насильства є неадекватною реакцією на події, що трапилися. Джерелом конфлікту можуть виступати самі потерпілі, інколи в їх діях простежується агресія або пряма провокація агресії. Кримінальні дії вчиняються ними раптово не тільки для оточуючих, але й для них самих. Науковці називають такі злочини реактивними [132, с. 122].

У складі третього типу результати дослідження дають підстави виділити підтип, що вчинив злочин внаслідок агресії стосовно себе.

Це форма так званої захисної агресії, що проявляється як реакція на насильство «насильство – наслідок насильства». Для таких осіб характерні неадекватні прояви (агресія, гнів, образа, бажання помсти) як реакція на поведінку оточуючих осіб, і дії їх спрямовані на захист будь-яким способом

девіантну поведінку наркотичне збудження та стан наркотичного голодування. Психологічний механізм такого впливу аналогічний алкогольному [132, с. 125].

та силами.

Досліджуючи поведінку осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, не можна не зупинитися на важливому аспекті вивчення особи злочинця – на психічних аномаліях у осіб. Результати вивчення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень дозволили виявити частку осіб – 7,39% та 6,33%, які перебували на обліку в нарколога та психіатра відповідно. Дослідження, що проводилися вченими, дають підстави приділити цій проблемі особливу увагу. Науковцями виявлено, що від 30 до 40% [11, с. 171] осіб, що вчинили насильницькі злочини, мали психічні аномалії. До них відносять розлади психічної діяльності, що не досягли психотичного рівня та не виключають осудності, але які призводять до змін у поведінці особи, як наслідком чого є поведінка, що відхиляється від норм. У сучасних психіатричних дослідженнях відмічається підвищена криміногенність параноїдного, шизоїдного, емоційально-нестійкого, істероїдного та особливо дисоціального (що має схожість з антисоціальною психопатією) розладу особистості [219, с. 37]. Зазначені аномалії провокують роздратованість, агресивність і жорстокість.

Особи, що мають подібні відхилення у психіці відрізняються емоційною нестійкістю, підвищеною афективною збудженістю, вибуховістю, роздратованістю, сварливістю, істеричністю, мстивістю, агресивністю. Вони схильні до бурхливих проявів афектів у відповідь на незначні ситуації. Зазначені аномалії знижують у них вольові процеси, підвищують навіюваність, послаблюючи дію контрольних механізмів психіки, чим інколи в поєднанні з алкогольним сп'янінням, що посилює ці емоційно-вольові порушення, сприяють реалізації імпульсивних, непродуманих протиправних дій.

Для поведінки осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, притаманне: 1) тривале емоційне напруження (13,73%); 2) ревності (9,15%); 3) тривожність (11,97%); 4) обурення несправедливою поведінкою потерпілого (14,43%); 5) агресивна поведінка (16,19%); 6) жорстокість

(8,80%); 7) нейтральна поведінка (25,70%) (Див. Додаток Б).

Визначаючи силу впливу психічних аномалій, необхідно підкреслити, що їх наявність автоматично не веде до вчинення злочину. На індивідуальному рівні можна говорити лише про можливість вчинення злочинів такими особами, але на «статистичному» рівні криміногенність такого фактору стає неминучою. Спеціалісти стверджують, що на злочинну поведінку впливає не окрема ознака психічного розладу, а комплексне утворення – патопсихологічний синдром, що складається з психоаномального фактору та особистісних якостей, сформованих за його участі [12, с. 51-52]. Психоаномальний фактор проявляє себе з різною силою залежно від стадії генезису криміногенної особистості.

Розроблення типології осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, дають можливість виявити не тільки типові риси та особливості поведінки, але й визначити особливості ситуацій, в яких було вчинено злочин, та поведінку потерпілого від злочину, відносини, що існували або ні між злочинцем і потерпілим, інші характеристики потерпілого.

При аналізі поведінки досліджуваних осіб виявлено особливості взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників, що визначили послідовність елементів «ситуація» — «особа» — «дія», і реалізовано в різноманітних варіаціях: 1) особа з чітко вираженою асоціальною спрямованістю — ситуація, що не має значення для злочинної поведінки; 2) особа з відносно стійкою асоціальною спрямованістю — ситуація, сприятлива для вчинення злочину; 3) особа зі слабо вираженою асоціальною спрямованістю — ситуація, що провокує злочин.

Важливе значення у вивченні злочинів проти життя та здоров'я дитини мають конкретні життєві обставини, що призвели до вчинення протиправних дій. Під конкретною криміногенною ситуацією розуміють сукупність зовнішніх (об'єктивних) обставин, у яких опинилася людина і які впливають на її свідомість, почуття, волю, з урахуванням яких особа приймає рішення

вчинити дію, що утворює склад умисного злочину або призводить до злочину з необережності [193].

Ефективність вивчення особи, що вчиняє злочини проти життя та здоров'я дитини, неможлива без аналізу накопиченої інформації, яка дає можливість для аналізу ситуації, а саме ролі в ній потерпілих. Таку діяльність спрямовано на виявлення потенційних потерпілих. Насамперед, це вивчення ситуації і виявлення можливих потерпілих (потенційно вразливих) саме у досліджуваних ситуаціях; вивчення оточення особи, що вчиняє злочин, особливостей її поведінки дає можливість передбачити майбутню жертву; дослідження конкретної особистості, її світогляду, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та установки, навіть захворювань (наприклад, алкоголізм, наркоманія та ін.) конкретної особи сприяє виявленню віктимності дитини.

Важливим для розуміння потенційної віктимності дитини є визначення середовища, у якому живе дитина, процес її формування, віктимогенні фактори та умови. Оскільки процес віктимізації є динамічним, що обумовлено взаємодією різноманітних складових компонентів – сукупністю обставин у житті дитини і суспільства, які детермінують процес перетворення особистості в жертву злочину, вони тим або іншим чином сприяють його реалізації. Умовами віктимізації є різноманітні явища об'єктивного та суб'єктивного характеру, які підвищують вірогідність дитини стати жертвою злочину, оскільки певні властивості дитини визначають ступінь її вразливості від злочинів [130, с. 270].

Потенційний характер віктимності дитини посилюється, коли відбувається дослідження від окремого факту, від рівня особистості до рівня соціальної групи. Зміст віктимності дитини становить особистісний та ситуативний компоненти. Особистісний компонент віктимності дитини містить якості суб'єктивного характеру, що сприяє підвищеній уразливості перед посяганнями на життя та здоров'я. Ситуативний компонент віктимності містить сукупність обставин об'єктивного характеру, що

формують особистісні компоненти, або підвищують їх роль та значення у процесі віктимізації дитини [130, с. 271].

Не можна не погодитися, що основними чинниками віктимності неповнолітніх є їх вік, наслідком якого є незавершеність формування особи у біологічному плані, а це означає неможливість дати опір злочинним посяганням і у соціальному плані, нездатність адекватно оцінювати обстановку, що призводить до більшої вірогідності потрапити до криміногенної ситуації як жертва злочину [47, с. 106].

Результати проведеного дослідження дають можливість охарактеризувати особу потерпілого від злочину. Вік осіб: до 5 років – 16,55%; з 6 до 10 років – 15,15%; з 11 до 14 років – 45,07%; з 15 до 18 років – 23,23%. За статтю потерпілих: жіноча – 38,02%; чоловіча – 61,98%. На момент вчинення злочину потерпілий: навчався/працював – 93,66% (учні загальноосвітніх шкіл – 82,33%, студенти – 10,15%; працював – 7,51%); не навчався – 6,33% (Див. Додаток Б).

Віктимні риси, що притаманні дітям, науковці поділяють на дві групи – загальні та індивідуальні. До загальних (що притаманні віку дітей) належать: довірливість, наївність, допитливість, невміння адекватно реагувати на ситуацію, відставання у психічному розвитку від фізичного, перевага у психічній діяльності процесів збудження від гальмування, фізична слабкість. Індивідуальні психічні властивості поділяються на біопсихологічні, власне психологічні та соціально-психологічні. До власне психологічних відносять: агресивність, тривожність, жорстокість, схильність до ризику, емоційна неврівноваженість. До соціально-психологічних належать: потреба у спілкуванні, самоствердженні, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки. До психологічних чинників – тип темпераменту, наявність характерних визначених рис характеру [361].

За результатами проведеного дослідження можна резюмувати таке. Відносини, що існували між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим від злочину були: 1) конфліктні – 14,43% (тривалий конфлікт – 70,73%,

короткостроковий конфлікт – 29,27%); 2) бійки – 6,69%; 3) погрози – 8,81%; 4) у формі постійних принижень, знущань – 4,92%; 5) нейтральні – 8,45%; 6) образи, приниження – 14,78%; 7) відбирання речей – 10,91%; 8) примушування до вчинення певних дій – 10,29%; 9) псування одягу, речей – 5,98%; 10) розповсюдження негативної (образливої) інформації (правдивої або неправдивої) – 8,09%; 11) дружні – 3,87%; 12) товариські – 2,82% (Див. Додаток Б).

Поведінка потерпілого, що передувала злочину була: провокуючою – 19,71%; необачною – 27,46%; агресивною – 16,91%; неуважною – 6,69%; протиправною – 10,21%; нейтральною – 19,02% (Див. Додаток Б).

Взаємодія суб'єктивних та об'єктивних факторів призводить не просто до віктимізації дитини, а й сприяє процесу перетворення дитини в потенційну жертву. Тому під час дослідження детермінант віктимізації необхідно визначити механізм, який являє собою систему елементів та етапів зміни віктимності дитини внаслідок взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів. При цьому об'єктивна (зовнішня) складова є комплексом умов, що існують у суспільстві та яким притаманний віктимогенний потенціал [130, с. 271].

Особливостями вчинених дій є те, що між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим існували різні види відносин: були особисто знайомі – 23,07%, спільно проживали – 24,69%, спільно навчалися – 17,81%, спільно працювали – 9,72%, поверхнєве знайомство – 10,93%, вони мали спільних друзів, знайомих, родичів – 11,74% (Див. Додаток Б). Не були 13,02% осіб знайомі.

Жертвами злочинів проти життя та здоров'я є малолітні діти. Вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей членами сім'ї має високий рівень латентності, якому сприяє страх перед дорослими та впевненість, що ніхто не зможе допомогти дитині. Інколи неможливо розмежувати насильство над дитиною та злочинною недбалістю стосовно до немовляти. Відчуття страху або сорому перед друзями та знайомими, острах осуду або висміювання, що

характерно для дитячого середовища, – й дитина не завжди прагне розповідати про те, що відбувається. Внутрішні переживання негативно впливають на розвиток дитини. У зв'язку з цим насильство над дітьми повинно досліджуватися не тільки як кримінально-правова проблема, але й, найперше, як соціальна.

В основі запобіжної стратегії, принципів профілактичної роботи повинно бути припинення злочину щодо дитини. Ученими розроблялася модель, що пояснює механізм дитячої віктимізації. Досліджуючи цикл розвитку агресивних тенденцій у дитини, було виявлено, що діти, до яких вчинено насильницькі дії, були більш агресивними до інших дітей – «індекс агресії» для ображеної дитини був більше на 93%, ніж у інших дітей. Особливо це характерно для дітей, стосовно яких вчинялося насильство в сім'ї. Такі діти менше здатні оброблювати інформацію та вирішувати проблеми міжособистісного спілкування в толерантній формі [44, с. 86]. Як ми вже зазначали, модель агресивної поведінки, що відтворюється в ранньому дитинстві, може екстраполювати на майбутні дії. Віктимізація дитини, таким чином, детермінує криміналізацію дорослого.

Під час вивчення матеріалів виявлені родинно зв'язки між потерпілим від злочину та особою, яка вчинила злочин, – 74,29%. Батько – 60,19%, матір – 32,71%, сестра – 0,94%, брат – 4,26%, інші члени родини – 1,42% (Див. Додаток Б).

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки: злочини проти життя та здоров'я дитини вчиняють переважно чоловіки (75,0%). Їх вік у більшості випадків з 16 до 35 років – 75,67%. Серед них переважають особи, що мають середню загальну освіту – 56,69%.

Встановлено, що потерпілими від злочинів проти життя і здоров'я є діти різного віку, що навчалися, і поведінка їх варіювалася від агресивної, провокативної до нейтральної.

Також необхідно звернути увагу і на можливу «вторинну» віктимізацію, яка з'являється під час судового розгляду при відтворенні

обставин злочину. Особлива увага повинна приділятися бесідам з дитиною про вчинений злочин без допущення безтактної, грубої поведінки або зневажливого ставлення до дитини, засудження її. Дуже часто відторгнення жертви її найближчим оточенням, нерозуміння та засудження її буде сприяти десоціалізації – залишення дому, родини, вживанню алкоголю, наркотиків, потрапляння до девіантного середовища і, як наслідок, вторинна віктимізація [130, с. 272].

Дослідження взаємозв'язку процесів, що відбуваються в суспільстві, сприяє вирішенню завдань, що стоять перед віктимологічною профілактикою, спрямованою на зниження рівня віктимності українського суспільства.

2.3. Фактори, що детермінують злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні.

Проблема вивчення причинності злочинності є фундаментальною, оскільки виявлення її особливостей сприяє побудові ефективної системи запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей та злочинності загалом. У науковому розумінні причинність – це генетичний зв'язок між окремими станами видів і форм матерії у процесах руху та розвитку. Виникнення будь-яких об'єктів та систем, їх властивостей у часі сприяють змінам, обумовленим попередніми станами. Ці підстави і називаються причинами, а зміни, які вони викликають – наслідок. Сутність причинності – породження причиною наслідку. Наслідок може здійснювати зворотній вплив на причину. Причинність є загальною і об'єктивною. Будучи різновидом закономірного зв'язку, вона володіє і загальною невідворотністю, просторовою, часовою та часовою безперервністю й генетичною характерністю [182].

Причинна обумовленість злочину, а тому й злочинності як масового явища пов'язана зі значною сукупністю взаємопов'язаних та

невзаємопов'язаних причин. Тому зв'язок між причиною (сукупністю причин) та наслідком (злочином або злочинами, злочинністю) має багатозначний та вірогідний характер. Багатозначність причинної залежності полягає не тільки в тому, що кожний злочин є результатом дії декількох причин, але й в тому, що кожна причина може породжувати не один, а декілька наслідків, серед яких можуть бути різноманітні види протиправної або правової поведінки. Вірогідна сторона багатозначного причинного зв'язку реалізується в тому, що при заміні будь-якої умови, навіть при дії тієї її ж причини – буде інший наслідок.

Сучасна кримінологічна теорія причин злочинності оперує такими категоріями, як причинність, причини та умови злочинності, причинний зв'язок, причинний комплекс, детермінація, фактори, що породжують або генерують, детермінують злочинність. Причини та умови злочинності – це завжди соціальні явища або фактори, різниця між якими в їх ролі виникнення. Перші – визначають існування злочинності, другі – сприяють їй. Термін «фактори злочинності» означає лише те, що відповідне явище має певне значення, здійснює вплив на рух або результати такого процесу. Саме цьому на першому етапі визначеного причинного комплексу злочинності та її видів необхідно проводити ретельний аналіз усіх соціальних факторів, які так чи інакше впливають на існування злочинності, і потім, лише на етапі узагальнення та встановлення прямих та опосередкованих зв'язків цих факторів зі злочинністю, виявлення закономірностей – необхідно виділити з них ті визначальні, що завжди породжують злочинність загалом, а також окремі види злочинів й окремі злочини.

Концепція причинного комплексу злочинності відрізняється від теорії факторів «виділенням із загальної маси криміногенних факторів найбільш активних, «головних», які на відміну від умов відіграють продукуючу, похідну роль». Критерієм причин злочинності є закономірний, тобто стійкий зв'язок тих або інших явищ зі злочинністю, який повторюється» [186; 222].

Детермінізм визначає наявність певного виду зв'язку та

взаємозалежності явищ, і не завжди цей зв'язок причинний. Кореляційний зв'язок між явищами, будучи різновидом детермінізму, може свідчити про те, що існують загальні причини для цих явищ, зв'язок між якими не встановлений. Саме тому, на нашу думку, доцільним та логічним є використання поняття «фактори, що детермінують вчинення злочинів», оскільки «фактори» та «що, детермінують» містяться в одній площині та свідчать про наявність зв'язку між явищами, і не завжди цей зв'язок причинний.

Виходячи з можливостей виокремлення злочинів проти життя та здоров'я дітей в окрему групу у загальній структурі злочинності, необхідно дослідити соціальні фактори, що детермінують вчинення злочинів на рівні особливого.

Причинний комплекс злочинності – це сума криміногенних факторів, які є загальними для всіх злочинів, у тому числі і проти життя та здоров'я дітей. Водночас причинний комплекс як конкретного злочину, так і окремої групи злочинів визначає, чому саме був вчинений конкретний злочин або їх відповідна група. Зрозуміло, що не всі з них увійдуть у суму криміногенних факторів, що становлять причинний комплекс злочинності загалом. «До причин та умов злочинності можливо віднести тільки те, що характерно для всіх або більшості злочинів. Аналогічним чином оцінюються причини та умови окремих видів злочинів... тому в причинах та умовах конкретних злочинів необхідно виявляти те, що є загальним для всіх злочинів» [173,с. 223].

Механізм впливу факторів досить складний і тому про вплив того чи іншого фактора можна говорити лише умовно, оскільки позитивний або негативний вплив тієї або іншої сторони суспільного життя залежить від конкретної комбінації факторів. Вплив криміногенних факторів, а іноді й вплив наслідків їх розвитку полягає у тому, що вони об'єктивно сприяють скоєнню злочинів.

На наш погляд, фактори злочинів проти життя та здоров'я дитини

здебільшого пов'язані з кризовими явищами в соціально-економічному житті нашого суспільства, що, на жаль, мають небезпечний характер. Подолання цих кризових явищ сприятиме зниженню не тільки рівня злочинів проти життя та здоров'я дітей, але й зменшенню агресивності та жорстокості в українському суспільстві.

Злочини проти життя та здоров'я дітей є складовою частиною цілісного явища злочинності і визначається системою соціально-економічних відносин. Водночас для взаємодії системи і злочинів, що ми досліджуємо, характерні певні особливості, які полягають у тому, що на відміну від багатьох інших видів протиправних діянь посягання на життя та здоров'я дітей органічно пов'язані з соціально-економічною системою, її відносинами. Особливість причин та умов злочинів проти життя та здоров'я дитини обумовлена тими процесами, що відбуваються в суспільстві, а саме: 1) державна політика у сфері материнства та дитинства, їх соціального захисту, створення сприятливих умов для фізичного, інтелектуального й духовного розвитку, майбутньої повноцінної життєдіяльності дітей; 2) система організаційно-управлінських заходів, що спрямовані на забезпечення охорони здоров'я дітей (фізичного, психічного, морального) та створення умов для повноцінного розвитку дітей; 3) удосконалення правового захисту дітей.

До чинників, що мають особливе значення, необхідно віднести сфери: соціально-економічний; правотворчий та правозастосовний у галузі, що належить до сфери забезпечення прав та інтересів дитини, її захисту, безпосередню боротьбу з посяганням на життя та здоров'я дітей; організацію та здійснення системи запобіжних заходів з цим видом злочинів.

Загальний рівень причин злочинності – соціальний, який поєднує мікросоціальні фактори «негативні соціальні протиріччя», «недоліки функціонування соціальної системи» [135, с. 71]. Існування та відновлення кримінального насильства визначається тим самим причинним комплексом, що і вся злочинність загалом. У результаті проведеного дослідження виявлено, що своєрідністю та вираженою інтенсивністю виділяються ті

соціальні фактори, які пов'язані з загостренням соціальних протиріч та напруженістю в суспільстві, моральною деградацією цілих груп населення, що обумовлюється їх алкоголізацією та відчуженням від засобів виробництва, матеріальних благ та культурної спадщини. Найбільш, на наш погляд, небезпечне – це розвиток у цих групах стереотипів поведінки, що пов'язана з насильством та жорстокістю.

Специфічні особливості агресивності в людини є наслідком специфічних умов життя, тобто наслідком того соціального середовища, яке в процесі свого історичного розвитку вона для себе створює [240, с. 108].

У межах соціального середовища встановлюються матеріальні, державно-політичні, правові, моральні та інші соціальні відносини, що формують особистість як опосередковано, так безпосередньо, відбиваючись через найближче оточення – соціальне середовище. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати вплив тих негативних соціальних явищ та процесів, які своїм існуванням сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дітей.

Серед комплексу факторів, що обумовлюють розповсюдження суспільно небезпечної поведінки і, як наслідок, посягань на життя та здоров'я дитини, основними є фактори соціально-економічного характеру. Утім не потрібно абсолютизувати переважний вплив цього фактору як на рівень, так і на структуру досліджуваних злочинів, оскільки впливають не тільки процеси, що відбуваються в суспільстві, але й психічний стан особи, її ціннісні орієнтації, установки. Відносини між соціально-економічними процесами та певним станом злочинності, а особливо злочинами проти життя та здоров'я дітей мають складні неоднозначні залежності.

Важливим чинником, що впливає на стан злочинів проти життя та здоров'я дитини є неузгодженість законодавчої бази. Це підтверджується і опитуванням працівників поліції, які зазначили, що фактором вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини є недосконалість чинного законодавства (18 %) (Див. Додаток А).

Законом України «Про охорону дитинства» [264] передбачено систему захисту охорони дитинства в Україні (ст. 4), одним із заходів є *«проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності»* (законом не передбачено контролю за реалізацією цих програм та аналіз тих факторів, що впливають на їх виконання та якість реалізації), але прийнятий документ «Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» [157] має суто декларативний характер, оскільки в ньому передбачено *«підвищення рівня добробуту українських сімей, зокрема, у результаті зростання доходів від трудової діяльності; підвищення рівня адресності соціальної підтримки малозабезпечених сімей з дітьми»* [71]. Аналіз стану соціального захисту населення, про що буде зазначено, свідчить про неможливість застосування цих заходів.

Також програмою передбачено *«визначення пріоритетів, основних завдань і принципів реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини; розроблення та затвердження стандартів благополуччя та безпеки дитини; розроблення показників (індикаторів) національного та регіонального рівня щодо забезпечення захисту прав та інтересів дитини; модернізація системи захисту прав та інтересів дитини»*, що на сьогодні не здійснюється. З моменту прийняття програми не були не тільки затверджені, але й не розроблені стандарти благополуччя та безпеки дитини і показники (індикатори) національного та регіонального рівня щодо забезпечення захисту прав та інтересів дитини [72].

Результати вивчення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень дали можливість встановити зв'язок між особою, що вчинила злочин, та потерпілим від злочину. Значна частина таких злочинів вчиняється батьками. Відповідно до чинного законодавства, а саме Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено комплекс

заходів, що спрямований на недопущення вчинення діяння (дії або бездіяльності) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [257]. Відповідальність за такі дії передбачена нормами чинного законодавства. Але на відміну від закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [257] чинне кримінальне законодавство передбачає застосування двох видів насильства фізичного і психічного.

Також розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України тільки в окремих складах передбачає відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини з боку батьків, осіб, які їх замінюють та інших осіб, на яких розповсюджується дія Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Це ст. 117 «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини», ст. 126-1 «Домашнє насильство», ч. 2, 3 ст. 135 «Залишення в небезпеці» КК України. В інших складах злочинів проти життя та здоров'я передбачена відповідальність загального суб'єкту.

Унесення змін до чинного кримінального законодавства, а саме ст. 126-1 «Домашнє насильство» викликає зауваження щодо змісту понять та колізії Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де їх визначено, що *«домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я,*

втрата працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи». Але зміст формування не відповідає змісту статті, що передбачена Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹². Таке формулювання не відповідає змісту статті закону, оскільки закон передбачає «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами». Крім того, ст. 126-1 передбачає відповідальність осіб, які з потерпілим знаходилися у *«сімейних або близьких відносинах»*, хоча законом чітко визначені особи, на яких розповсюджується його дія (ч. 2 ст. 3 Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Також необхідно звернути увагу, що ст. 126-1 КК України [175] передбачає відповідальність тільки за *систематичне* вчинення *«фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства...»*, що суттєво обмежить її застосування в практичній діяльності.

Відповідно до зазначеного закону відбулися і зміни у чинному кримінальному законодавстві, а саме було передбачено ст. 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, розділу XIII-1. Обмежувальні заходи КК України [175]. У цій системі заходів, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не є зрозумілою повторність передбачених обмежувальних заходів (як в законі, так і у кримінальному законодавстві. До того ж, важливим є те, що окремі запобіжні заходи не застосовувалися).

Це свідчить про неузгодженість нормативно-правової бази, і, як

¹² Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [257].

наслідок, в подальшому обмеженість у застосуванні зазначених норм.

Неможливість застосування передбачених заходів обумовлена недоліками управлінського характеру, оскільки прийняття підзаконних нормативно-правових актів відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [257] затримувалося. Наприклад, значно пізніше були прийняті документи, що регулювали діяльність суб'єктів запобігання домашньому насильству, а саме: «Типове Положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» (Постанова КМ України від 22 серпня 2018 р. № 654) [307], «Типове Положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» (Постанова КМ України від 22 серпня 2018 № 655) [308], «Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» (Постанова КМ України від 22 серпня 2018 р. № 658) [247]; «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника» (Наказ МВС від 01.08.2018 р. № 654) [260].

Така повільність у підготовці та прийнятті документів призвела до того, що передбачені заходи суб'єктами запобігання не здійснювалися, про що свідчить відсутність інформації щодо ефективної діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги (наприклад, на Сумщині вони почали створюватися у лютому 2019 року передбачено їх тільки 7, така тенденція спостерігається і в інших областях країни), та даних щодо винесення термінового заборонного припису.

Все це сприяє не ефективній профілактичній діяльності, відсутності взаємодії всіх суб'єктів, але й вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дітей. Що і підтверджується результатами опитування слідчих, які вважають причинами злочинів проти життя та здоров'я дитини: недостатньою взаємодією поліції з органами і службами у справах сім'ї та дітей (необхідно

зазначити, що неодноразово під час особистого спілкування слідчими зверталася увага на діяльність служб у справах дітей, служб у справах дітей, сім'ї та молоді (15%), також респонденти звернули увагу на те, що сьогодні відсутня система контролю за діяльністю соціальних служб (8%), 13% визначили недоліки законодавства щодо захисту життя та здоров'я дітей.

Серед факторів, що обумовлюють вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей, особливу роль відіграє незадоволення соціальних потреб людини. Загальносоціальні джерела насильства кримінологи вбачають у нерівному становищі окремих груп та індивідів у стратифікаційній системі суспільства. Саме соціальна нерівність породжує акти кримінального насильства. «Зростання насильства викликано двома основними факторами: різким погіршенням соціального статусу тих або інших груп або перерваної соціальної мобільності» [172, с. 114-115].

Погіршення рівня життя, усвідомлення для себе неможливого – соціального статусу, матеріальних можливостей – породжує внутрішній конфлікт між власною уявою про себе та можливостями заявити про себе, призводить до стану напруги та фрустрації, створює психологічне підґрунття для розрядки насильницького характеру. Це підтверджується результатами опитування працівників поліції. На запитання «якими обставинами обумовлений рівень вчинення злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей?» були отримані такі відповіді: 40% слідчих вважають, що саме невирішеність соціально-побутових проблем обумовлює вчинення злочинів, 15% – недостатньою взаємодією поліції з органами і службами у справах сім'ї та дітей (необхідно зазначити, що неодноразово при особистому спілкуванні слідчими зверталася увага на діяльність служб у справах дітей, служб у справах дітей, сім'ї та молоді), також респонденти звернули увагу (8%), що сьогодні відсутня система контролю за діяльністю соціальних служб, 13% визначили недоліки законодавства щодо захисту життя та здоров'я дітей (Див. Додаток А).

Рівень життя – це ступінь задоволення потреб людей товарами та

послугами, що використовуються за певну одиницю часу. В Україні найбільш гостро проблема рівня життя усвідомлена після подій 2013–2014 роки, коли відбулося падіння всіх показників благополуччя суспільства. Реальні доходи населення в Україні за 2014 рік скоротилися на 11,5%, за 2015 рік на 20,4%. У 2016 році реальні доходи зросли на 2,0%, у 2017 році – на 10,9% [286]. Позитивні зміни відбуваються і у 2018 році, коли спостерігається підвищення державних соціальних стандартів та доходів громадян на 9,9%, а за перший квартал 2019 році на 7,7% [119].

Незважаючи на тенденцію до стабілізації доходів громадян, проблема не тільки в низькому рівні реальних доходів, але й в екстремально нерівномірному їх розподілі. У таких умовах відбувається загострення суспільних та соціальних протиріч, відчуття несправедливості орієнтує значну частину населення на використання будь-яких засобів досягнення матеріальних благ із застосування крайніх форм насильства. Відповідно з цим відбуваються прояви агресії та жорстокості. Це свідчить про те, що створюються умови для маргіналізації населення.

Наявні в Україні інфраструктурні проблеми визначають специфіку бідності за умовами життя. У зв'язку з цим найбільш вразливим до бідності та соціального відчуження є сільське населення: 45,7% домогосподарств потерпають через відсутність закладів, які надають побутові послуги; 41,8% — через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами екстреної медичної допомоги; 28,5% — через відсутність поблизу закладів охорони здоров'я; кожне четверте домогосподарство — через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з населеним пунктом із більш розвиненою інфраструктурою; понад 50% — через неможливість забезпечення елементарних побутових зручностей у помешканні [299].

Система соціальної підтримки вразливих верств населення потребує вдосконалення в частині посилення її впливу на зменшення масштабу бідності. Програмами соціальної підтримки охоплено 58,3% бідного населення, при цьому лише 41% коштів соціальних програм (без урахування

житлових субсидій) використано на задоволення потреб такого населення. Найбільш вразливою до бідності соціально-демографічною групою є діти до 18 років (рівень бідності — 29,9%) [299].

Рівень бідності у сім'ях з дітьми становить 29,3%, у багатодітних сім'ях — 50,8%, у сім'ях, де є діти та непрацюючі дорослі особи, — 36% [239].

Незважаючи на те, що з 2001 року в Україні діє державна програма «Стратегія подолання бідності», яка передбачала згідно із взятими на себе зобов'язаннями до 2015 року в Україні ліквідувати абсолютну бідність за критерієм 5,05 доларів США на добу, знизити до 25% відносну бідність (за рахунок скорочення бідності серед дітей та зайнятого населення), зменшити в 10 разів частку тих осіб, чиє споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму (з 71,2% у 2000 році до 7% у 2015 році), починаючи з 2012 року замість скорочення зазначених вище показників, відбувалося їхнє зростання, що ставило під сумнів ефективність задіяних заходів навіть в умовах внутрішньо- та зовнішньополітичної стабільності. Зараз діє Стратегія [299] на поетапне зниження в Україні масштабу бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання, яка передбачає реалізацію до 2020 року.

Невеликий розмір державної допомоги, а також чималі витрати на утримання дитини призводять до того, що бідність сімей, навіть із трирічним немовлям, перевищує середні показники. Наявність хоча б однієї дитини підвищує ризик бідності за відносним критерієм на 17%. Навіть за умови, коли обоє батьків працюють і отримують зарплату на 20–30% вищу за мінімальну, сім'я все одно відчуває себе бідною. Поява другої та наступної дитини ставить родини у ще більш скрутне становище. У найгіршій ситуації перебувають багатодітні родини – ризик монетарної бідності для них у 2,4–2,6 рази вищий за середні показники в Україні, у т.ч. за відносним критерієм – на 42% [312].

Досліджуючи причини злочинів в сім'ї, А. Блага у 2014 році звертала

увагу на занижений рівень гарантованого соціального стандарту, про що свідчить зберігання в Державному бюджеті *«неприпустимої»* норми щодо гарантованого мінімуму (рівня забезпечення прожиткового мінімуму) для призначення допомоги. З таким висновком неможливо не погодитися, оскільки з 2014–2019 років практично нічого не змінилося і рівень забезпечення сімей з дітьми залишається доволі низьким. Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [255] у 2014 році було встановлено прожитковий мінімум у розмірі для дітей – 50 %, для працездатних осіб – 21%, а з 2015 року було встановлено розмір для дітей – 85%, для працездатних осіб – 21%, розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більше ніж 75% від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї. Зрозуміло, що встановлені норми не сприяють подоланню бідності малозабезпечених сімей. До того ж відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» ст. 1 передбачено «державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами мінімальні норми і нормативи забезпечення дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, та осіб з їх числа», а також «державне утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа – повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними та грошовими ресурсами дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа, для задоволення їх життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності». Відповідно до цих стандартів ст. 4 «Заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа¹³» передбачено, що «державні соціальні

¹³ Дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування (діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з

стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, встановлюються незалежно від того, де така дитина або особа перебуває на утриманні та вихованні, на рівні, не меншому за встановлений прожитковий мінімум для осіб відповідного віку» [256].

Одним з основних факторів загострення проблем бідності стало погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. Серед безробітних кожен п'ятий перебуває у стані незайнятості понад 12 місяців. Найвищий рівень безробіття є традиційно характерним для наймолодших вікових груп: 18–24 роки – 21,8%, 25–29 роки – 10,8%.

Діючі механізми державного впливу на ситуацію на ринку праці не відповідають сучасним вимогам і потребують кардинального перегляду. Людський потенціал стає одночасно основним фактором та ресурсом забезпечення інноваційного розвитку економіки та суспільного розвитку. Здатність суспільства забезпечувати збереження, реалізацію і розвиток людського потенціалу є індикатором досконалості суспільства та його соціально-економічної політики [348]. Для того, щоб у країні відбувався розвиток людського потенціалу та реалізованої його частини – людського капіталу, підвищення якості життя населення необхідно активно використовувати новітні технології, оновлювати всю технологічну базу вітчизняної економіки. Людський та інноваційний розвиток є взаємозалежними, взаємообумовленими, та взаємопосилюючими процесами прогресивних змін у кожному та суспільній системі загалом [231, с. 120]. Але

позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [256].

останні процеси, що спостерігаються в економіці, свідчить про нестабільність, яка посилює деструктивні процеси, пов'язані зі звичними способами життєдіяльності. Також необхідно зазначити, що Україна займає 64 місце в рейтингу країн світу за рівнем соціального прогресу (69.30), (The Social Progress Index¹⁴), яким вимірюється досягнення країни з точки зору її соціального розвитку[134].

Відповідно до даних ООН Україна, на жаль, займає 88 місце – 0,751, між Еквадором (0,752) та Перу (0,750) – в індексі людського розвитку¹⁵.

Бідність, соціальна та економічна нестабільність, зруйнування можливостей та планів, розходження між потребами, інтересами та можливостями їх задоволення більшості українців сприяють процесу маргіналізації населення. Небезпека цих процесів полягає в тому, що вони охоплюють значну частину населення. Неможливо не зазначити, що маргіналізоване соціальне середовище схильне до застосування насильства, особливо до дітей. За результатами проведеного дослідження діти, які ставали жертвами злочинів проти життя і здоров'я (44,7%), виховувалися в сім'ях, де один з батьків був алкоголіком. Серед занедбаних та бездоглядних дітей або дітей, що втратили батьків, відмічається високий відсоток алкоголіків та токсикоманів, більшість таких дітей мають сліди сильних побоїв, що свідчить про стереотипи насильницької поведінки в їхніх сім'ях. Такі родини накопичують кримінальний досвід не тільки безпосередньою практикою злочинної діяльності, але й через досвід осіб, що відбули покарання.

Необхідно враховувати також те, що матеріальне зубожіння є сильним криміногенним фактором, що завдає шкоду фізичному, інтелектуальному

¹⁴ The Social Progress Index – комбінований показник міжнародного дослідницького проекту The Social Progress Imperative, який дозволяє дослідити досягнення країн світу з точки зору їх соціального розвитку.

¹⁵ Індекс людського розвитку (Human Development Index) — це комбінований показник, що характеризує розвиток людини в країнах та регіонах світу, розробляється Програмою розвитку ООН (ПРООН) та використовується в межах спеціальної серії доповідей Організації Об'єднаних Націй ([ООН](#)) про розвиток людини [134].

розвитку суспільства, призводить до його духовної деградації.

Інтенсифікацію маргіналізації значних груп українців, укріплення та поповнення соціального «дна» необхідно розглядати як могутній соціальний фактор, що обумовлює насильницькі злочини щодо дітей. Моральній та духовній деградації сприяє розповсюджена в таких соціальних групах алкоголізація. Зв'язок алкоголізму та насильницької поведінки вченими був визначений давно, вони по-різному пояснювали вплив алкогольної інтоксикації на поведінку людини. Р. Джелес та М. Штраус вважали, що алкоголь «звільняє пригнічені агресивні імпульси завдяки послабленню цензури». Тобто вченими увага приділялася розгальмувальному впливу спиртного. Р. Боятжиз зробив висновок, що алкоголь призводить до стану підвищеного фізіологічного збудження, що наближається до стану, який супроводжується ворожою поведінкою («фізіологічно пробуджуючий ефект» від спиртного). Відповідно до теорії «алкогольної міопії (інтоксикації)» К. Стила алкоголь зменшує здатність викликати та оброблювати зміст отриманої інформації. Л. А. Пашина [233], спираючись на сучасні дослідження, дійшла висновку, що «вживання психоактивних речовин – це фактор, що впливає на здатність нервової системи до стимуляції агресії». Він найчастіше посилює агресивність, знижує рівень осудності особистості, а також послаблює здатність враховувати наслідки вчинених дій [234]. Вживання алкоголю, за результатами нашого дослідження (34,1%) – передувало вчиненню злочину проти життя та здоров'я дітей. Це свідчить про те, що алкогольне сп'яніння впливає на розвиток кримінальної жорстокої мотивації, підвищує віктимність та сприяє посиленню конфліктної ситуації. Водночас необхідно звернути увагу на те, що кримінальний потенціал пияцтва¹⁶ міститься у підвищеній вірогідності несприятливої спадковості та психічних відхилень у дітей алкоголіків. Психіатрами встановлено роль

¹⁶ Відповідно даних ООН Україна знаходиться на 5 місці за рівнем вживання алкоголю. Рейтинг країн за рівнем вживання алкоголю розраховується з врахуванням обсягу у літрах чистого етилового спирту на душу населення. Він розраховується за методикою Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization). А відповідно рейтингу країн світу темпу приросту населення Україна займає 221 місце (Індекс -0,50).

спадковості в етіології та патогенезі певних захворювань, зокрема алкоголізму. Встановлено, що у хворих з наявністю спадковості обтяженої алкоголізмом, відбувається ранній розвиток захворювання на алкоголізм, більш тяжкі форми та незадовільні результати лікування. Ученими доведено, що існує природжена схильність до зловживання алкоголем, що обумовлена генетичними факторами. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, насамперед, документів, що характеризують особу, що вчинила злочин, дало можливість виявити певні особливості, а саме: по-перше, якщо особа, що систематично вживала алкогольні напої, не намагалася змінити свій спосіб життя; по-друге, її оточення (родина) також не сприяло припиненню пияцтва та припиненню алкогольної залежності. Саме цим і обумовлений низький відсоток осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дітей і які перебували на обліку в нарколога щодо алкогольної залежності (2,3%).

Визначаючи фактори, що впливають на вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини, слідчі здійснили їх ранжування і дійшли такого висновку: першою причиною зазначено перебування в мікросередовищі осіб, для яких злочинна поведінка є нормою та головним джерелом існування (19%). Наступним фактором, що обумовлює вчинення досліджуваних злочинів, є стан особи (захворювання – наркоманія, алкоголізм, психічні розлади) – 18% та соціально-побутові проблеми (безробіття, недостатнє соціальне забезпечення) – 13%, 12% опитуваних зазначили, що другим за значимістю фактором є високий рівень насильства в суспільстві (безпосередньо при спілкуванні респонденти зазначали, що насильство існує у всіх сферах суспільного життя та стало способом не тільки вирішення всіх проблем, які є у громадян, але й способом досягнень певних благ та влади). Третім фактором, що обумовлює злочини є зміна моральних цінностей і установок суспільства – 8% (Див. Додаток А).

Дослідження, що було проведено О. П. Олійник, показало, що особи з алкогольною залежністю переважно здійснюють агресивні суспільно небезпечні діяння проти життя і здоров'я (вбивства, тілесні ушкодження

різного ступеня тяжкості, тортури). Частка агресивних злочинів у структурі злочинів серед осіб з алкогольною залежністю складалась із злочинів, безпосередньо спрямованих проти життя та здоров'я особи (66,7%), та злочинів із заподіянням тілесних ушкоджень або смерті жертв внаслідок розбоїв, хуліганських дій, аварій, спричинених у нетверезому стані (5,1%). Загалом агресивні злочини у цій групі становили 71,8%, з них ті, що спричинили смерть потерпілих, – 35,9 %. Науковець здійснив дослідження поведінки осіб, що мають наркотичну залежність і виявив, що у групі таких осіб (наркотично залежних) злочини з агресивним компонентом, які супроводжувались насильством із заподіянням тілесних ушкоджень, становили 29,2%, з них зі смертельним кінцем – 18,4%, що достовірно нижче, ніж у групі осіб з алкогольною залежністю. Рецидивність суспільно небезпечних дій, особливо серед осіб з наркотичною залежністю, є найвищою серед усіх категорій психічно хворих. Кримінальний досвід у минулому мали 62,8% осіб з алкогольною залежністю та 76,4% наркозалежних. Переважна більшість з них притягувалась до кримінальної відповідальності неодноразово. Майже у третини відмічалась негативна динаміка кримінального досвіду, від менш тяжких до вчинення тяжких злочинів. Аналіз кримінального досвіду свідчить про високі показники повторюваності (рецидивності) насильницьких злочинів серед осіб із залежністю від психоактивних речовин та негативну динаміку їх кримінального досвіду. Це підтверджує неефективність існуючих профілактично-виправних заходів і говорить про необхідність розроблення і впровадження нових підходів до реабілітації таких осіб з метою запобігання рецидиву злочинів [238].

Важливим для визначення факторів, що сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дітей, є стан здоров'я, який передбачає рівень та якість психічного здоров'я населення країни загалом та окремих його контингентів. У цьому розумінні надзвичайно актуальним є дослідження та оцінка стану психічного здоров'я і вплив на поведінку таких осіб. Сучасна

тенденція щодо вживання психоактивних речовин в Україні характеризується невинним зростанням. У структурі показників поширеності розладів психіки та поведінки перше місце займають психічні та поведінкові розлади внаслідок уживання психоактивних речовин. Частішають випадки хімічної залежності, збільшується кількість споживачів психоактивних речовин серед осіб молодого віку [238].

Як продемонстрували вибіркові дослідження, що були здійснені в Україні в різні періоди часу, серед осіб, що вчиняють насильницькі злочини, достатньо високий відсоток осіб з розладами психічної діяльності. Найчастіше це алкоголізм, наркоманія, психопатії, органічні ураження центральної нервової системи, наслідки черепно-мозкових травм та ін. Такі захворювання обумовлюють поведінку, спосіб життя, сприйняття оточуючого світу та його цінностей, спілкування з людьми та впливають на вибір засобів вирішення життєвих проблем. Патологопсихологічні дослідження продемонстрували, що особи з психічними аномаліями більш імпульсивні ніж інші, для них характерно швидке прийняття рішення щодо вчинення злочину. Окремі вчені зазначають як достовірний факт, що серед вбивць 58–59 % – це люди з розладами психіки, і цей показник залишається стабільним протягом останнього століття [10, с. 231].

Розлади психіки та поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин займають перше місце у структурі показників поширеності розладів психіки та поведінки [238]. Варто зазначити, що розлади психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (хронічний алкоголізм та алкогольні психози) [206, с. 52-58] переважають серед розладів психіки та поведінки внаслідок уживання інших видів психоактивних речовин. Серед показників поширеності розладів психіки та поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин у 2017 році переважали розлади психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (хронічний алкоголізм та алкогольні психози) – 88,1% – 463 896 осіб, показник – 1 093,7 на 100 тис. населення (у 2015 році – 88,5%, 475 670 осіб, 1 102,4 на 100 тис. населення). За 3 роки

показник знизився на 1,68 %, з 1 112,4 – у 2015 до 1 093,7 у – 2017 році. Кількість ін'єкційних споживачів наркотичних речовин становила 84,1% від усієї кількості осіб, що перебували під наглядом групи розладів психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних речовин. Охоплення амбулаторним лікуванням осіб з хронічними алкогольними синдромами в 2017 році сягало 41,4%, стаціонарним лікуванням були охоплені 16,9%. У 2017 році кількість осіб з розладами психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних речовин (наркоманії) під диспансерним наглядом, охоплених амбулаторним лікуванням, сягнула 35,5%, стаціонарним – 22,2%. Смертність населення внаслідок уживання психоактивних речовин у 2016 році становила 24,6 на 100 тис. населення.

Особливе занепокоєння викликає збільшення осіб молодого віку серед споживачів психоактивних речовин. Зростання випадків хімічної залежності ілюструє негативну медико-соціальну ситуацію й підкреслює актуальність моніторингу та оцінки динаміки показників захворюваності та поширеності розладів психіки і поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин [190].

Сучасна тенденція щодо вживання таких речовин в Україні характеризується неупинним зростанням про що свідчать оціночні дані МОЗ України. Ін'єкційні наркотики вживають 346 тис. осіб. «Останніми роками відбувається зміна наркосцени, з'являються нові психоактивні речовини з різними шляхами вживання, тому кількість осіб, які вживають наркотичні речовини неін'єкційним шляхом, наразі невідома». Цьому сприяє складна соціально-економічна ситуація в країні, доступність населенню різних видів таких речовин.

Наступним фактором, що обумовлює вчинення досліджуваних злочинів, є криза соціального інституту сім'ї. Глобальною тенденцією є безсімейна організація життя та зручне та необтяжливе одиночне існування як чоловіків, так і жінок. І, як наслідок, зменшується кількість дітей у сім'ях, що своєю чергою призводить до зміни всього способу існування сім'ї,

системи цінностей, послаблення батьківства та материнства, дезорганізації системи родини [255].

Сучасна родина поступово змінює свої функції – бути тією системою, в якій відбувається передача соціально-корисних знань, досвіду, навиків, формування статево рольової ідентифікації та навичок міжособистісного спілкування. Джерела кризи в родині необхідно шукати у філософії суспільного розвитку та тих цінностях, які домінують у суспільній системі цінностей. Духовні цінності поступово втрачаються, замість них переважає прагнення до комфорту та достатку, а егоцентричні пріоритети домінують над суспільними. Головними рисами стає «турбота про себе», саме вона і культивується сучасним суспільством споживання та задоволення.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дало підстави зробити висновок щодо обставин, які сприяли формуванню агресивності особистості в дитинстві та підлітковому віці. До них належать:

- несприятлива обстановка в сім'ї, формування схильності до вирішення конфліктів, що виникають шляхом застосування насильства;
- формування в особистості крайніх форм індивідуалізму, жорстокості, ставлення з презирством до оточуючих, ставлення до насильства як до «нормального» явища соціального життя;
- цілеспрямоване втягнення в пияцтво, вживання наркотичних та інших психоактивних речовин;
- деморалізуючий вплив на найближче оточення – жорстокість до людей, тварин, молодших та слабких.

Особливе занепокоєння викликає жорстоке поведіння з дитиною в родині, яке не тільки породжує агресивну поведінку до інших дітей, але й призводить до насилля і жорстокості в дорослому житті, перетворює фізичну агресію в життєвий стиль особи. Високий рівень агресії визначає вибір людиною відповідних форм поведінки, наприклад, збільшуються показники реактивної агресії, роздратованості. Часто жорстокість обумовлена не тільки емоційно, вона зароджується на ґрунті інтелектуальної нездатності та

фанатизму.

Діти є однією з груп, найуразливіших до дії психотравми, оскільки в них неповністю сформовані психічна та нервова системи, а також є невисоким рівень вольового контролю емоційних реакцій, що може призвести в результаті до аутоагресивних дій. Насильство до дитини, переживання людиною життєво небезпечних подій призводить до різних негативних медичних та соціально-психологічних наслідків [344]. Більш за все при розвитку таких ситуацій страждають психічний стан здоров'я людини, рівень якості її життя та соціально-психологічне благополуччя. Надто вразливою групою для дії психотравмуючої ситуації є діти [241]. Неповна сформованість їх психіки, невисокий рівень вольового контролю емоційних реакцій викликають у них більш тяжку реакцію на дію психотравмуючої ситуації [244, с. 62-65; 4, с. 175-177]. Під її дією виникають порушення сну, емоційно-вегетативні розлади, досить висока психічна напруженість, що, зрештою, призводить до таких проявів, як стійке порушення поведінки, делінквентна поведінка, низька успішність, конфліктність на всіх рівнях, порушення дисципліни тощо. Нетиповість поведінки таких дітей та викликане цим неприйняття їх у соціальному середовищі викликають у них ще більшу агресію та аутоагресію та підсилюють їх медико-соціальну і психологічну дезадаптацію [235].

Симптоматична картина розвитку психопатології в осіб, які зазнали дії згаданих травматичних подій, представлена досить великим розмаїттям різноманітних за своєю структурою розладів – від психологічних реакцій та хворобливих станів до клінічно виражених форм психопатології [40, с. 149]. Найбільше серед них поширені розлади адаптації. На різних етапах життя людини реакція на психологічну травму проявляється по-різному: для підлітків характерні відраз, сором, почуття провини, недовіра, амбівалентні почуття стосовно дорослих, сексуальні порушення, несформованість соціальних ролей і своєї ролі в родині, почуття власної непотрібності; в поведінці наявні спроби суїциду, втечі з дому, агресивна поведінка,

уникнення тілесної та емоційної інтимності, непослідовність і суперечливість поведінки [41, с. 29-34]. Якщо діти можуть відображати психотравмуючі події у грі, то підлітки, більш імовірно, беруть участь у травмуючому відтворенні пережитих подій, вони включають аспекти психотравми в своє щоденне життя. Підлітки більш імпульсивно, ніж молодші діти або дорослі, показують агресивні реакції поведінки [41, с. 29-34]. Важливим для розуміння потенційної віктимності дитини є визначення середовища, в якому перебуває дитина, процес її формування, віктимогенні фактори та умови. Оскільки процес віктимізації є динамічним, що обумовлений взаємодією різноманітних складових компонентів – сукупністю обставин у житті дитини і суспільства, які детермінують процес перетворення особистості в жертву злочину, вони тим або іншим чином сприяють його реалізації. Умовами віктимізації є різноманітні явища об'єктивного та суб'єктивного характеру, які підвищують можливість дитини стати жертвою злочину, оскільки певні властивості дитини визначають ступінь її уразливості від злочинів.

Існування та відновлення злочинів проти життя та здоров'я дітей визначається в певній мірі причинами, що породжують злочинність. Загалом це соціальні протиріччя, способом вирішення яких є насильство. Соціальними факторами, що посилюють соціальні протиріччя і водночас детермінують вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей, є: погіршення рівня життя, маргіналізація та алкоголізація значної частини населення, поляризація доходів населення, зростання мобільності, стан аномії сучасного суспільства. Трансформація класичних цінностей; моральна деградація цілих станів суспільства, відсутність об'єднуючої все населення загальнодержавної ідеї та політики у сфері захисту дитини.

Соціальні фактори, що детермінують вчинення злочинів проти життя та насильницької злочинності водночас факторологічно збагачують причинний комплекс злочинності загалом, створюють платформу для подальших кримінологічних досліджень причинних зв'язків.

Злочини проти життя та здоров'я дитини, будучи одним з видів

злочинності, має свій причинний комплекс факторів, що їх обумовлює. Соціальна дійсність, яка є структурним елементом суспільного життя, впливає на характер протиправної поведінки і пов'язана з багатьма процесами та явищами, що відбуваються в суспільстві. Причинний комплекс злочинів проти життя та здоров'я дитини міститься в синтезі різноманітних явищ та процесів соціального та біологічного характеру. Існування зазначених видів злочинів обумовлено причинами, що характерні, по-перше, для злочинності загалом, по-друге, для насильницьких злочинів, по-третє, злочинів щодо дитини. Причини цих злочинів багаточисельні. Вони визначаються поєднанням різноманітних факторів, кожен з яких може відігравати вирішальну роль. Соціально-побутова невлаштованість, пов'язана зі зниженням виробництва, несправедливий розподіл матеріальних та духовних благ, безробіття, ігнорування законних прав та інтересів людини, алкоголізм та наркоманія, майнове розшарування населення обумовлюють вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини. Таким чином, факторами, що становлять причинний комплекс злочинів проти життя та здоров'я дитини, є: зниження рівня моральних цінностей, маргіналізація певної частини населення, послаблення ролі різних форм соціального контролю.

Висновки до розділу 2

Аналіз стану та тенденцій злочинів проти життя та здоров'я дитини дав можливість виявити їх особливості, а саме – досліджувані злочини за період з 2013 року до жовтня 2019 року становлять незначну частку у структурі злочинності, але вони відрізняються підвищеною суспільною небезпекою. Особливу небезпеку викликає зростання злочинів проти життя та здоров'я у 2014 році, але поступове зниження їх кількості відбувається починаючи з 2015 року, але незначними темпами. Статистичні дані за 2018 рік та за 10

місяців 2019 року демонструють поступове збільшення досліджуваних злочинів. Більша частина досліджуваних злочинів вчиняється одноособово (54,93%), з них чоловіками вчиняються – 75% злочинів. У середньому за досліджуваний період потерпілими від вбивств є 34 дитини, від умисних тяжких тілесних ушкоджень – 20 дітей; було залишено в небезпеці – 7 дітей, незаконно були позбавлені волі або викрадені – 95 дітей.

Особливу небезпеку становлять злочини проти життя та здоров'я малолітніх дітей, починаючи з 2013 року – потерпілими біли визнані особи до 14-ти років – 2 472, 2014 рік – 1 784, 2015 рік – 1 591, за 11 місяців 2016 року – 1 607, 2017 рік – 1 616, у 2018 році – 1 596, за 10 місяців 2019 року – 1528.

Негативними наслідками злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні є як віддалені, так і найближчі наслідки. До найближчих наслідків належать: фізичні травми, психічні порушення, різноманітні прояви агресії і, навпаки, бажання в дитини сховатися, байдужість, пасивність. Віддаленими наслідками вчинених злочинів є порушення фізичного та психічного розвитку дитини, наявність соматичних захворювань, емоційні порушення.

Дослідження осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини сприяло виділенню сукупності ознак, що дозволило виділити певні залежності та зв'язки особистісних та ситуаційних факторів, що можуть сприяти виявленню окремих категорій осіб, які можуть стати потенційними потерпілими. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні, дає підстави виявити їх особливості, а саме: переважна кількість злочинів вчиняється чоловіками – 75,0%.

Серед виділених вікових груп осіб, що вчинили злочини, переважають – 21–25 років – 16,19%, а також 26–30 років – 14,78%, що свідчить про агресивну поведінку та її імпульсивний характер. Найменша кількість злочинів вчиняється особами старше 45 років – 3,87%.

Дослідження соціально-рольової характеристики свідчить про те, що

переважна частина осіб була працездатними (90,14%), але з них працювали – 69,36%. 56,69% осіб, що вчинили досліджувані злочини мали загальну середню освіту. У момент вчинення злочину 69,01% – перебували у стані алкогольного, а 24,29% – наркотичного сп'яніння. З осіб, що вчинили злочини, тільки 7,39% перебували на обліку в нарколога, а 6,33% – у психіатра.

Кримінально-правова характеристика дозволила виявити групи осіб, що не були засуджені – 67,25%, були засуджені – 32,74%. З числа засуджених осіб – 60,21% були засуджені за вчинення злочинів проти життя та здоров'я. Це свідчить про деформацію системи потреб, мотиваційної сфери особи, стійку спрямованість на вирішення життєвих проблем за допомогою фізичної сили, підвищений рівень агресивності при алкогольній або наркотичній залежності.

На основі поведінки та спрямованості осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, була розроблена типологія осіб. До першого типу належать особи, поведінка яких спрямована на негативне ставлення до дитини. Для таких осіб характерна агресивна (не завжди раціонально обумовлена), войовнича, жорстока, імпульсивна, мстива поведінка. Для таких осіб характерна відсутність співчуття. До другого типу належать особи, що вчинили злочин внаслідок невміння та небажання стримувати власні емоції. Вони за допомогою насильства вирішують конфліктні ситуації, і намагаються таким способом домінувати над оточуючими. Це особи, які деградували, мають примітивні інтереси та потреби, найчастіше вони вчиняють злочин в стані алкогольного сп'яніння. Третій тип – це ситуаційні злочинці, які характеризувалися позитивно або нейтрально, але злочин був вчинений під впливом ситуації.

Вивчення особи, що вчинила злочин, сприяло виділенню потерпілих від досліджуваних злочинів, відносин, що існували між потерпілим та злочинцем, а також віктимних рис дітей (загальних та індивідуальних).

Злочини проти життя та здоров'я в Україні обумовлені як загальними

причинами, що притаманні всій злочинності, так і специфічними причинами досліджуваних злочинів. Досліджуючи причинний комплекс злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні, можна виділити загальні причини та умови (соціальні, економічні, правові, моральний стан здоров'я суспільства) та спеціальні (недоліки в діяльності правоохоронних органів, органів та служб у справах дітей, дітей, сім'ї та молоді). Визначаючи причини та умови досліджуваних злочинів неможливо не зазначити, що вони мають складну природу. Об'єктивна детермінація обумовлена комплексом суспільних відносин, що призводять до загострення соціальних протиріч та напруженості в суспільстві, алкоголізації та моральної деградації. Результатами дослідження доведено, що причини та умови злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні мають соціальний характер. А саме: 1) незахищеність прав дитини (у сфері соціального захисту сімей з дітьми, обмеженість реалізації стандартів благополуччя та безпеки дитини); 2) відсутність індикаторів національного та регіонального рівня забезпечення захисту прав та інтересів дитини; 3) незадоволення соціальних потреб людини (обмеженість соціальної підтримки вразливих верств населення). Правові причини та умови – неузгодженість законодавчої бази; колізії норм (Кримінальний кодекс України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ін.). Недоліки організаційно-управлінського характеру – відсутність взаємодії між суб'єктами запобігання злочинам проти життя та здоров'я, неврегульованість їх повноважень. Морально-психологічні – маргіналізація окремих груп населення, зміна моральних цінностей в суспільстві, розповсюдження насильства у всіх соціальних групах. Алкоголізація, наркотизація населення, і, як наслідок, збільшення кількості осіб, що мають психічні та поведінкові розлади.

РОЗДІЛ 3

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ В УКРАЇНІ

3.1. Заходи загальносоціального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

З метою запобігання злочинності, а особливо вчиненню злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей, повинно бути вирішене масштабне завдання з охорони життя і здоров'я підростаючого покоління. Комплексне розв'язання проблеми забезпечення права дитини на життя і здоров'я в Україні можливе не тільки при ефективній реалізації державної політики у досліджуваний сфері, але й при аналізі та подальшому використанні зарубіжного досвіду щодо розроблення заходів правового регулювання заходів запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей.

На сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні. Слід зазначити, що вказаний механізм загалом відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав дитини, що закріплені у відповідних конвенціях. Однак бурхливий розвиток суспільних відносин, світовий процес глобалізації, що дедалі активніше проявляє себе в усіх найважливіших сферах людського буття, а також прискорений розвиток технологічних інновацій, суттєво актуалізують необхідність перегляду окремих положень чинного законодавства у сфері забезпечення прав дитини [191].

Основними нормативно-правовими актами, спрямованими на забезпечення реалізації прав дитини в Україні, є: Конституція України; Сімейний кодекс України; Цивільний кодекс України; Кримінальний кодекс України; Кримінальний процесуальний кодекс України; Закон України

«Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 р.»; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; Закон України «Про соціальні послуги»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей».

Суб'єктами загальносоціального запобігання посягань проти життя та здоров'я дитини є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад.

Основними завданнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту прав дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей, є: розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; координація зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій

бездоглядності; забезпечення додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення; здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей незалежно від форми власності; ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок); проведення роботи з соціально-правового захисту дітей, запобігання бездоглядності та правопорушенням серед них, із соціально-психологічної реабілітації найбільш уразливих категорій дітей, контроль та координація діяльності служб у справах дітей [263].

Додержання прав дитини здійснюється в межах дотримання прав людини Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, на якого покладається здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України, незалежно від місця перебування громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, які перебувають на території України [268]. З 2011 року в Україні запроваджено інститут Уповноваженого з прав дитини та сім'ї [107]. Основними його завданнями є моніторинг дотримання прав дитини та підготовка пропозицій Уповноваженому Верховної Ради з прав людини щодо вжиття заходів парламентського контролю з метою забезпечення дотримання прав і свобод дитини; здійснення моніторингу засобів масової інформації щодо проблем дотримання прав дитини; підготовка пропозицій щодо участі у розробленні проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань прав дитини [237].

Запобігання злочинам є основним завданням, яке покладається на всі інститути держави, що має комплексний характер і передбачає використання не тільки правових, але й інтеграційних досягнень різноманітних напрямів

наукових знань. В основі такої діяльності лежать інструменти спрямовані на усунення причин та умов злочинності, вірогідності вчинення задуманих злочинів шляхом розроблення і здійснення цілеспрямованих заходів [271, с. 14]. У кримінологічній науці сформувалася система запобігання злочинам, що постійно розвивається. При цьому основним завданням такої діяльності є не тільки недопущення вчинення злочинів, але і захист життєво важливих інтересів держави, громадян від загрози різних видів злочинів, злочинності загалом.

У сучасних умовах особливим завданням органів державної влади є розроблення та реалізація системи забезпечення безпеки громадян та усунення причин та умов злочинів проти життя та здоров'я дитини. Кризова ситуація, що склалася в державі, на жаль, сприяє вчиненню злочинів. Таким чином, запобігання злочинам – це різноманітна, багатоаспектна, різнорівнева, регламентована нормами права діяльність державних органів, громадських організацій та окремих громадян, що спрямована на недопущення вчинення злочинів, зокрема їх усунення, послаблення або нейтралізація, недопущення або мінімізація їх наслідків, а також здійснення корегуючого впливу на осіб з протиправною поведінкою.

Запобіжна діяльність базується на принципах та вимогах законності, що регулюється національним законодавством. Особливостями такого правового регулювання є те, що в чинному вітчизняному законодавстві норми, які регламентують таку діяльність, відображені різних галузях права, підзаконних та відомчих актах. Це обумовлено тим, що запобіжна діяльність охоплює досить широкі та змістовні відносини різноманітних суб'єктів та об'єктів, що визначає широкий спектр правових норм, які передбачають систему запобіжних заходів. Така діяльність передбачає розроблення та реалізацію норм, які передбачають права, обов'язки та відповідальність суб'єктів запобіжної діяльності, правовий статус учасників, а також відповідні форми і методи, засоби та процедури.

Право спрямовано, насамперед, на позитивне регулювання суспільних

правовідносин, воно не тільки встановлює відповідальність за порушення заборони, але й забезпечує необхідними засобами умови правомірної поведінки. Регулювання суспільних відносин є необхідною умовою запобіжної діяльності щодо осіб, які можуть (або мають потенційну можливість) для вчинення злочину. У цьому змісті законодавство є засобом регулювання поведінки, насамперед, суб'єктів та об'єктів запобігання злочинів, а саме – злочинів проти життя та здоров'я дитини. За допомогою цього досягається ефективний вплив на соціальні процеси, створюються необхідні матеріальні умови для забезпечення запобігання злочинам.

Реалізація запобігання як системи заходів, що має як безпосередній, так і опосередкований характер, є необхідною умовою державної політики [59, с. 240]. Об'єктивно існуюча потреба суспільства в запобіганні злочинам детермінує характер та зміст засобів її задоволення. З одного боку, вона повинна співвідноситися з рівнем соціального, економічного, політичного і духовного розвитку суспільства, а з іншого, – відображати специфіку факторів, в усуненні яких зацікавлено суспільство. Особливість досліджуваних явищ, а саме – злочинів проти життя та здоров'я дитини, виражаються в їх соціальній обумовленості та сприяють можливості вибору засобів впливу на їх недопущення, усунення причин та умов злочинності. І тому сьогодні держава та суспільство, усвідомивши необхідність відтворення системи запобіжної діяльності з урахуванням сучасних реалій, намагаються застосувати заходи, спрямовані на усунення причин та умов злочинності та недопущення вчинення злочинів.

В основі загальносоціального запобігання лежить вплив на несприятливі економічні фактори, соціальну та політичну стабілізацію суспільства, реалізації заходів з укріплення морально-психологічних відносин в суспільстві. Загальносоціальне запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини повинно бути спрямовано на вдосконалення всіх суспільних відносин з урахуванням соціальної незахищеності дитини. Воно охоплює процеси, що мають довгостроковий, позитивний та масштабний

характер, всі види соціальної практики в економічній, правовій, соціальній, організаційно-управлінській, морально-етичній, соціокультурній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Найбільш важливим з них є: 1) розвиток законодавства, усунення його недоліків та протиріч; 2) загальне оздоровлення суспільних відносин із мінімізацією конфліктів та забезпечення їх вирішення в межах закону; 3) забезпечення умов для гідного життя та вільного розвитку особистості, зниження соціальної нерівності, підтримки слабозахисених верств населення, підвищення доступності та ефективності соціальної допомоги держави; 4) формування моральних основ суспільства, що спрямовані на захист життя та здоров'я людини, а особливо дітей, формування правосвідомості та правової культури населення; 5) розроблення та реалізація ефективної державної політики у сфері безпеки життя та здоров'я дитини; 6) створення системи громадського контролю, що включає в себе державні та громадські організації, що здійснюють допомогу під час вирішення суспільних конфліктів.

При вирішенні цих завдань можливим є планомірний опосередкований вплив на протиправну поведінку, починаючи з формування мотиву такої поведінки, на вибір цілей та засобів при вчиненні будь-якого вчинку. Запобіжна діяльність у сфері охорони життя та здоров'я дитини є складовою загальнодержавної політики щодо дітей. Законом України «Про охорону дитинства» визначено: «охорона дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини» [264].

Життєво необхідною умовою всебічного та гармонійного розвитку дитини є сімейне виховання, що формує позитивні емоційні стосунки, забезпечує догляд та виховання відповідно до віку індивідуальні потреби і

можливості дитини, формує її світогляд та моральні орієнтири, уміння та навички, необхідні для успішної соціалізації. Створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, насамперед, передбачає впровадження заходів, спрямованих на запобігання розлученню дітей зі своїми батьками, сприяння розвитку на рівні територіальних громад послуг, спрямованих на раннє виявлення проблем у сім'ї, і надання допомоги та підтримки сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. На забезпечення права дитини на виховання в сім'ї налаштована Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та План заходів з реалізації її I-го етапу (підготовчого). Кожен етап виконання Стратегії передбачає розвиток освітніх, соціальних, медичних, реабілітаційних послуг для дітей та сімей з дітьми на рівні територіальної громади.

Важливим заходом загальносоціального запобігання є здійснення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Особливу увагу необхідно приділити тим обставинам, що можуть загрожувати життю і здоров'ю дитини. Така діяльність передбачена Порядком взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ [246], що передбачає захист прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також тих, які можуть загрожувати їх життю та здоров'ю, проводиться з дотриманням принципів забезпечення найкращих інтересів та безпеки дитини; недопущення дискримінації дитини; урахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя; конфіденційності інформації про дитину. Але на сьогодні немає нормативного визначення, що являє собою система заходів безпеки життя та здоров'я дитини.

Нині виділення дефініції «безпека життя та здоров'я дитини» обумовлено необхідністю застосування заходів, спрямованих на недопущення посягання на життя та здоров'я дитини. Це діяльність, що спрямована на обмеження погроз, спричинених фактами незаконного впливу

на життя та здоров'я дитини, що призводить до завдання фізичної і психічної шкоди здоров'ю дитини і обумовлює настання тяжких наслідків. Така діяльність повинна здійснюватися під керівництвом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, МВС України, Національної поліції України та іншими органами виконавчої влади.

В основу забезпечення безпеки дитини покладено захист життя, здоров'я осіб, що не досягли 18 років, від протиправних посягань. Результати проведеного дослідження дають можливість визначити зміст категорії *«безпека дитини»* як комплекс заходів, що спрямований на недопущення посягання на життя та здоров'я дитини.

Під *«посяганням на життя та здоров'я дитини»* розуміється протиправна дія (бездіяльність), що спрямована на завдання шкоди життю та здоров'ю дитини або створила погрозу настання таких наслідків.

Відповідно до цього забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини – це комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюються органами державної влади і управління, спрямованих на забезпечення нейтралізації посягання на життя та здоров'я дитини.

Одним з основних напрямів державної політики України у сфері захисту прав дитини є удосконалення нормативно-правової бази, зокрема імплементація норм міжнародного права. Результатом цієї діяльності є те, що на сьогодні Україна ратифікувала міжнародні документи у сфері забезпечення права дитини на життя і здоров'я. У 1989 році було прийнято Конвенцію ООН «Про права дитини», що містить багато положень, які мають кримінологічну та практичну цінність. У цьому документі передбачається відповідальність батьків та інших членів сімей за неналежне здійснення передбачених законом прав та обов'язків стосовно до дитини. Також відповідно до положень Конвенції ООН «Про права дитини» сім'я є основним осередком суспільства та природним середовищем для зростання і благополуччя всіх її членів, особливо дітей. Тому одним з прав дитини є

право на проживання у складі сім'ї, разом з батьком і матір'ю, «право не розлучатися з батьками» і «право на їх піклування». Переважна більшість українських дітей виховується в рідній сім'ї, але лише у 80% цих сімей діти мають і батька, і мати. Кожна п'ята сім'я – однобатьківська [71], де дитину виховує переважно мати. Тому сьогодні в основі державної політики повинно бути покладено ідею формування і усвідомлення суспільством цінності сім'ї, особливо тієї сім'ї, де є діти. Однак сьогодні не можна говорити про сформовану систему соціальної підтримки дітей і сімей державою, а саме соціальними службами. Основними причинами цього є відсутність фінансових ресурсів та брак підготовлених фахівців із соціальної роботи, адже створення цих послуг не передбачає державної фінансової підтримки, а можливості місцевих бюджетів зазвичай є обмеженими. Тому важливим є запровадження окремої соціальної субвенції на розвиток соціальних послуг у територіальних громадах, максимально доступних сім'ям з дітьми за місцем проживання за рахунок коштів державного бюджету.

Тому важливим напрямом державної політики має бути забезпечення соціальною підтримкою сімей з дітьми у формі соціальних послуг, які повинні бути розраховані з урахуванням потреб цих сімей. В умовах проведення реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [267] територіальна громада повинна стати базовим осередком забезпечення прав дітей, їх благополуччя, безпеки та стабільності. У процесі децентралізації має відбуватися формування мережі соціальних послуг на рівні громади. Такий комплекс соціальних послуг, спрямованих на підвищення спроможності сімей, дасть можливість забезпечити належний догляд та виховання дітей, попередження розлучення дітей з батьками та соціальної підтримки дітей та сімей. На жаль, сьогодні в Україні функціонують тільки п'ять таких центрів: у Київській області – 3, у Дніпропетровській – 1, у Полтавській – 1. Діяльність таких центрів у кожній області України сприятиме забезпеченню захисту сімей з дітьми, що перебувають у складних життєвих умовах.

Суб'єктами загальносоціального запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, діяльність яких спрямована на виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Такі суб'єкти здійснюють інформування органів опіки та нагляд за ситуацією, в якій опинилася дитина. Відповідно до цього і здійснюється надання допомоги батькам такої дитини, самій дитині.

Одним із факторів, що обумовлюють посягання на життя та здоров'я дитини, є недостатнє державне фінансування сімей із дітьми. Тому сьогодні особливу увагу держави в особі її органів приділяє визначенню розміру допомоги на утримання дітей для забезпечення дитині достойного рівня життя, що забезпечить розвиток фізичний, розумовий, моральний.

Важливим заходом загальносоціального запобігання з метою забезпечення життя та здоров'я дитини є постійний моніторинговий нагляд (кожного року) за захистом прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Розроблення критеріїв моніторингу стану соціально-правового захисту дітей сприятиме ефективній реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини.

На регіональному рівні моніторинг захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, здебільшого зводиться до інспектування закладів інституційного догляду та виховання. Зокрема, службами у справах дітей, комісіями з питань захисту прав дитини райдержадміністрацій, громадськими піклувальними радами щороку здійснюються перевірки інституцій з питання забезпечення дотримання прав та інтересів вихованців щодо умов проживання, навчання, відпочинку, харчування, дотримання житлових і майнових прав, прав на отримання аліментів та пенсій, правових підстав влаштування дітей за заявами батьків тощо.

На загальносоціальному рівні важливе значення мають правові заходи, застосування яких сприяє підвищенню ефективності запобігання злочинам

проти життя та здоров'я дитини. Необхідно зазначити, що оновлення законодавчо-нормативної бази та реалізація заходів на її виконання свідчить про готовність України до впровадження успішних підходів зі світової практики захисту прав дітей, які базуються на забезпеченні прав та інтересів дитини, спрямовуються на підтримку сім'ї, створення умов для виховання й розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до безпечного.

Міністерством соціальної політики України розроблено проєкт Закону України «Про Національний банк даних про дітей та сім'ї з дітьми». Прийняття зазначеного законопроєкту забезпечить: створення єдиної інформаційної системи управління соціальної сфери; єдиного вебпорталу соціальних послуг; ідентифікатора особи в межах соціальної сфери; системи автоматизації процесів накопичення, зберігання, обліку, пошуку та використання даних про дітей, зокрема дітей соціально вразливих категорій, дітей, які потенційно можуть потрапити у складні життєві обставини, та осіб, що можуть взяти таких дітей на виховання у свої сім'ї тощо. Крім того, формування єдиної інформаційної системи надасть можливість забезпечити міжвідомчу взаємодію шляхом інтеграції відомчих електронних систем і підвищити ефективність заходів зі своєчасного виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Але останні процеси щодо оптимізації органів виконавчої влади сприяли реформатуванню центральних органів виконавчої влади у сфері соціальної політики. І тому прийняття зазначеного закону сприяло б ефективним заходам щодо захисту дитини в Україні, а саме – забезпеченню заходів захисту життя та здоров'я дитини.

Важливим заходом є прийняття та реалізація Плану заходів щодо підвищення ефективності профілактичної та роз'яснювальної роботи серед батьків з метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми. (Дію Плану було розраховано лише на 2010 рік; на 2011 рік – не передбачалося; на 2012 рік заплановано виключно організацію у II кварталі року профілактичного

відвідування сімей з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. Таке нівелювання проблеми є наслідком адміністративної реформи у 2010 році, коли було ліквідовано Державну соціальну службу для сім'ї, дітей та молоді, а функції щодо захисту дітей, у тому числі від насильства та жорстокого поводження, було передано новоствореному Міністерству освіти, науки, молоді та спорту України. На сьогодні зазначений орган центральної виконавчої влади знову підлягає реформі, що не сприяє системній та ефективній роботі із захисту прав та інтересів різних категорій дітей).

Злочини проти життя та здоров'я дитини є суспільно небезпечним явищем, оскільки завдана шкода дитині призводить у майбутньому до відхилень у моральному та психофізичному розвитку і являє собою загрозу державі та суспільству.

Важливе місце у запобіжній діяльності належить кримінальному законодавству. Узагальнюючи варіації, що зустрічаються в наукових джерелах, необхідно відзначити, що ми не підтримуємо погляди окремих вчених щодо включення окремих складів злочинів в Особливу частину КК України, які передбачали кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я дитини в межах тільки домашнього насильства. Водночас, ураховуючи кримінологічну обґрунтованість переліку обставин, що сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дитини, вважаємо необхідним скоординувати таким чином ст. 120 КК України, ст. 121 КК України, ст. 122 КК України, ст. 123 КК України, де суб'єктом буде визначено особу, що є батьком або матір'ю дитини або особами, що їх замінюють.

Стаття 120. Доведення до самогубства

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було *вчинено батьками або особами, що їх замінюють* щодо неповнолітнього, -

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження

1. Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, *або таке було вчинено батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього,*

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження

1. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину, -

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, -

караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

3. *Ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього, -*

караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження

1. Умисне легке тілесне ушкодження -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

2. Умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, *а також ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють щодо неповнолітнього, -*

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Стаття 126. Побої і мордування

1. Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, - *а також ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього,*

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

Заходи кримінально-правового впливу, що зазначені у розділі II «Злочини проти життя та здоров'я», спрямовані безпосередньо на захист життя та здоров'я, але особлива увага повинна приділятися захисту життя та здоров'я дитини як найбільш незахищеній категорії осіб, а наявність у кримінальному законодавстві норм щодо відповідальності за посягання на дитину з боку батьків, або осіб які їх замінюють, слугує стримуючим фактором вчинення досліджуваних злочинів.

Ураховуючи безперечну значимість кримінального законодавства для запобігання криміногенним наслідкам щодо життя та здоров'я дитини, необхідно зазначити, що воно не є єдиним правовим засобом такої профілактики. Системний характер законодавства визначає потребу у підтримці та розвитку охоронно-обов'язкового припису кримінального закону відповідним процесуальним нормам.

Сама логіка оптимізації законодавства у галузі профілактики злочинності повинна бути спрямованою на реалізацію ідеї кримінологічної (запобіжної) галузі. Цьому можуть сприяти законопроекти щодо захисту дітей від різного виду посягань. Важливим, на наш погляд, є прийняття

Закону «Про профілактику правопорушень», дискусії щодо якого не припиняються з 90-х років. Саме прийняття такого закону сприяло б формуванню принципово нової багаторівневої (загальнодержавної, обласної, місцевої, галузевої) системи запобіжної діяльності, яка була б здатна забезпечити повноцінний розвиток держави та функціонування громадянського суспільства. Саме такий документ сприяв би застосуванню та розвитку не тільки загальної, спеціальної, індивідуальної профілактики, але й віктимологічному напрямку, що, на жаль, не отримало необхідного розповсюдження у країні. Саме завдяки розробленню та прийняттю такого закону був би знайдений баланс каральної функції кримінального законодавства та превентивної, профілактичної діяльності із запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини, оскільки саме запобігання насильству в будь-якій сфері дозволяє не тільки здійснювати вплив безпосередньо на особистість, але й через зміну соціальних умов, у яких вона живе та формується, не допустити створення віктимологічної ситуації.

Таким чином, досягнення максимального результативного ефекту від профілактичної діяльності ми пов'язуємо з комплексом правового впливу за допомогою: 1) розроблення нового та систематизації сучасного нормативного матеріалу, що включає різноманітні заходи запобіжної діяльності, спрямовані на захист сім'ї з дітьми, а також сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах; 2) охоплення правовим регулюванням усіх процесів суспільного життя, що прямо або опосередковано детермінують злочини проти життя та здоров'я дитини; 3) активізації нормотворчої та програмної діяльності із застосування апробованих на практиці міжнародних стандартів віктимологічної політики в галузі протидії злочинам проти життя та здоров'я дітей на всіх рівнях; 4) наукового розроблення та аналізу закріплення механізмів, що забезпечують виключення повторної віктимізації дитини-жертви злочинів проти життя та здоров'я.

3.2. Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Із заходами загальносоціального запобігання тісно пов'язано спеціальне запобігання злочинам, під яким розуміють соціальний процес, основою якого є застосування спеціальних методів і прийомів, знань та навичок регулювання соціальних відносин винятково з метою усунення тих їх негативних моментів, які можуть викликати вчинення злочинів.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам — це комплекс заходів, спеціально передбачених та спрямованих на боротьбу зі злочинністю, які здійснюються органами, що мають визначені функції, пов'язані з цією боротьбою. Загальносоціальне запобігання та спеціально-кримінологічне тісно пов'язані між собою і є взаємообумовленими видами діяльності. При цьому органи, що розробляють спеціальні заходи, повинні на аналізі соціальної та кримінальної ситуації сигналізувати про необхідність урахування тенденцій цієї ситуації у змісті масштабних заходів загальносоціального рівня. Але не тільки результати спеціального запобігання впливають або повинні впливати на заходи загальносоціального рівня, але і останні є або повинні бути базою для спеціального запобігання злочинності. Спеціально-кримінологічне запобігання має три основних об'єкта безпосереднього впливу. По-перше, так звана «соціальна патологія», тобто процеси і явища, у яких реалізуються форми поведінки певних груп населення, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини. Це — пияцтво та алкоголізм, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та інших токсичних речовин без медичних показань. Цей рівень спеціального запобігання поєднує заходи з обмеженням поширеності перерахованих явищ шляхом впливу на відповідні групи осіб підвищеного ризику; впливає на причини та умови, що продукують указані явища. Водночас боротьба з фоновими явищами має більш широке соціальне

значення, оскільки вчинення злочину – не один наслідок, а один з можливих. По-друге, спеціальне запобігання злочинності впливає на комплекс причин та умов із перенесенням центру тяжіння останніх на їх прояви на рівні особливого та одиничного (специфічні фактори, що сприяють посяганням на життя та здоров'я дітей; недоліки в діяльності соціальних служб, відсутність ефективної взаємодії суб'єктів запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини, неефективність запобіжних заходів у діяльності правоохоронних органів; ігнорування існування джерел кримінального впливу та кримінальних ситуацій). По-третє, об'єктом спеціального запобігання є виокремлення його межах рецидивної форми вчинених злочинів. Таке виокремлення пов'язано з тим, що йдеться про «основу» злочинності, ефективна протидія якій може суттєво вплинути на боротьбу з нею загалом, хоча і не може замінити загальні завдання цієї боротьби. Сутність спеціального запобігання як своєрідного засобу регулювання поведінки громадян і запобігання злочинам втілена, насамперед, у діяльності судових і правоохоронних органів [207, с. 35]. Необхідно відмітити, що тільки комплексні заходи як загального, так і спеціального запобігання, можуть реально вплинути на ситуацію, що склалася у сфері захисту дітей в Україні.

Саме правоохоронні органи повинні приділяти більше уваги захисту прав і свобод людини і громадянина, її законних інтересів. Необхідно забезпечити заходи для їх реалізації в житті. У цьому контексті особливого значення набуває запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, а саме ефективні спеціальні заходи, що здійснюються правоохоронними органами, особливо в складний період їх реформування.

На організацію запобігання правоохоронними органами злочинам проти життя та здоров'я дітей впливає думка про відповідальність за ефективність всього комплексу заходів. Об'єктивно ефективність запобіжної діяльності повністю залежить від сукупності зусиль всіх суб'єктів – державних та недержавних. У зв'язку з цим вирішальну роль у всій діяльності відіграє усунення детермінантів злочинів, але неможливо

розраховувати тільки на можливості правоохоронних органів. У низці випадків вони можуть здійснювати діяльність з усунення причин злочинності, але нейтралізація або теж усунення не може бути здійснено підрозділами Національної поліції. Нейтралізація криміногенних умов більш реальне для них завдання, але постійного, дієвого результату діяльність можна досягти завдяки тісній співпраці суб'єктів цієї діяльності. Незважаючи на реформи, що відбуваються у країні, поліція ще залишається інструментом, який вступає в дію після вчинення протиправного діяння. Між іншим поліція розвинених зарубіжних країн вже достатньо давно першочергово реалізує функції «обслуговування» населення, насамперед, у питаннях забезпечення безпеки особистості, а особливо дитини. Не маючи на меті ідеалізацію закордонного досвіду, необхідно зазначити, що така діяльність повинна відображати життєві вимоги, інтереси суспільства та самої поліції, оскільки при вирішенні таких питань відбуватиметься природне скорочення масштабів роботи з боротьби зі злочинністю. Сучасна ситуація в Україні складна, і дуже далека від стабільної.

Однак в таких умовах керівники та співробітники поліції звільняються від застарілих стереотипів, змінюють підходи до власної діяльності, віддаючи пріоритет захисту громадян, їх власності, інтересам суспільства, що визначені в законах України «Про Національну поліцію» [261], «Про оперативно-розшукову діяльність» [262]. Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Ст. 5 визначено, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад.

Основними повноваженнями поліції є: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, що вживаються в межах компетенції заходів для їх усунення [261].

Окремі повноваження у сфері забезпечення безпеки дитини покладаються на підрозділи Національної поліції. Як бачимо, компетенція поліції обмежена лише вказаними повноваженнями такої діяльності. Таким чином регламентовано і участь інших правоохоронних органів. Але результати проведеного дослідження дають можливість стверджувати, що суб'єкти запобігання посяганням на життя та здоров'я дитини є правоохоронні органи та органи державної влади. Особливість діяльності підрозділів Національної поліції полягає в тому, що сам її статус, всі її обов'язки та повноваження містять великий превентивний потенціал. Будь-яку форму здійснення поліцією охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки в тій чи іншій мірі включає в себе частину функцій із запобігання злочинів або правопорушень.

Специфічним завданням того чи іншого підрозділу поліції повинен відповідати певний вид запобіжної діяльності. Самі умови існування підрозділу поліції мають бути спрямовані на застосування певного виду превентивної діяльності, а це означає, що пріоритети в оцінках результатів запобіжної діяльності тієї чи іншої служби необхідно диференціювати за показниками запобіжної діяльності. Це дає можливість стверджувати, що кожний підрозділ Національної поліції потребує визначення своєї ролі та місця при здійсненні запобіжних заходів відповідно до особливостей завдань, які перед ними стоять.

Також важливу роль у координації діяльності суб'єктів, що здійснюють

запобіжні заходи, відіграє і завершення реформи з перетворення Міністерства внутрішніх справ України на цивільний орган з формування державної політики в таких сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг.

Унаслідок реформи правоохоронних органів і реформи у сфері кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх [164] ліквідовано кримінальну міліцію у справах дітей з передачею її функцій уповноваженому підрозділу Національної поліції [258].

Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України здійснюється поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб – превентивний поліцейський захід, що застосовується стосовно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, з метою забезпечення її прав і свобод та є наслідком передання її батькам, законним представникам або органам опіки та піклування.

Основне завдання ювенальної превенції полягає у профілактичній діяльності, що спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення, а також ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними заходів індивідуальної профілактики. Частково визначено захист та вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми, що також передбачається Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зазначений закон обмежує систему заходів запобігання тільки домашньому насильству. Зрозуміло, що обмежуватися цим неможливо, оскільки, і це доведено результатами нашого дослідження, злочини проти життя та здоров'я дитини вчиняються не тільки її родичами. Велике значення для запобігання таким

посяганням відіграє знання криміногенної ситуації, що склалася не тільки у сім'ї, але в навчальних закладах, оточуючому середовищі дитини. Саме це сприятиме виявленню можливих потенційних ситуацій та осіб, які здатні вчинити злочини проти життя та здоров'я дитини.

Кількість вчинених злочинів проти життя та здоров'я дитини обумовлює необхідність розширення повноважень цих підрозділів. Аналізуючи діяльність підрозділів ювенальної превенції, неможливо обмежуватися тільки заходами поліцейського піклування, оскільки ці заходи здійснюються за фактом вчинення правопорушення стосовно неповнолітнього. Необхідними та ефективними заходами повинні бути: 1) аналіз стану захищеності дітей, що проживають на території обслуговування (особливо знання можливих загроз – насамперед, щодо посягань на життя та здоров'я дитини); 2) застосування заходів реагування на потенційні загрози життю та здоров'ю дітей (відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть сприяти посяганням на її життя та здоров'я, вчинення стосовно неї адміністративних і кримінальних правопорушень); 3) направлення дитини до відповідного медичного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги; 4) створення бази даних щодо фактів злочинів проти життя та здоров'я дитини; 5) здійснення кожного року моніторингу ситуації щодо вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини.

На патрульну службу покладено завдання запобігання кримінальним, адміністративним правопорушенням; профілактика, виявлення та недопущення вчинення злочинів та правопорушень, виявлення та нейтралізація причин і умов, що сприяють їх учиненню. Патрульна служба надає невідкладну допомогу, своєчасно реагує на повідомлення про правопорушення, надає допомогу громадянам [259].

З метою виявлення, припинення та запобігання кримінальних, адміністративних правопорушень, забезпечення комплексного підходу в забезпеченні законності та правопорядку налагоджує та здійснює співпрацю

з іншими структурними підрозділами Національної поліції [259].

Важлива роль у виконанні превентивної роботи належить дільничним офіцерам поліції, що здійснюють профілактику адміністративних та кримінальних правопорушень, аналізують дотримання обмежень особами, які перебувають на превентивному обліку.

На дільничних офіцерів поліції покладається ведення превентивного обліку осіб щодо яких здійснюється превентивна робота.

Особливостями здійснення своїх повноважень є те, що дільничні взаємодіють з органами (підрозділами) поліції, центральними та місцевими органами виконавчої влади. А саме: 1) їх діяльність ґрунтується на принципі взаємодії з населенням на засадах партнерства та має на меті співпрацю з громадянами, громадськими організаціями, установами, підприємствами різних форм власності; 2) вони взаємодіють з органами державної влади та місцевого самоврядування, населенням й утвореними відповідно до чинного законодавства громадськими формуваннями з охорони громадського порядку; 3) виконують завдання, що спрямовані на дотримання прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 4) уживають заходів для взяття на облік осіб, щодо яких здійснюється превентивна робота, підтримання в актуальному стані інформаційних підсистем ЄІС МВС; 5) співпрацюють з групами реагування патрульної поліції щодо застосування превентивних заходів стосовно осіб, які схильні до вчинення правопорушень та/або перебувають на превентивних обліках поліції; 6) інформують чергову частину органу (підрозділу) поліції у разі отримання від населення відомостей про осіб, які мають наміри вчинити кримінальні правопорушення або їх учинили, розшукуваних злочинців, осіб, які зникли безвісти [139].

Саме дільничні офіцери поліції повсякденно спілкуються з населенням, трудовими колективами, посадовими особами установ та підприємств, громадськими організаціями. Превентивна діяльність розповсюджується не тільки на сімейно-побутову сферу, але й на такі громадські місця, як вулиці, парки, сквери, зони відпочинку, розважальні заклади та інші місця.

Складовими елементами запобіжної діяльності дільничного офіцера поліції повинно бути своєчасне виявлення осіб, для яких характерна протиправна поведінка, застосування до них запобіжних заходів з метою усунення потенційної загрози життю та здоров'ю дитини. Така діяльність повинна бути спрямована на виявлення та вивчення (перевірка) осіб, що схильні до вчинення злочинів проти життя та здоров'я, постановка їх на профілактичний облік; вплив на таких осіб після вивчення факторів, які визначають їх протиправну поведінку у сфері сімейно-побутових відносин; постійний нагляд та контроль за подальшою поведінкою та способом життя осіб, що схильні до проявів агресії та жорстокості; профілактичний вплив на потенційних «потерпілих» (осіб, що усвідомлено створюють конфліктну ситуацію) з метою досягнення превентивного віктимологічного ефекту.

Саме така діяльність дає можливість виявляти та усувати причини та умови злочинів. У зв'язку з цим необхідними є особливості взаємодії з іншими підрозділами (не тільки з черговою частиною, але й з підрозділами ювенальної превенції щодо повідомлення інформації про злочини щодо життя та здоров'я дитини).

Специфіка діяльності дільничного офіцера поліції з профілактики злочинів проти життя та здоров'я дитини здійснюється в межах виявлення та запобігання фактів домашнього насильства. Для дільничного офіцера поліції як особи, що безпосередньо здійснює превентивну діяльність, важливим є виявляти ті сім'ї, в яких може бути вчинено насильницькі дії стосовно дитини.

Тому, на наш погляд, необхідно внести до законів України «Про Національну поліцію» та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» положень надання працівникам органів Національної поліції права проникнення до житла чи іншого володіння особи у зв'язку із виникненням безпосередньої загрози життю дитини за наявності відповідних підстав.

До ст. 38 Закону України «Про Національну поліцію»:

«Стаття 38. Проникнення до житла чи іншого володіння особи

1. Поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

4) *рятуванням життя дитини у зв'язку із виникненням безпосередньої загрози її життю та здоров'ю за наявності відповідних підстав».*

За результатами нашого дослідження вважаємо, що також потребує доповнення Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо розширення повноважень у сфері захисту життя та здоров'я дітей, а саме:

«Стаття 5. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані:

- *виявляти, припиняти та розкривати злочини проти життя та здоров'я дітей, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;*

- *виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дітей, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;*

- *виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей та може призвести до загрози життю та здоров'ю дитини;*

- *виявляти, вести облік осіб, які вчиняли злочини проти життя та здоров'я дітей;*

- *вилучати предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або можуть завдати шкоди життю та здоров'ю дитини».*

Необхідним є запровадження спеціальних судів і слідчих щодо здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Критеріями обрання суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, встановлено лише стаж роботи (не менше десяти років), досвід здійснення кримінального провадження в суді та високі морально-

ділові й професійні якості, що певним чином зумовлюватиме формальний характер спеціалізації суддів.

Крім того, у структурі Генеральної прокуратури України створено управління, а в регіональних прокуратурах – відділи ювенальної юстиції. У прокуратурах місцевого рівня ці функції покладено на спеціально визначених прокурорів. Водночас демократичні зміни у системі кримінального судочинства в Україні супроводжувалися й певними обмеженнями забезпечення прав дітей. Так, скасування норми про прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [263] загостило наявні проблеми, пов'язані з відсутністю єдиної системи контролю суб'єктів соціального захисту дітей.

Злочини проти життя та здоров'я дітей є наслідком конфліктних ситуацій, що мають періодичний, тривалий характер з наростанням їх тяжкості, загостреності. І саме в цьому проявляється особлива соціальна небезпека злочинів щодо дітей, яка потребує постійного удосконалення роботи з її профілактики. Нейтралізація конфліктних ситуацій шляхом застосування впливу на сторони конфлікту – ефективний спосіб запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей. Саме завдяки застосуванню заходів ранньої профілактики, що містить заходи профілактичного впливу при застосуванні психолого-педагогічних навичок та вмінь з метою недопущення вчинення злочину, яка спрямована на перебудову свідомості особистості, що може вчинити злочин проти життя та здоров'я дитини. Методика ранньої профілактики включає виконання широкого комплексу заходів виховного характеру.

Важливим заходом захисту дітей від посягань на життя та здоров'я є здійснення соціального захисту дітей, який покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган

виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [263].

Соціальний захист та запобігання злочинам здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадянами.

Під соціальним захистом дітей розуміється комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на суб'єктів щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки [263].

Результати проведеного вибіркового дослідження щодо посягань на життя та здоров'я дітей дали можливість визначити необхідні зміни до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо розширення повноважень центрального органу виконавчої влади при реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей. Необхідно звернути увагу на те, що сьогодні законодавець не може обмежуватися окремими категоріями дітей (безсумнівно, діти, що позбавлені батьківського піклування, усиновлені, діти з сімей в складних життєвих обставинах потребують особливого захисту). Але сьогодні в умовах підвищеної агресії, жорстокості у всіх сферах соціального життя соціального захисту потребує будь-яка дитина. І тому, на нашу думку, необхідно внести зміни в зазначений закон, а саме:

Закон України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»:

«Стаття 4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну

політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служби у справах дітей.

Основними завданнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей є:

здійснення контролю за умовами утримання, виховання та навчання дітей;

ведення державної статистики стосовно дітей, на життя та здоров'я яких відбулися посягання, відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;

розроблення інформаційно-методичних матеріалів та надання інформаційно-методичного забезпечення службам, що здійснюють соціальний захист дітей;

проведення моніторингу ситуації щодо стану захищеності дітей в Україні відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;

здійснення спеціальної підготовки фахівців з надання допомоги дітям, яким було завдано шкоди від злочинів проти життя та здоров'я».

З метою підвищення якості надання соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми потрібно запровадити організацію систематичних тематичних курсів підвищення кваліфікації соціальних працівників, фахівців соціальної роботи, вчителів, які працюють з дітьми та сім'ями на рівні громади [252]. Крім того, необхідно запровадити та здійснювати розповсюдження найбільш ефективних заходів та позитивних результатів надання послуг і соціального супроводу різних категорій сімей. Доцільним також є залучення до такої діяльності працівників навчальних закладів, що працюють з дітьми, для виявлення фактів протиправних посягань стосовно дітей.

У цій сфері захисту права дитини та усунення потенційної загрози життю та здоров'ю необхідно звернути увагу на застосування таких заходів: розроблення та застосування корекційно-профілактичних програм й

методики роботи з дітьми, які перебувають у школах та професійних училищах соціальної реабілітації; розроблення та затвердження програми психолого-медичної реабілітації дітей, стосовно життя та здоров'я яких були вчинені злочини, застосування системи моніторингу й оцінки реалізації таких програм; визначити напрями вдосконалення діяльності служб у справах дітей.

Відповідно до Порядку ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 р. № 27), службами у справах дітей ведеться облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі облік дітей, які систематично залишають місце постійного проживання, та електронний облік таких дітей в Єдиній інформаційно-аналітичній системі (ЄІАС) «Діти». Серед дітей, які перебувають на обліку у зв'язку із систематичним самовільним залишенням місця постійного проживання, зустрічаються бездоглядні, а іноді й безпритульні діти.

ЄІАС «Діти» встановлена в 693 службах у справах дітей. На сьогодні ця система функціонує у 665 службах у справах дітей (без урахування населених пунктів Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, а також тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя). Нині така база потребує значного удосконалення. З огляду на це, а також те, що однією з передумов удосконалення системи соціального захисту дітей є створення єдиної технології збору, накопичення, зберігання, обліку, пошуку та використання даних щодо дітей соціально уразливих категорій та дітей, які мають ризик потрапити у складні життєві обставини, в інтегрованій системі як частині цілісної державної системи електронного урядування, Міністерством соціальної політики України ініційовано впровадження інноваційного проєкту: створення електронного Національного банку даних про дітей та сімей з дітьми.

У 2010 році розпочалась робота з підготовки до ратифікації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [161]. Конвенцію було ратифіковано у 2012 році. З 2013 року ситуація щодо профілактики та попередження насильства та жорсткого поводження відносно дітей поліпшувалася. До Плану заходів було включено пункт про вдосконалення процедур щодо виявлення дітей, які потерпіли від сексуальної експлуатації та інших форм жорстокого поводження, шляхом внесення змін до Порядку розгляду звернень і повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення з метою вдосконалення діяльності зацікавлених органів і служб стосовно захисту дітей, виконання якого було продовжено до 2014 року. У результаті спільним наказом чотирьох міністерств було затверджено Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення [71].

До числа заходів, що спрямовані на недопущення вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини, належать заходи, спрямовані на виявлення осіб, що страждають на різні захворювання, насамперед, психічно хворі особи, які проявляють різноманітні форми агресії. Основне навантаження з виявлення зазначених осіб повинно бути покладено на психологів та психіатрів. Сьогодні в умовах реформування системи охорони здоров'я громадяни бояться звертатися до психологів та психіатрів, оскільки побоюються розголошення відомостей. В результаті ці захворювання тільки ускладнюються, що «підштовхує» таких осіб до вчинення досліджуваних злочинів. Зайве адміністрування сприятиме відмежуванню таких осіб від професійної допомоги лікарів, а завдяки анонімним заходам надання психолого-психіатричної допомоги особи можуть звернутися по допомогу. Інформування поліції повинно здійснюватися тільки в тих випадках, коли особи є, на думку лікаря, «реальним кандидатом» на вчинення злочину проти життя і здоров'я, і поведінка таких осіб не піддається стійкому коригуванню. Крім того, виявлення таких осіб, якщо вони не вчинили злочину, не повинно

містити будь-яких каральних заходів, а заходи медикаментозного впливу повинні застосовуватися в умовах суворої конфіденційності. Таке виявлення осіб необхідно, в першу чергу, для того, щоб з ними проводити індивідуальну роботу, застосовувати заходи індивідуальної профілактики. А співробітники поліції повинні проводити в коректній формі застереження вказаних осіб про недопустимість вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини.

Особлива увага має приділятися виявленню осіб, що страждають на прояви агресії серед робітників виховних та освітніх закладів. Існує об'єктивна необхідність на законодавчому рівні ввести обов'язкове тестування досвідченими психологами та психіатрами всіх педагогічних працівників, задіяних у виховному та навчальному процесі, незалежно від постійного чи тимчасового характеру такої роботи.

У зв'язку з наведеним є достатньо актуальним внесення змін у Кодекс законів про працю України обмежень на заняття трудовою діяльністю у сфері освіти, виховання, розвитку дітей, організації відпочинку та оздоровлення, медичного забезпечення, соціального обслуговування, у сфері дитячого спорту, культури та мистецтва з участю дітей. Але механізм реалізації прийнятих законодавчих норм до сьогодні не розроблено. Так, особа, що приймається на роботу, повинна надати роботодавцю документи і довідку про судимість та факти кримінального переслідування, в тому числі і припиненого, але форму такої довідки не затверджено МВС України, і сьогодні є чинним документ (затверджений наказом МВС України) про наявність (відсутність) судимості у громадян, що надається за вимогою. Також передбачено обмеження за наявністю захворювань, але дотепер Міністерством охорони здоров'я не затверджено зазначеного переліку.

Під час здійснення заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я значну роль відіграє громадськість, а також громадські організації, які є впливовим інститутом на прийняття державних рішень у галузі прав дитини. Громадські організації слугують ефективним механізмом реагування

на порушення прав та інтересів дитини, а також вчинення стовно дітей правопорушень. Завдяки діяльності таких організацій відбуваються розроблення та застосування новітніх підходів у сфері захисту прав дитини з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів дітей.

Саме на них покладається інформування населення щодо системи захисту прав та інтересів дітей, формування громадської думки щодо недопущення будь-яких посягань на життя та здоров'я дитини. Ними здійснюється проведення не тільки рекламно-просвітницької діяльності в засобах масової інформації (круглі столи, семінари), але й надання адресної допомоги.

Тільки спільна діяльність всіх суб'єктів запобігання сприятиме забезпеченню повної реалізації прав і свобод людини на життя та здоров'я.

3.3. Заходи індивідуального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Розуміння індивідуального запобігання міститься в самій назві. Цей вид запобіжної діяльності визначається як заходи впливу на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини. Насамперед, індивідуальне запобігання спрямовано на роботу з конкретною людиною та її найближчим оточенням, а також вплив на ситуації, що призводять до вчинення злочину [116, с. 76]. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну можливість вчинення ними злочинів. Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише в тому випадку, коли ці погляди, мотиви, орієнтації виразилися в порушенні встановлених норм, а ще в різноманітних проявах, що можуть надалі призвести до вчинення злочину. Виходячи з механізму індивідуальної злочинної поведінки, цей вид запобіжної діяльності повинен бути

спрямований на особу, її негативні риси, ціннісні орієнтації, установки, різноманітні прояви агресії в поведінці, а також на середовище, що формує цю особу, сприяє протиправній поведінці. Необхідно зазначити, що індивідуальне запобігання повинно впливати також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують вчинення злочинів.

Досягнення ефекту індивідуальної профілактики здійснюється різними засобами. Це можуть бути заходи, спрямовані на те, щоб змінити характер впливу мікросередовища на особу або радикально змінити саме це середовище (скажімо, перевести особу у здоровий колектив) [271, с. 69]. Вибір заходів залежить від ступеня антисоціальності мікросередовища, можливостей його перебудови в бажаному напрямі, інтенсивності впливу на особу та інших обставин. Але у будь-якому разі ефективність індивідуального запобігання залежить від своєчасності застосування превентивних заходів на якомога ранніх стадіях соціальної запущеності особи, коли вона ще тільки вчиняє правопорушення, що не мають злочинного характеру.

Запобіжні заходи індивідуального характеру спрямовані на осіб, які можуть вчинити злочин проти життя та здоров'я дітей. Тому вони відповідають всім тим вимогам, що пред'являються до заходів індивідуального запобігання. А саме: вони мають бути обґрунтованими, позбавленими будь-яких проявів формалізму, послідовними і безперервними, побудованими на прогнозуванні поведінки особи, що може здійснити посягання на життя та здоров'я дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Індивідуальне запобігання злочинам спрямовано на вирішення таких завдань: 1) виявлення осіб, щодо яких є інформація про можливість вчинення ними злочинів; 2) розроблення та застосування щодо них запобіжних заходів з урахуванням їх індивідуальних якостей, ціннісних орієнтацій, установок, вольових та емоційних якостей; 3) застосування заходів впливу для недопущення цими особами злочинів; 4) аналіз ефективності розроблених та

застосованих заходів стосовно осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів; 5) застосування заходів до осіб (допомоги, переконання та примусу) з урахуванням можливого застосування додаткових заходів.

Заходи індивідуального запобігання здійснюються уповноваженими підрозділами Національної поліції України. До них належать: розроблення та застосування заходів стосовно дітей у навчальних закладах, у місцях проживання для недопущення вчинення ними будь-яких правопорушень, а також здійснення заходів індивідуального впливу з урахуванням того, чи були неповнолітні притягнені до кримінальної відповідальності, засуджені до позбавлення волі або засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільненими зі спеціальних виховних установ.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України виконують й інші обов'язки та мають інші права, передбачені чинним законодавством. Вони здійснюють заходи щодо осіб, які можуть вчинити досліджувані злочини, у формі ознайомлювальних бесід та профілактичних бесід з метою впливу на дитину.

Заходи індивідуальної профілактики спрямовані на осіб, середовище, яке її формує, а також на умови, обставини та ситуації, що призводять до вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини. Працівники уповноважених підрозділів органів Національної поліції України здійснюють такі заходи індивідуальної профілактики: 1) проведення ознайомлювальних, попереджувальних та виховних бесід із особами за місцем проживання, навчання, роботи; 2) проведення бесід з батьками дитини або особами, які їх замінюють з метою виявлення та нейтралізації детермінант правопорушень або злочинів; 3) розроблення плану заходів та його застосування з урахуванням особливостей (моральних, емоційних та вольових властивостей) особи, що може вчинити злочини проти життя та здоров'я дитини; 4) відповідно до компетенції організовують надання допомоги особам у вирішенні питань, пов'язаних з працевлаштуванням, установленням соціально корисних контактів, вибором життєвих цілей, а якщо ці заходи

здійснюються стосовно осіб, що не досягли 18-річного віку, відбувається залучення дитини до соціально корисних занять трудового, спортивного, творчого, самодіяльного характеру; 5) відвідування за місцем проживання особи для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень, а саме злочинів проти життя та здоров'я дитини.

Заходом індивідуального запобігання є система профілактично-наглядових заходів (профілактичний облік) з метою фіксації відомостей про осіб, яка може вчинити злочин проти життя та здоров'я дитини; проведення індивідуального запобігання та здійснення контролю за її поведінкою. Поставленню на профілактичний облік підлягає не тільки повнолітня особа, а й засуджена до покарання (не пов'язаного з позбавленням волі) дитина, до якої застосовуються заходи виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; особа, якій закладом охорони здоров'я встановлено діагноз «наркоманія», «токсикоманія», «алкоголізм»; особа, яка два і більше разів учинила адміністративне правопорушення.

Індивідуальне запобігання є логічним завершенням застосування заходів спеціального запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини. В основі застосування такого вибору заходів є несприятливий прогноз поведінки особи в майбутньому [117, с. 39].

Варто враховувати умовність межі ситуацій (передзлочинної, злочинної, післязлочинної) та безперервність індивідуального запобігання, яке повинно проводитися з моменту прояву криміногенних відхилень у мотивації до стійкої соціально-позитивної поведінки осіб, стосовно яких здійснюються заходи індивідуального запобігання. Ці заходи мають відображати: а) якісні зміни об'єктів запобігання; б) специфічні потреби у прогнозуванні та різні можливості прогностичної діяльності; в) відповідний набір заходів недопущення злочинної поведінки; г) визначене коло суб'єктів

прогнозування та запобігання; д) різницю у правових підставах застосування заходів та повноважень суб'єктів запобігання. Відповідно до криміногенних відхилень у мотивації злочинної поведінки профілактичний вплив повинен бути спрямований на несприятливе середовище конкретної особи (зовнішні умови мотивації) і на саму особу з відхиленням у поведінці (внутрішні умови мотивації). Вплив на особу має здійснюватися у двох напрямках: а) зі структурно-змістовною перебудовою мотиваційної сфери особи (стратегічний напрям) і б) з корекцією конкретної мотивації суб'єкта у характерній для нього криміногенній ситуації (тактичне завдання). Ця спрямованість покладена в основу застосування заходів індивідуального запобігання.

Під час дослідження поведінки осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини, було покладено соціальну спрямованість особистості, яка являє собою діапазон реальних відносин, що виникають у різних сферах життєдіяльності. Саме дослідження спрямованості особистості, її ціннісних орієнтацій, поведінки дозволило виділити типові риси і побудувати типологію осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини. До *першого типу* належать особи зі стійкою насильницькою спрямованістю. Це особи, поведінка яких орієнтована на негативно-зневажливе ставлення до дитини, її найважливіших благ, впевненість у дозволеному насильницькому способі вирішення конфлікту. Форми прояву агресії мають домінуючий характер, що обумовлюється войовничим егоцентризмом, злопам'ятністю, мстивістю, жорстокістю, відсутністю співчуття, цинізмом.

Другий тип осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, характеризується різноманітними проявами емоцій: роздратованість, гнів, помста, заздрощі. Вони не схильні стримувати свої емоції і за можливості їх не стримують. Для них характерно вирішення конфліктних ситуацій за допомогою насильства, оскільки агресивність – це домінуючий спосіб самоствердження. Характер дій таких осіб – це домінуючий спосіб їх самоствердження. Для них достатньо приводу для вчинення протиправних

дій, оскільки включається примітивний механізм самоствердження, який реалізується через застосування фізичної сили. Необхідно зазначити, що для таких осіб вчинення злочину – це своєрідний засіб досягнення певного «блага», де дитина стає жертвою, і реалізується він у формі так званої інструментальної агресії. Головними рисами таких осіб є соціальна та моральна деградація, примітивні інтереси та потреби. Зруйновані соціальні зв'язки, відсутність позитивних цінностей та установок призводять до обмеженого спілкування таких осіб, зміні їх особистісних якостей.

До *третього типу* необхідно віднести так званих ситуаційних злочинців, які вчинили злочин вперше, здебільшого характеризуються позитивно або нейтрально, а сам злочин був вчинений під впливом несприятливої ситуації. Не вміючи передбачити розвиток ситуації, її наслідки, ці особи застосовують насильство. Вони бачать ситуацію, що склалася, гостро конфліктною і застосування ними насильства є неадекватною реакцією на події, що трапилися. Джерелом конфлікту можуть виступати самі потерпілі, інколи в їх діях простежується агресія або пряма провокація агресії. Кримінальні дії вчиняються ними раптово не тільки для оточуючих, але й для них самих. Науковці називають такі злочини реактивними. У складі третього типу результати дослідження дають підстави виділити підтип, коли особа вчинила злочин внаслідок агресії стосовно себе.

Відповідно до представленої типології осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини, заходи індивідуального запобігання слід спрямовувати на осіб, від яких можна очікувати вчинення злочину. Насамперед – це виявлення фактів протиправної поведінки конкретної особи, вивчення мотивів, які впливають на антисуспільну поведінку. Саме на цьому підґрунті проводяться з ними профілактичні бесіди. В особливих випадках матеріали про протиправні дії передаються до адміністрації за місцем роботи з попередженням про неприпустимість антисуспільної поведінки і про можливі негативні наслідки.

Проведення виховної роботи: роз'яснення, до яких наслідків може

призвести протиправна поведінка; яка відповідальність передбачена законодавством за конкретні правопорушення; формування вірогідного мислення, що дозволяє правильно оцінити особистий негативний досвід (порушення правил безпеки в минулому, яке залишилося безкарним та не потягло негативних наслідків, не гарантує відсутності тяжких наслідків та безкарності за аналогічних порушень у майбутньому).

Важливу роль відіграють заходи стосовно осіб, що мають різноманітні захворювання, які впливають на їх поведінку. В основі застосування зазначених заходів індивідуального запобігання повинна лежати взаємодія закладів охорони здоров'я й підрозділів Національної поліції щодо недопущення небезпечних дій особами, які страждають на психічні розлади. Запобіжні заходи мають здійснювати органи охорони здоров'я, а також психіатричні заклади, які у взаємодії з підрозділами Національної поліції повинні не допускати небезпечних дій особами, у яких встановлено тяжкі психічні захворювання, внаслідок яких вони своїми діями можуть створити небезпечну ситуацію для дитини та вчинити злочин.

Передбачається здійснення певних заходів індивідуального запобігання, а саме: своєчасне реагування на факти агресивної (аутоагресивної) поведінки та інформування органів охорони здоров'я і психіатричних закладів про скоєння суспільно небезпечних дій особами, які страждають на психічні розлади.

Заклади охорони здоров'я повинні на підставі медичної документації лікувальних закладів виявляти психічно хворих із тяжкими психічними розладами, що можуть призвести до небезпечних дій (психомоторне збудження, галюцинації, марення, синдроми порушеної свідомості, патологічна імпульсивність та ін.). На них покладається нагляд та лікування таких осіб, яким за рішенням суду призначено психіатричну допомогу в примусовому порядку, та хворих, яким застосовано зазначену допомогу як примусовий захід медичного характеру, згідно із законодавством.

В основі таких заходів індивідуального запобігання лежить взаємодія

між закладами охорони здоров'я та підрозділами поліції щодо запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей. Психіатричні заклади, що надають амбулаторну психіатричну допомогу психічно хворим особам, яким за рішенням суду призначено амбулаторну психіатричну допомогу в примусовому порядку, направляють у підрозділи Національної поліції за місцем проживання осіб таку письмову інформацію стосовно них.

Запобігання виникненню нових складних життєвих обставин, створення умов для подальшого самостійного їх розв'язання здійснюється співробітниками державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді. Вони ведуть внутрішній облік дітей, які потребують посиленої уваги педагогічним працівником, соціальним педагогом та інформують про це служби у справах дітей і центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Важливою особливістю заходів індивідуального запобігання є те, що вони проводяться правоохоронними органами не тільки у процесі розслідування та судового розгляду, але й на ранніх стадіях розвитку злочинної діяльності. Запобігання противоправній поведінці осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дітей, полегшується тим, що формування наміру скоїти злочин зазвичай відбувається поступово і потребує певного часу. Тому при виявленні злочинного наміру ще до того, як особа безпосередньо розпочне його реалізацію, першочергове значення має невідкладне реагування суб'єктів профілактики, яке покликане забезпечити добровільну відмову осіб від скоєння злочину.

Вивчення практики свідчить про те, що можливості ранньої профілактики використовуються ще недостатньо. Найбільш суттєві недоліки полягають у тому, що на виявлений злочинний намір не відбувається відповідного реагування у формі заходів індивідуального запобігання.

При всій різноманітності запобіжних заходів вони переважають здійснюються у вигляді обмежень та заборон, що не завжди виправдано, оскільки тут потрібно врахування особливостей особи, її бажання сприяти чи перешкоджати проведенню заходів, спрямованих на ліквідацію негативних

рис характеру, затвердження позитивних принципів саморегуляції, прискорення процесу формування суспільно корисної орієнтації індивіда.

Індивідуальне запобігання, що здійснюються стосовно осіб, що вчинюють злочини проти життя та здоров'я дітей, це – комплекс заходів, спрямованих на виявлення причин та умов, які призводять до скоєння правопорушень, їх усунення в межах своєї компетенції, проведення профілактично-роз'яснювальної роботи серед громадян.

Ретельний аналіз факторів, що сприяли посяганням на життя та здоров'я дитини, сприятиме і застосуванню запобіжних заходів. Інформація про зони, де мають місце вчинення зазначених злочинів, нетверезий стан осіб та нерозуміння завданої шкоди, необхідно задокументовувати, досліджувати та аналізувати з метою застосування найбільш ефективних заходів запобігання, враховуючи особливості безпеки життя та здоров'я дитини.

Пропагування безпеки дитини, яка повинна включати поширення нормативних актів у сфері забезпечення прав та інтересів дитини; інформування населення про злочини, пов'язані з посяганням на життя та здоров'я дитини та їх наслідки; рекламування різних організаційних заходів. Діяльність з пропагування безпеки життя та здоров'я дитини спрямована на правове виховання громадян – його учасників, недопущення порушення прав та інтересів дитини.

Важливу роль у запобіганні злочинів проти життя і здоров'я дитини відіграють служби у справах дітей, які розробляють та застосовують заходи, спрямовані на захист прав та інтересів постраждалої дитини; приймають та розглядають заяви і повідомлення про вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини; інформують постраждалу дитину, батьків дитини, осіб які їх замінюють, про систему захисту, що передбачена вітчизняним законодавством; організовують влаштування дитини в центр соціально-психологічної реабілітації дітей, притулок для дітей служби у справах дітей у таких закладах.

Важливими заходами індивідуального запобігання є заходи

недопущення вчинення насильницьких дій у сім'ї дитини. Суб'єкти запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання насильству, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [257]. Також вказаний закон визначає спеціальних суб'єктів, а саме спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства, до яких належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Вітчизняним законодавством передбачено здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме у виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи - підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

Взаємодію суб'єктів запобігання злочинам проти життя і здоров'я дітей передбачено «Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [247].

До завдань суб'єктів запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей належать: визначення стану, причин і передумов поширення насильства; підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини та наслідки насильства; сприяння розумінню суспільством природи насильства, його непропорційного впливу; формування в суспільстві

нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення насильства як порушення прав людини.

З метою виконання завдань у сфері запобігання насильству суб'єкти розробляють та виконують на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці місцеві програми із запобігання та протидії насильству; координують діяльність та визначають форми взаємодії суб'єктів, здійснюють реалізацію заходів із запобігання насильству відповідно до законодавства; збирають, аналізують і поширюють інформацію про насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Ефективність індивідуального запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей залежить від професійних стандартів працівників поліції. Законом України «Про Національну поліцію» [261] передбачено систему заходів щодо захисту дітей. Відповідно до ст. 23 цього закону поліція здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. На неї покладається виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає в межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Також вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення і вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення.

У межах своєї компетенції поліція здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції [261] вживають заходів для запобігання та протидії домашньому насильству. До повноважень належать: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством; 8) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому

насилльству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насилльства та оцінки ризиків. Поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насилльства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

Застосування заходів індивідуального запобігання неможливо без врахування запобіжних заходів, спрямованих на потенційного потерпілого. Сьогодні особливої уваги потребує розроблення системи захисту потерпілих дітей від злочинів проти життя та здоров'я, а саме – віктимологічної профілактики. Окремі аспекти поведінки жертви злочинів, її правового захисту, розроблення заходів віктимологічної профілактики висвітлювалися сучасними вченими, а саме: В. А Туляковим у дослідженні «Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи», у монографіях О. М. Джужи, Є. М. Моїсєєва «Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти», О. М. Джужи «Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма», А.О. Джужи «Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика».

Незважаючи на значну кількість проведених наукових досліджень, які дозволили сформулювати фундаментальні засади кримінологічної віктимології та систему віктимологічної профілактики, сьогодні потребує подальшого дослідження захист дітей від злочинів, що посягають на життя та здоров'я, а також розроблення заходів віктимологічної профілактики стосовно дітей.

Наразі в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини. Слід зазначити, що вказаний механізм загалом відповідає міжнародним стандартам у сфері прав дитини, що закріплені у відповідних нормативно-правових актах. Відповідно до ст. 6 «Дитина» Сімейного кодексу визначено «правовий статус дитини як особи до

досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [290].

Керуючись вказаним, необхідно зазначити важливість охорони життя і здоров'я неповнолітнього і особливості кримінальної відповідальності, яка передбачена за посягання на нього. Специфіка дитини як потерпілого обумовлена віком, рівнем знань, обмеженістю життєвого досвіду, конформними якостями та ін. Саме це сприяло не тільки виділенню обтяжуючих ознак у кримінальному законодавстві, але й розробленню системи захисту цієї категорії населення [130, с. 270].

Важливим для розуміння потенційної віктимності дитини є визначення середовища, в якому перебуває дитина, процес її формування, віктимогенні фактори та умови. Оскільки процес віктимізації є динамічним, обумовленим взаємодією різноманітних складових компонентів – сукупністю обставин у житті дитини і суспільства, які детермінують процес перетворення особистості в жертву злочину, вони тим або іншим чином сприяють його реалізації. Умовами віктимізації є різноманітні явища об'єктивного та суб'єктивного характеру, які підвищують можливість дитини стати жертвою злочину, оскільки певні властивості дитини визначають ступінь її вразливості від злочинів [130, с. 272].

Потенційний характер віктимності дитини посилюється, коли відбувається дослідження від окремого факту, від рівня особистості до рівня соціальної групи. Зміст віктимності дитини становить особистісний та ситуативний компоненти. Особистісний компонент віктимності дитини містить якості суб'єктивного характеру, що сприяє підвищеній уразливості перед посяганнями на життя та здоров'я. Ситуативний компонент віктимності містить сукупність обставин об'єктивного характеру, що формують особистісні компоненти, або підвищують їх роль та значення у процесі віктимізації дитини [130, с. 272].

Не можна не погодитися, що основними чинниками віктимності

неповнолітніх є їх вік, наслідком якого є незавершеність формування особи в біологічному плані, з огляду на це – неможливість дати опір злочинним посяганням і в соціальному плані, нездатність адекватно оцінювати обстановку, що призводить до більшої вірогідності потраплення до криміногенної ситуації жертвою злочину [47, с. 106].

Віктимні риси, що притаманні дітям, науковці поділяють на дві групи – загальні та індивідуальні. До загальних (що притаманні віку дітей) належать: довірливість, наївність, допитливість, невміння адекватно реагувати на ситуацію, відставання у психічному розвитку від фізичного, перевага у психічній діяльності процесів збудження від гальмування, фізична слабкість. Індивідуальні психічні властивості поділяються на біопсихологічні, власне психологічні та соціально-психологічні. До власне психологічних відносять: агресивність, тривожність, жорстокість, схильність до ризику, емоційна неврівноваженість. До соціально-психологічних належать: потреба у спілкуванні, самоствердженні, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки. До психологічних чинників належать: тип темпераменту, наявність характерних визначених рис характеру [360].

Взаємодія суб'єктивних та об'єктивних факторів призводить не просто до віктимізації дитини, а сприяє процесу перетворення дитини в потенційну жертву. Тому при дослідженні детермінант віктимізації необхідно визначити механізм, який являє собою систему елементів та етапів зміни віктимності дитини внаслідок взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів. При цьому об'єктивна (зовнішня) складова є комплексом умов, що існують у суспільстві та яким притаманний віктимогенний потенціал, а суб'єктивні (внутрішні) фактори становлять систему психічних процесів, що формують віктимну мотивацію поведінки. Ураховуючи безпосередній характер соціального механізму віктимізації, віктимологічна профілактика повинна сприяти не тільки виявленню конкретних життєвих обставин потенційної жертви, але й моделюванню віктимогенної ситуації. Підвищена віктимність дітей визначається не тільки їх психофізіологічними якостями, але і їх соціальними

ролями, місцем у системі соціальних відносин, положенням, яке вони займають у сім'ї [130, с. 274].

Жертвами злочинів проти життя та здоров'я є малолітні діти. Домашнє насильство над дітьми має високий рівень латентності, якому сприяє страх перед дорослими та впевненість, що ніхто не зможе допомогти дитині. Інколи неможливо розмежувати насильство над дитиною та злочинну недбалість стосовно немовляти. Відчуття страху або сорому перед друзями та знайомими, острах осуду або висміювання, що характерно для дитячого середовища, прагнення дитини не розповідати про те, що відбувається. Внутрішні переживання негативно впливають на розвиток дитини. У зв'язку з цим насильство над дітьми повинно досліджуватися не тільки як кримінально-правова проблема, але й, насамперед, як соціальна.

В основі запобіжної стратегії принципів профілактичної роботи повинно бути припинення злочину стосовно дитини. Ученими розроблялася модель, що пояснює механізм дитячої віктимізації. Досліджуючи цикл розвитку агресивних тенденцій у дитини, було виявлено, що діти, до яких вчинено насильницькі дії, більш агресивні до інших дітей – «індекс агресії» для ображеної дитини був більше на 93%, ніж у інших дітей. Особливо це характерно для дітей, до яких вчинялося насильство в сім'ї. Така дитина менше здатна оброблювати інформацію та вирішувати проблеми міжособистісного спілкування в толерантній формі [44, с. 86]. Модель агресивної поведінки, що відтворюється в ранньому дитинстві, може екстраполювати на майбутні дії. Віктимізація дитини таким чином детермінує криміналізацію дорослого. Відповідно, завдання віктимологічної профілактики – не допустити цього.

Також необхідно звернути увагу і на можливу «вторинну» віктимізацію, яка з'являється під час судового розгляду під час відтворення обставин злочину. Особлива увага на співбесіді з дитиною повинна приділятися вчиненому злочину. При цьому неприпустимими є безтактна, груба поведінка або зневажливе ставлення до дитини, засудження її. Дуже

часто відторгнення жертви її найближчим оточенням, нерозуміння та засудження сприятиме десоціалізації – втеча із дому, родини, вживання алкоголю, наркотиків, потрапляння до девіантного середовища і, як наслідок, вторинна віктимізація.

Виявлення всіх соціальних явищ та процесів у взаємозв'язку має велике значення для розроблення заходів віктимологічної профілактики, що сприятимуть мінімізації (нейтралізації) явищ і процесів, що породжують злочинність. Віктимологічна профілактика – це комплекс заходів, які здійснюються державними органами та громадськими організаціями, спрямовані на зниження в населення та окремих громадян ризику стати жертвами злочинних посягань [76, с. 218]. В основі розроблення заходів віктимологічної профілактики мають бути: сукупність знань про жертву, особливості її поведінки до, під час і після вчинення злочину, специфіка взаємовідносин «злочинець – жертва», конкретні життєві обставини, що призвели до перетворення особи на жертву злочину. Завданням віктимологічної профілактики на сучасному етапі є наукове пояснення і прогнозування віктимологічних процесів із метою забезпечення інтенсифікації профілактичного впливу на злочинність на основі нетрадиційних підходів, у центрі яких перебуватиме особа, яка за певних обставин може стати жертвою злочинного посягання.

Сьогодні розроблено правову основу віктимологічної профілактики: ратифіковано Декларацію ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою», кримінальне процесуальне, кримінальне законодавство України, що відображає і частково вирішує деякі із загальних питань віктимологічного запобігання злочинам, закони України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про соціальні послуги», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Указ Президента України «Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів» та ін.

Нині сформувалася складна багатосуб'єктна система нейтралізації віктимізації як населення загалом, так й окремих соціальних груп. Ця система є комплексом практичних заходів із перетворення соціальних відносин відповідно до мети девіктимізації особи, зниження негативних наслідків для соціуму кримінальних ексцесів, відтворювання режиму законностей і принципу справедливості [130, с. 272].

Виявлення потенційних потерпілих повинно будуватися у трьох напрямках: від ситуації, коли, виявляючи та аналізуючи обстановку, виходять на конкретно потенційно уражених у цій ситуації осіб; від злочинця, коли шляхом вивчення його зв'язків або типової поведінки, визначається коло можливих потенційних потерпілих від його дій; від потерпілого, коли «вихід» на конкретну особу виявляє притаманні їй підвищені віктимні якості [337, с. 110].

Суб'єктами віктимологічної профілактики є державні органи, громадські організації, посадові особи, громадяни, що здійснюють заходи традиційної профілактики. Але можуть створюватися спеціальні структури, що забезпечують роботу з жертвами у плані їх захисту від протиправних посягань. Прикладом такого роду суб'єктів можливо назвати органи соціального захисту населення [130, с. 273].

Заходи індивідуального впливу вважаємо за можливе розділити на два види: заходи переконання і заходи допомоги. Заходи переконання носять як захисний, так і виховний характер: бесіди, роз'яснення про те, як не стати жертвою злочину, яким чином забезпечити збереження свого здоров'я і майна. Умовою, що сприяє здійсненню деякої частини злочинів, є алкогольне сп'яніння жертви, тому віктимологічна профілактика значною мірою полягає в попередженні пияцтва. До заходів допомоги передусім належить організація спеціальних консультативних пунктів, центрів соціально-психологічного захисту громадян від злочинів, основним завданням яких є інформування населення про заходи захисту від злочинів. У пунктах і в центрах психологічної допомоги необхідно організовувати групові й

індивідуальні консультації з потенційними жертвами злочинів, у ході яких надавати їм соціально-психологічну допомогу, прогнозувати їх індивідуальну віктимну поведінку, виявляти і намагатися разом із ними нейтралізувати віктимологічно значущі риси особи та особливості поведінки [130, 270].

Особливого значення сьогодні набуває психопрофілактична робота з дітьми з девіктимізації – активне навчання соціально важливим навичкам. Така діяльність може реалізовуватися у формі групових навчань (тренінгів), наприклад у навчальних закладах.

На жаль, віктимологічна профілактика не може вирішити всіх проблем. Але разом із заходами традиційної профілактики вона суттєво може підвищити рівень запобігання злочинності, створюючи можливість для застосування комплексних заходів, підвищуючи її ефективність, та бути логічно послідовною та завершеною. Однак нехувати можливостями віктимологічної профілактики, а тим більше ігнорувати їх – означає вести боротьбу зі злочинністю, а саме злочинами проти життя та здоров'я дітей, тільки частково [130, с. 273].

Висновки до розділу 3

Запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини, є складною багаторівневою системою, спрямованою на усунення, нейтралізацію причин та умов досліджуваних злочинів, а також недопущення вчинення злочину на стадії готування. В основу запобіжної діяльності покладено систему заходів, що забезпечують «безпеку дитини», під якими розуміється комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюються органами державної влади та управління, спрямованих на забезпечення нейтралізації та недопущення посягань на життя та здоров'я дитини. До них належать: 1) нормативно-правове регулювання в галузі

забезпечення безпеки розвитку та життя дитини; 2) визначення загроз при посяганні на життя та здоров'я дитини; 3) оцінка можливих потреб дитини, що опинилася в складних життєвих обставинах; 4) розроблення та реалізація вимог із забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 5) класифікація заходів забезпечення дотримання безпеки життя та здоров'я дитини; 6) розроблення та реалізація заходів із забезпеченню безпеки та здоров'я дитини; 7) підготовка спеціалістів у галузі забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 8) здійснення державного контролю та моніторингу ситуації в галузі забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 9) правове, інформаційне, матеріально-технічне та науково-технічне забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини.

Основними заходами загальносоціального запобігання в межах складової державної політики визначені заходи забезпечення соціального захисту дитини, а саме: 1) здійснення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також тих, які можуть загрожувати їх життю та здоров'ю; 2) недопущення дискримінації дитини; 3) урахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя; 4) конфіденційність інформації про дитину; 5) надання соціальних послуг для сімей із дітьми з урахуванням потреб таких сімей; 6) моніторинговий нагляд за захистом прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; 7) створення єдиної бази даних про дітей (соціально вразливих категорій, дітей, які потенційно можуть потрапити у складні життєві обставини, та осіб, що можуть взяти таких дітей на виховання у свої сім'ї тощо); 8) реалізація профілактичної та роз'яснювальної роботи серед батьків із метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми.

Ураховуючи кримінологічну обґрунтованість причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дитини, запропоновано скоординувати таким чином ч. 1 ст. 121 КК України, ч. 3 ст. 122 КК України, ч. 2 ст. 125 КК України, ч. 1 ст. 126 КК України, де

суб'єктом буде визначено особу, яка є батьком або матір'ю дитини, або особами, що їх замінюють.

Стаття 120. Доведення до самогубства

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було *вчинено батьками або особами, що їх замінюють* щодо неповнолітнього, –

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження

1. Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, *або таке було вчинено батьками або особами, що їх замінюють щодо неповнолітнього,*

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження

1. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 КК України, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, –

караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

3. Ті самі дії, *вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього,* –

караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження**1. Умисне легке тілесне ушкодження –**

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

2. Умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього, –

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Стаття 126. Побої і мордування

1. Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, а також ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього,

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

Заходи кримінально-правового впливу, що зазначені у розділі II «Злочини проти життя та здоров'я», спрямовані безпосередньо на захист життя та здоров'я, але особлива увага повинна приділятися захисту життя та здоров'я дитини як найбільш незахищеній категорії осіб, а наявність у кримінальному законодавстві норм щодо відповідальності за посягання на дитину з боку батьків або осіб, які їх замінюють, слугує стримуючим фактором вчинення досліджуваних злочинів.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання передбачають удосконалення діяльності спеціальних суб'єктів, діяльність яких спрямована

на недопущення вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини, а саме підрозділів Національної поліції: 1) аналіз стану захищеності дітей, що проживають на території обслуговування (виявлення загроз життю та здоров'ю дитини); 2) заходи реагування на потенційні загрози життю та здоров'ю дітей (відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть сприяти посяганням на неї, на її життя та здоров'я, вчинення щодо неї адміністративних і кримінальних правопорушень); 3) направлення дитини до відповідного медичного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги; 4) створення бази даних щодо фактів злочинів проти життя та здоров'я дитини; 5) здійснення кожного року моніторингу ситуації щодо вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини; 6) виявлення осіб, для яких характерна протиправна поведінка, застосування до таких осіб запобіжних заходів з метою усунення потенційної загрози життю та здоров'ю дитини; 7) нагляд та контроль за поведінкою та способом життя осіб, що схильні до проявів агресії та жорстокості; 8) профілактичний вплив на потенційних «потерпілих» (осіб, що усвідомлено створюють конфліктну ситуацію) з метою досягнення превентивного віктимологічного ефекту; 9) застосування корекційно-профілактичних програм й методики роботи з дітьми, які перебувають у школах та професійних училищах соціальної реабілітації; 10) розроблення та затвердження програми психолого-медичної реабілітації дітей, щодо життя та здоров'я яких були вчинені злочини; 11) застосування системи моніторингу і оцінки реалізації програм психолого-медичної реабілітації дітей, щодо життя та здоров'я яких були вчинені злочини; 12) виявлення медичними працівниками спільно з працівниками Національної поліції осіб, що страждають на захворювання (психічно хворі особи, які проявляють різноманітні форми агресії), з боку яких є реальна загроза вчинення злочину проти життя і здоров'я і поведінка яких не піддається стійкому коригуванню.

Для підвищення ефективності запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини пропонується внесення змін до законів України «Про

Національну поліцію» та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо надання працівникам органів Національної поліції права проникнення до житла чи іншого володіння особи у зв'язку із виникненням безпосередньої загрози життю дитини за наявності відповідних підстав.

До ст. 38 Закону України «Про Національну поліцію»:

«Стаття 38. Проникнення до житла чи іншого володіння особи

1. Поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

4) *рятуванням життя дитини у зв'язку із виникненням безпосередньої загрози її життю та здоров'ю за наявності відповідних підстав».*

За результатами нашого дослідження вважаємо, що також потребує доповнення Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо розширення повноважень у сфері захисту життя та здоров'я дітей, а саме:

«Стаття 5. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані:

- *виявляти, припиняти та розкривати злочини проти життя та здоров'я дітей, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;*

- *виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дітей, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;*

- *виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей, та може призвести до загрози життю та здоров'ю дитини;*

- *виявляти, вести облік осіб, які вчиняли злочини проти життя та здоров'я дітей;*

- *вилучати предмети, що можуть бути речовими доказами*

правопорушення або можуть завдати шкоди життю та здоров'ю дитини».

За результатами проведеного дослідження щодо посягань на життя та здоров'я дітей передбачено внесення зміни до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо розширення повноважень центрального органу виконавчої влади при реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей.

Закон України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»:

«Стаття 4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служби у справах дітей.

Основними завданнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей є:

- здійснення контролю за умовами утримання, виховання та навчання дітей;*
- ведення державної статистики щодо дітей, на життя та здоров'я яких відбулися посягання, відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;*
- розроблення інформаційно-методичних матеріалів та надання інформаційно-методичного забезпечення службам, що здійснюють соціальний захист дітей;*
- проведення моніторингу ситуації щодо стану захищеності дітей в Україні відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;*
- здійснення спеціальної підготовки фахівців з надання допомоги дітям, яким було завдано шкоди від злочинів проти життя та здоров'я».*

Заходи індивідуального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини, спрямовано на: розроблення та застосування щодо осіб, які можуть вчинити злочин, запобіжних заходів з урахуванням їх

індивідуальних якостей, ціннісних орієнтацій, установок, вольових та емоційних якостей; реалізація заходів впливу для недопущення вчинення злочину; аналіз ефективності розроблених та застосованих заходів (допомоги, переконання та примусу). Заходами індивідуального запобігання є система профілактично-наглядових дій щодо: 1) фіксації даних про осіб, які можуть вчинити злочин проти життя та здоров'я дитини; 2) здійснення контролю за поведінкою таких осіб; 3) постановка на профілактичний облік: а) повнолітніх осіб; б) засуджених дітей до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, щодо яких застосовуються заходи виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей; в) осіб, що потребують особливих умов виховання; г) осіб, яким закладом охорони здоров'я встановлено діагноз «наркоманія», «токсикоманія», «алкоголізм»; д) осіб, які два і більше разів учинили адміністративне правопорушення.

Відповідно до розробленої типології осіб заходи індивідуального запобігання застосовуються щодо осіб, від яких можна очікувати вчинення злочину: 1) виявлення факту протиправної поведінки конкретної особи; 2) вивчення мотивів антисуспільної поведінки; 3) реагування на факти агресивної (аутоагресивної) поведінки та інформування органів охорони здоров'я і психіатричних закладів про скоєння суспільно небезпечних дій особами, які страждають на психічні розлади; 4) виявлення закладами охорони здоров'я, на підставі медичної документації хворих із тяжкими психічними розладами, що можуть призвести до небезпечних дій; 5) нагляд та лікування осіб, яким за рішенням суду призначено психіатричну допомогу в примусовому порядку, та хворих, яким застосовано зазначену допомогу як примусовий захід медичного характеру, згідно з законодавством; 6) здійснення профілактичних заходів з урахуванням стану осіб.

Заходи індивідуального запобігання також спрямовані на захист потерпілого, вони застосовуються: у ситуації, коли виявляються потенційно уражені особи; проти злочинця, коли є можливість виявити потенційних

потерпілих; у ситуації з потерпілим, коли виявлено його підвищену віктимність. Суб'єктами віктимологічної профілактики є державні органи, громадські організації, громадяни. Це заходи переконання і допомоги. Заходами переконання є бесіди, роз'яснення про те, як не стати жертвою злочину, яким чином забезпечити збереження свого життя та здоров'я. Заходами допомоги є організація спеціальних консультативних пунктів, центрів соціально-психологічного захисту дітей від злочинів проти життя та здоров'я. Заходи здійснюються у формі групових або індивідуальних консультацій, прогнозування індивідуальної віктимної поведінки, виявлення і нейтралізації віктимологічно значущих рис особи та особливостей поведінки; девіктимізації дітей (навчання соціально важливим навичкам).

ВИСНОВКИ

Результатом проведеного дослідження є низка теоретичних та практичних положень, висновків та пропозицій, що спрямовані на вдосконалення заходів запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини.

1. Вітчизняними науковцями досліджено проблемні питання кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я дитини, а також вивчено зазначені злочини в межах «насильницької злочинності» та «насильницьких злочинів». Українськими та зарубіжними вченими надано кримінологічну характеристику злочинам проти життя та здоров'я дитини, визначено їх детермінанти та розроблено профілактичні заходи. Розробленню заходів профілактики надали поштовху дослідження віктимної поведінки дитини. Аналіз поведінки потерпілого від злочину, його правового захисту, розроблення віктимологічної профілактики сприяли дослідженням як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, але вивчення дитини як потерпілого від злочинів проти життя та здоров'я здійснено не було. Саме це визначило необхідність кримінологічного дослідження злочинів проти життя та здоров'я дитини та розроблення загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних запобіжних заходів.

2. Генезис кримінальної відповідальності порушення права дитини на життя та здоров'я дозволив виділити такі періоди: період формування вітчизняного законодавства – від перших систематизованих джерел права Стародавньої Русі до Уложення 1845 року та Уложення 1903 року; радянський період, який характеризується систематизацією злочинів проти життя та здоров'я особи (універсальний кримінально-правовий характер охорони життя та здоров'я особи, де передбачено кваліфікуючі ознаки – життя та здоров'я дитини); сучасний період, для якого притаманний системний характер удосконалення кримінально-правової відповідальності за

злочини проти життя та здоров'я дитини.

Ці діяння передбачені чинним кримінальним законодавством (розділом II «Злочини проти життя та здоров'я» ст.ст. 115–145 КК України. Специфічними ознаками зазначених злочинів є обтяжуючі обставини: п. 2 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство), ст. 117 (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини), ч. 3 ст. 120 (доведення до самогубства), ч. 3 ст. 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою), ч. 2, ч. 3 ст. 133 (зараження венеричною хворобою), ст. 135 (залишення в небезпеці), ч. 2, ч. 3 ст. 136, ст. 137 (неналежне виконання щодо охорони життя та здоров'я дітей), ч. 2 ст. 140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником), ст. 141 (порушення прав пацієнта), ч. 2 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною), ч. 2, ч. 3 ст. 144.

3. Дослідження кримінального законодавства європейських країн дозволило виявити певні особливості, а саме: 1) не передбачено окремих санкцій за злочини проти життя та здоров'я дитини, відповідальність за посягання на життя та здоров'я передбачена на загальних підставах; 2) кримінальне законодавство європейських країн передбачає відповідальність за вбивство новонародженої дитини («дітовбивство»); 3) кримінальна відповідальність за завдання шкоди здоров'ю дитини; 4) кримінальна відповідальність за викрадення неповнолітнього, підкидання дитини; 5) захист неповнолітнього та відповідальність за залишення неповнолітнього в будь-якому місці, що призвело до каліцтва, невиліковної хвороби або втрати функціонування будь-якого органу, або призвело до смерті; 6) кримінальна відповідальність за залишення дітей у нужді, у період, коли дитина ще перебувала під піклуванням батьків або осіб, що їх замінюють, за відмовляння забрати дитину або відмова утримувати дитину; 7) кримінальна відповідальність за залишення умисно або з необережності небезпечної зброї в руках дитини, що не досягла 15-ти років; 8) санкції за уникнення від надання допомоги або підтримки жінці, що завагітніла від

чоловіка, у зв'язку з її вагітністю та родами, яка може обґрунтовано вимагати матеріальної допомоги на утримання дитини від чоловіка в ситуації, що склалася, в результаті якої вона може опинитися в нужді або безпорадному стані.

4. Аналіз стану та тенденцій досліджуваних злочинів за період з 2013 року з жовтня 2019 року виявив їх особливості, а саме: ці злочини становлять до 8,9% у структурі злочинності. Встановлено, що зростання досліджуваних злочинів відбувалося у 2014 році, поступове зниження незначними темпами відбувалося з 2015 році, але дані офіційної статистики з початку 2018 року та за 10 місяців 2019 року демонструють поступове зростання. У середньому кожного року з 2013 року по 2019 рік потерпілими від вбивств стали – 34 дитини, від умисних тяжких тілесних ушкоджень – 20 дітей; залишено в небезпеці – 7 дітей, незаконно були позбавлені волі або викрадені – 95 дітей.

Наслідками злочинів проти життя та здоров'я дитини є: фізичні травми, психічні порушення, різноманітні прояви агресії, байдужість, пасивність.

5. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини в Україні, дає підстави виявити їх особливості, а саме: переважна кількість злочинів вчиняється чоловіками – 75%. Серед виділених вікових груп осіб, що вчинили злочини переважають, 21–25 років – 16,19%, а також 26–30 років – 14,78%, що свідчить про агресивну поведінку та її імпульсивний характер. Найменша кількість злочинів вчиняється особами старше 45 років – 3,87%.

Соціально-рольова характеристика осіб, що вчинили досліджувані злочини: працездатні (90,14%), з них працювали – 69,36%. У момент вчинення злочину 69,01% – у стані алкогольного, а 24,29% – наркотичного сп'яніння. Із осіб, що вчинили злочини, тільки 7,39% перебували на обліку в нарколога, а 6,33% – у психіатра.

67,25% осіб вчинили злочини вперше, були засуджені – 32,74%, з них – 60,21% за вчинення злочинів проти життя та здоров'я, що демонструє

деформованість системи потреб, мотиваційної сфери особистості, застосування фізичної сили при вирішенні проблем, агресивність, алкогольну або наркотичну залежність.

Розроблено типологію осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини. Перший тип – особи, поведінка яких характеризується негативним ставленням до дитини, що проявляється в агресії, жорстокості, імпульсивності, мстивості, відсутності співчуття. Другий тип – особи, що за допомогою агресії та насильства вирішують конфліктні ситуації, і намагаються домінувати над оточуючими. Третій тип – це ситуаційні злочинці, які характеризуються позитивно або нейтрально, але злочин був вчинений під впливом ситуації.

Дослідження дало можливість виділити особливості поведінки потерпілих від досліджуваних злочинів, характерних відносин, що існували між потерпілим та злочинцем, а також віктимних рис дітей (загальних та індивідуальних).

6. Аналіз злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні дав можливість виділити загальні причини та умови (соціальні, економічні, правові, моральний стан здоров'я суспільства) та спеціальні (недоліки в діяльності правоохоронних органів, органів та служб у справах дітей, дітей, сім'ї та молоді). Результатами дослідження доведено, що причини та умови злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні мають: 1) соціальний характер: незахищеність прав дитини (у сфері соціального захисту сімей з дітьми, обмеженість реалізації стандартів благополуччя та безпеки дитини; відсутність індикаторів національного та регіонального рівня забезпечення захисту прав та інтересів дитини; незадоволення соціальних потреб людини (обмеженість соціальної підтримки вразливих верств населення); 2) правовий характер причин та умов (неузгодженість законодавчої бази; колізії норм (Кримінальний кодекс України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ін.); 3) організаційно-управлінський характер причин та умов (відсутність взаємодії між суб'єктами запобігання злочинам

проти життя та здоров'я, неврегульованість їх повноважень); 4) морально-психологічний характер причин та умов (маргіналізація окремих груп населення, зміна моральних цінностей у суспільстві, розповсюдження насильства у всіх соціальних групах. Алкоголізація, наркотизація населення, і, як наслідок, збільшення кількості осіб, що мають психічні та поведінкові розлади).

7. Заходами загальносоціального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні, є система заходів, що забезпечують «безпеку дитини». Під дефініцією «безпека дитини» розуміється захищеність життя та здоров'я дитини від реальних та потенційних загроз, що є пріоритетом діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості. Під заходами *«забезпечення безпеки дитини»*, розуміється комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюється органами державної влади та управління, які спрямовані на забезпечення нейтралізації та недопущення посягань на життя та здоров'я дитини в Україні. До них належать: 1) нормативно-правове регулювання в галузі забезпечення безпеки розвитку та життя дитини; 2) визначення загроз при посяганні на життя та здоров'я дитини; 3) оцінка можливих потреб дитини, що опинилася у складних життєвих обставинах; 4) розроблення та реалізація вимог із забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 5) класифікація заходів забезпечення дотримання безпеки життя та здоров'я дитини; 6) розроблення та реалізація заходів із забезпечення безпеки та здоров'я дитини; 7) підготовка спеціалістів у галузі забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 8) здійснення державного контролю та моніторингу ситуації в галузі забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини; 9) правове, інформаційне, матеріально-технічне та науково-технічне забезпечення безпеки життя та здоров'я дитини.

Заходами загальносоціального запобігання є: 1) соціальний захист дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також тих, які

можуть загрожувати їх життю та здоров'ю; 2) недопущення дискримінації дитини; 3) урахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя; 4) конфіденційність інформації про дитину; 5) соціальні послуги для сімей з дітьми з урахуванням потреб таких сімей; 6) моніторинг захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, що перебувають в складних життєвих обставинах; 7) створення єдиної бази даних про дітей (соціально вразливих категорій, дітей, які потенційно можуть потрапити у складні життєві обставини, та осіб, що можуть взяти таких дітей на виховання в свої сім'ї тощо); 8) реалізація профілактичної та роз'яснювальної роботи серед батьків із метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми.

На основі аналізу правових причин та умов досліджуваних злочинів запропоновано зміни до кримінального законодавства, а саме:

Стаття 120. Доведення до самогубства

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинено батьками або особами, що їх замінюють щодо неповнолітнього, –

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження

1. Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, або було вчинено батьками або особами, що їх замінюють щодо неповнолітнього, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження

1. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 КК України, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну

третину, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, –

караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

3. Ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють щодо неповнолітнього, –

караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження

1. Умисне легке тілесне ушкодження –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

2. Умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього, –

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Стаття 126. Побої і мордування

1. Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, а також ті самі дії, вчинені батьками або особами, що їх замінюють, щодо неповнолітнього, –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

9. Заходами спеціально-кримінологічного запобігання: 1) аналіз стану захищеності дітей, що проживають на території обслуговування (виявлення загроз життю та здоров'ю дитини); 2) заходи реагування на потенційні загрози життю та здоров'ю дітей (відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть сприяти посяганню на неї, на її життя та здоров'я, вчинення щодо неї адміністративних і кримінальних правопорушень); 3) направлення дитини до відповідного медичного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги; 4) створення бази даних щодо фактів злочинів проти життя та здоров'я дитини; 5) здійснення кожного року моніторингу ситуації щодо вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини; 6) виявлення осіб, для яких характерна протиправна поведінка, застосування до таких осіб запобіжних заходів із метою усунення потенційної загрози життю та здоров'ю дитини; 7) нагляд та контроль за поведінкою та способом життя осіб, що схильні до проявів агресії та жорстокості; 8) профілактичний вплив на потенційних «потерпілих» (осіб, що усвідомлено створюють конфліктну ситуацію) з метою досягнення превентивного віктимологічного ефекту; 9) застосування корекційно-профілактичних програм й методики роботи з дітьми, які перебувають у школах та професійних училищах соціальної реабілітації; 10) розроблення та затвердження програми психолого-медичної реабілітації дітей, щодо життя та здоров'я яких були вчинені злочини; 11) застосування системи моніторингу і оцінки реалізації програм психолого-медичної реабілітації дітей, щодо життя та здоров'я яких були вчинені злочини; 12) виявлення медичними працівниками спільно з працівниками Національної поліції осіб, що страждають на захворювання (психічно хворі особи, які проявляють різноманітні форми агресії), від яких є реальна загроза вчинення злочину проти життя і здоров'я і поведінка яких не піддається стійкому корегуванню.

Також запропоновано зміни до законів України «Про Національну поліцію» та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо надання працівникам органів Національної поліції права проникнення до житла чи іншого володіння особи у зв'язку з виникненням безпосередньої загрози життю дитини за наявності відповідних підстав.

До ст. 38 Закону України «Про Національну поліцію»:

«Стаття 38. Проникнення до житла чи іншого володіння особи

1. Поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

4) рятуванням життя дитини у зв'язку з виникненням безпосередньої загрози її життю та здоров'ю за наявності відповідних підстав».

Підбиваючи підсумки дослідження, вважаємо, що також потребує доповнення Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо розширення повноважень у сфері захисту життя та здоров'я дітей, а саме:

«Стаття 5. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані:

- виявляти, припиняти та розкривати злочини проти життя та здоров'я дітей, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;

- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів проти життя та здоров'я дітей, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;

- виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей, що може призвести до загрози життю та здоров'ю дитини;

- виявляти, вести облік осіб, які вчиняли злочини проти життя та здоров'я дітей;

- вилучати предмети, що можуть бути речовими доказами

правопорушення або можуть завдати шкоди життю та здоров'ю дитини».

За результатами проведеного дослідження щодо посягань на життя та здоров'я дітей передбачено внесення зміни до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» щодо розширення повноважень центрального органу виконавчої влади при реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей.

Закон України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»:

«Стаття 4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служби у справах дітей.

Основними завданнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей, є:

здійснення контролю за умовами утримання, виховання та навчання дітей;

ведення державної статистики стосовно дітей, на життя та здоров'я яких відбулися посягання, відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;

розроблення інформаційно-методичних матеріалів та надання інформаційно-методичного забезпечення службам, що здійснюють соціальний захист дітей;

проведення моніторингу ситуації щодо стану захищеності дітей в Україні відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів;

здійснення спеціальної підготовки фахівців із надання допомоги дітям, яким було завдано шкоди від злочинів проти життя та здоров'я».

9. Заходами індивідуального запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в Україні є: розроблення та застосування щодо осіб, які можуть вчинити злочин, запобіжних заходів із врахуванням їх

індивідуальних якостей, ціннісних орієнтацій, установок, вольових та емоційних якостей; реалізація заходів впливу для недопущення вчинення злочину; аналіз ефективності розроблених та застосованих заходів (допомога, переконання та примус). Заходами індивідуального запобігання є система профілактично-наглядових дій щодо: 1) фіксації даних про осіб, які можуть вчинити злочин проти життя та здоров'я дитини; 2) здійснення контролю за поведінкою таких осіб; 3) постановка на профілактичний облік: а) повнолітніх осіб; б) засуджених дітей до покарання (не пов'язаного з позбавленням волі), щодо яких застосовуються заходи виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей; в) осіб, що потребують особливих умов виховання; г) осіб, яким закладом охорони здоров'я встановлено діагноз «наркоманія», «токсикоманія», «алкоголізм»; д) осіб, які два і більше разів учинили адміністративне правопорушення.

Заходами індивідуального запобігання щодо запропонованої типології осіб є: 1) виявлення факту протиправної поведінки конкретної особи; 2) вивчення мотивів антисуспільної поведінки; 3) реагування на факти агресивної (аутоагресивної) поведінки та інформування органів охорони здоров'я і психіатричних закладів про скоєння суспільно небезпечних дій особами, які страждають на психічні розлади; 4) виявлення закладами охорони здоров'я на підставі медичної документації, хворих з тяжкими психічними розладами, що можуть призвести до небезпечних дій; 5) нагляд та лікування таких осіб, яким за рішенням суду призначено психіатричну допомогу в примусовому порядку, та хворих, яким застосовано зазначену допомогу як примусовий захід медичного характеру, згідно з законодавством; 6) здійснення профілактичних заходів з урахуванням стану осіб.

Запропоновано заходи індивідуального віктимологічного запобігання, суб'єктами яких є державні органи, громадські організації, громадяни, які здійснюються у формі переконання (бесіди, роз'яснення про те, як не стати

жертвою злочину, яким чином забезпечити збереження свого життя та здоров'я) і допомоги (організація спеціальних консультативних пунктів, центрів соціально-психологічного захисту дітей від злочинів проти життя та здоров'я). Заходи здійснюються у формі групових або індивідуальних консультацій, прогнозування індивідуальної віктимної поведінки, виявлення і нейтралізація віктимологічно значущих рис особи та особливостей поведінки; девіктимізація дітей (навчання соціально важливим навичкам).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абельцев С. Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия. М. : Закон и право ; ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 207 с.
2. Агрессия. *Психологический словарь* / ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещеряков ; под общ. ред. В. В. Давыдова. М., 1996. 440 с.
3. Акімов М. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в деяких державах Європи. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 10–13.
4. Анамат К. Є. Соціально-психологічна допомога дітям з числа внутрішньо переміщених осіб у середній школі. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії* : зб. матеріалів, доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 28 лют. 2018 р.). Маріуполь, 2018. С. 175–177.
5. Андреев А. С, Ковалев А. И., Бухановский А. О., Перехов А. Я., Бухановская О. А., Дони Е. В. Болезнь зависимого поведения: клиническая картина, механизмы криминогенности и виктимности, судебно-психиатрический подход. *Серийные убийства и социальная агрессия* : материалы 3-й междунар. науч.-практ. конф. (18–21 сентября 2001 г.). Ростов-н/Д., 2001. С. 252–262.
6. Андрушко А. В., Нестерова І. А. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / МОН України ; Держ. вищий навч. заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород : ІВА, 2016. 218 с.
7. Анианц М. К. Ответственность за преступления против жизни по действующему законодательству союзных республик. М. : Юрид. лит., 1964. 213 с.
8. Анісімов О. І. Генезис розвитку досліджень про захист дітей,

зокрема: захист їх волі, честі, гідності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. Вип. 3, т. 3. С. 9–14.

9. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. М. : Волтерс Клувер, 2006. 220 с.

10. Антонян Ю. М. Криминология : избранные лекции. М. : Логос, 2004. 448 с.

11. Антонян Ю. М. Насилие. Человек. Общество : монография. М. : ВНИИ МВД России, 2001. 247 с.

12. Антонян Ю. М., Гульдан В. В. Криминальная патопсихология : монография. М. : Наука, 1991. 248 с.

13. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника : криминологическое исследование. М. : Норма ; Инфра-М, 2010. 368 с.

14. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника. М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.

15. Афанасенко С. І. Віктимологічна профілактика шахрайства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 23 с.

16. Ахмедшина Н. В. Криминологическая виктимология: современное состояние и перспективы развития : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2010. 23 с.

17. Бажанов М. И. К вопросу о функциях состава преступления. *Сборник кратких тезисов докладов и научных сообщений науч.-практ. конф. по итогам научно-исследовательских работ, выполненных профессорско-преподавательским составом Украинской юридической академии в 1992 году*. Харьков, 1993. С. 105–107.

18. Байлов А. А. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.

19. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя

та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 200 с.

20. Бандурка І. О. Кримінально-правова охорона дитинства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 36 с.

21. Бандурка О. М., Бартків В. П., Рафалюк Б. І. Як не стати жертвою злочину. Поради і застереження / за заг ред. О. М. Бандурки. Київ, 2004. 159 с. (Правова освіта населення).

22. Батиргарєєва В. Щодо кримінологічних ознак домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 24–26.

23. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 19 с.

24. Бельский Р. Психологічне насильство щодо дітей як різновид домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 26–30.

25. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. 512 с.

26. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : В справі, 2017. 359 с.

27. Білецький Є. М., Білецька Г. А. Судова медицина та судова психіатрія : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 292 с.

28. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : Макаренко, 2014. 360 с.

29. Богатирьев І. Г. Вчення про жертву злочину в кримінологічній науці. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 194–197.

30. Боднар В. Є. Психологічні засади діяльності дільничного інспектора міліції з профілактики насильства в сім'ї : автореф. дис. ... канд.

психол. наук : 19.00.06. Київ, 2006. 18 с.

31. Бойко О. В. Насильство в сім'ї : соціологічний аналіз явища : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.03. Харків, 2003. 212 с.

32. Борисов В. И., Куц В. Н. Преступления против жизни и здоровья : вопросы квалификации. Харків : Консул, 1995. 104 с.

33. Бородин С. В. Преступления против жизни : практ. пособ. М. : Юрист, 1999. 356 с.

34. Бородин С. В. Преступления против жизни. СПб. : Юридический центр пресс, 2003. 467 с.

35. Боротьба поліції зі злочинністю: міжнародний досвід : матеріали I міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2015 р.) / [ред. кол. : В. В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] ; Міністерство внутрішніх справ України ; Національна академія внутрішніх справ ; Кафедра іноземних мов. Київ, 2015. 143 с.

36. Брайловська А. І. Кримінально-правова кваліфікація неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 21 с.

37. Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю. Львів : РВВ ЛьвДУВС, 2010. 115 с.

38. Брус І. Проблемні питання запобігання та протидії домашньому насильству органами прокуратури. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 36–39.

39. Брыч Л. П. Преступления против здоровья и против безопасности жизни и здоровья по законодательству Украины. Львов : Львов. гос. ун-т внутр. дел, 2010. 116 с.

40. Бундало Н. Л. Свидетельство № 2007614806. Заявка 2007614089 от 18.10.2007, МПК А 61 И 5/16. Программа для ЭВМ «Комплексная диагностика хронического посттравматического стрессового расстройства

(ПТСР), диссоциативных расстройств и психологического состояния личности «ПТСРпси-ПРО». *Изобретения. Полезные модели* : офиц. бюллетень Федеральной службы по интеллектуальной собственности (РОСПАТЕНТ). 2008. № 1 (62). С. 149.

41. Бундало Н. Л., Курицына А. А. Особенности агрессии у детей при ПТСР. *Клинико-биологические проблемы охраны психического здоровья материнства и детства* : материалы регион. науч.-практ. конф. Томск, 2007. С. 29–34.

42. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб. : Питер, 1998. 352 с.

43. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 19 с.

44. Варчук Т. В., Вишневецкий К. В. Виктимология : учеб. пособ. / под ред. С. Я. Лебедева. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2008. 191 с.

45. Васильківська І. П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2001. 19 с.

46. Виктимологія : навч. посіб. / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

47. Виктимологія : навч. посіб. / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2018. 308 с.

48. Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

49. Владимирский – Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. [7-е изд.]. Петроград ; Киев : Н. Я. Оглоблин, 1915. 715 с.

50. Гаркавець С. О. Віктимологія : навч. посіб. Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.

51. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория,

практика. М. : Центр ЮрИнфоР, 2003. 448 с.

52. Геращенко О. В. Психологічна корекція поведінки схильних до бродяжництва підлітків : автореф. дис. ... канд. психол наук : 19.00.06. Харків, 2016. 23 с.

53. Гернет М. Н. Общественные причины преступности : социалистическое направление в науке уголовного права. М. : Изд. С. Сирмунта, 1906. 210 с.

54. Герцензон А. А. Квалификация преступлений. М. : Госюриздат, 1947. 146 с.

55. Гогель С. К. Курс уголовной политики въ связи с уголовной социологией. СПб. : Юрид. кн. скл. "Право", 1910. 511 с.

56. Голіна В. В. Запобігання злочинності в Україні : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад., 2007. 107 с.

57. Головкін Б. М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_33

58. Головкін Б. М. Віктимологічне запобігання грабежам і розбоям. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 78–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_33_10

59. Головкін Б. М. Кримінологічні засоби забезпечення безпеки від корисливої насильницької злочинності та її прояви. *Право України*. 2011. Вип. 11. С.238–242 URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15(2)_27)

60. Головкін Б. М. Поняття латентної віктимізації від злочинних посягань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 29. С. 78–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2015_29_7

61. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

62. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 161–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_136_19

63. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. 2016. Вип. 135. С. 124–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_15.

64. Горшков И. В. Внутрисемейные агрессивные противоправные действия психопатических личностей (судебно-психиатрический аспект) : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.18. М., 1998. 20 с.

65. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / [В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного ; НАПрН України ; НДІВПЗ. Харків : Право, 2017. 283 с.

66. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 36 с.

67. Гумін О. М. Характеристика осіб, що вчиняють насильство в сім'ї. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія : Юридичні науки. 2014. № 810. С. 172–177. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29230/1/029_172_177.pdf. - Назва з екрана.

68. Гураль Л. О. Становлення та історична обумовленість відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень в українському кримінальному праві. *Наше право*. 2016. № 2. С. 144–149.

69. Данилевский А. О., Болдарь Г. Є. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи : проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів : наук.-практ. посіб. Луганськ : Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. Ю. Дідоренка, 2011. 152 с.

70. Декларація прав дитини : прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1959 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384. - Назва з екрана.

71. Державна доповідь Про становище дітей в Україні «Реалізація Конвенції ООН Про права дитини в Україні: досягнення, проблеми,

перспективи» (за період 2009-2016 рр). К., 2016. *Міністерство соціальної політики* : [сайт]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/12891.html>). – Назва з екрана.

72. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2018 р. № 453. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#n10> – Назва з екрана.

73. Джу́жа А. О. Використання результатів віктимологічних досліджень у запобіганні злочинам. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 172–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_1_18

74. Джу́жа А. О. Віктимологічне запобігання злочинам проти навколишнього природного середовища в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 111–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2016_2_12

75. Джу́жа А. О. Віктимологічне запобігання сексуальному насильству щодо дитини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. Вип. 4 (101). С. 179–188.

76. Джу́жа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні : теорія та практика : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.

77. Джу́жа А. О. Запобігання віктимологічній поведінці у сфері соціально-економічних відносин. *Право.ua*. 2017. № 1. С. 154–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_1_29

78. Джу́жа А. О. Інтера́кція (взаємодія) між злочинцем і жертвою злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4. С. 137–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2017_3-4_27

79. Джу́жа А. О. Інтерпретація правових та віктимологічних ознак особи потерпілого (жертви). *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3. С. 185–191.

80. Джужа А. О. Історичні передумови становлення та розвитку віктимології як науки про жертву злочину. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : зб. наук. пр. 2017. № 1. С. 105–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2017_1_16

81. Джужа А. О. Кримінологічні засади віктимізації як різновид у профілактичній діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. Вип. 1. С. 52–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2011_1_7

82. Джужа А. О. Організація віктимологічної профілактики злочинів органами внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 161–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_1_23

83. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні : монографія / МВС України ; НАВС. Київ, 2016. 301 с.

84. Джужа А. О. Реституція та компенсація як особливі форми віктимологічного запобігання злочинам: досвід країн Західної Європи та США. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 312–322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2017_1_31

85. Джужа А. О. Розпусні дії сексуального характеру щодо дітей та підлітків. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 26–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_1_5

86. Джужа А. О., Джужа О. М. Віктимологічне значення психопрофілактичної роботи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 96–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2015_1_11

87. Джужа А. О., Сюравич В. Г. Преципітація жертви як її поведінкова роль у механізмі злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 62–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2017_2_7

88. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) в механізмі

вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 87–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2017_4_10

89. Джу́жа О. М. Аналіз як складова прогнозування та програмування заходів протидії злочинності в регіоні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 13–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_2_3

90. Джу́жа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.

91. Джу́жа О. М. Місце віктимологічного вчення у кримінологічній науці. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 3–10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_2\(2\)_1](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_2(2)_1)

92. Джу́жа О. М. Порівняльна кримінологія та її місце і роль у вивченні та аналізі злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 281–285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvddvvs_2015_1_40

93. Джу́жа О. М., Гаркуша А. В. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2014_2_5

94. Джу́жа О. М., Карпенко С. М. Кримінологічні засади віктимізації та девіктимізації як різновидів профілактичної діяльності. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_1_4

95. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Запобігання виявам сексуальних відхилень засуджених в умовах соціальної ізоляції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 173–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2018_1_16

96. Джу́жа О. М., Чернявський С. С. Головні тенденції еволюції віктимології як розділу кримінології та науки про жертву злочину. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016.

№ 1. С. 5–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2016_1_3

97. Джужа О., Колб С. Вплив злочинної субкультури на безпеку життєдіяльності особи у місцях позбавлення волі. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 134–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_1_28

98. Джужа О. М. Постпенітенціарна профілактика рецидивної злочинності в Україні. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (17 берез. 2016 р., ДДУВС). Дніпропетровськ, 2016. С. 63–65.

99. Джужа О. М., Джужа А. О. Віктимологічне значення психопрофілактичної роботи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. Вип. 1 (94). С. 13–18.

100. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Попередження провокуючої (віктимної) поведінки потерпілого. *Моїсєєв Є. М., Джужа О. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспект)* : монографія. Київ, 1998. 84 с.

101. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України : наук. вид. / [О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, П. І. Пархоменко, М. Г. Статкевич, С. В. Тарабанова] ; за заг. ред. А. П. Бущенко ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2016. 82 с. URL: https://helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2016/03/Preview_Child_Pid_Prizilom.pdf.

102. Дриль Д. А. Учение о преступности и мерах борьбы с нею / [вступ. ст.: В. М. Бехтерев, акад., М. Ковалевский, проф., А.О. Кони, акад., М. Слобожанин]. СПб. : Шиповник, 1912. 702 с.

103. Дубинин Н. П., Карпец И. И., Кудрявцев В. Н. Генетика, поведение, ответственность: (О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения). М. : Политиздат, 1982. 304 с.

104. Дубинин Н. П., Карпец И. И., Кудрявцев В. Н. Генетика, поведение, ответственность. О природе антиобщественных поступков и путях их

предупреждения. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Политиздат, 1989. 351 с.

105. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми : прийнята 20 трав. 1980 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327. - Назва з екрану.

106. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : прийнята 25 січ. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135 - Назва з екрана.

107. Європейська мережа омбудсменів з прав дітей (ENOC) Права дитини [сайт]. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/information.html>. - Назва з екрана.

108. Європейський досвід протидії корупції: теорія та практика : аналітичний огляд / за заг. ред. В. В. Чернея ; МВС України ; НАВС. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 235 с.

109. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154. - Назва з екрану.

110. Женунтій В. І., Зеленьак П. А. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості дітей в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 206–213.

111. Женунтій В. І., Зеленьак П. А. Особливості кримінально-правової охорони здоров'я дітей на пострадянському просторі: порівняльно-правове дослідження. *Підприємство, господарство і право* : наук.-практ. господарсько-правовий журн. 2018. № 12. С. 304–311.

112. Женунтій В., Александренко О. Про необхідність підвищення ролі та значення кримінально-правових норм у попередженні сімейного насилля щодо дітей. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.). Київ, 2019. С. 63–67.

113. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена в

резолюції 217 А (ІІІ) ГА ООН від 19 груд. 1946 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. – Назва з екрана.

114. Загородников Н. И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М. : Юрид. лит., 1961. 279 с.

115. Задорожный В. И. Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики : монография. Тамбов : Першина, 2005. 161 с.

116. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

117. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. М. : Юрид. лит., 1986. 191 с.

118. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 18 с.

119. Звіт соціальної політики України за 2016-2019 роки. *Міністерство соціальної політики України* [сайт]. URL:<https://www.msp.gov.ua/timeline/Socialni-zviti-.html> . Назва з екрана.

120. Зеленьак П. А. Віктимологічна профілактика злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 364–373.

121. Зеленьак П. А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. № 29, т. 2. С. 97–99.

122. Зеленьак П. А. Кримінологічна характеристика жінок, що вчинили вбивство новонародженої дитини. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали ІХ Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 128–131.

123. Зеленьак П. А. Особливості кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 47, т. № 3. С. 53–56.

124. Зеленьак П. А. Особливості кримінально-правової охорони життя та здоров'я дітей в країнах Європи. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 5. Р. 116–120.

125. Зеленьак П. А. Правове регулювання діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Jurnalul juridic national: teorie și practică (Nation low journal: theory and practice)*. 2019. № 1 (35). С. 168–171.

126. Зеленьак П. А. Преступления против жизни и здоровья детей: особенности виктимизации. *Conferinta internationala stintifico-practica Perticularitatile adaptarii legislatiei republicii Moldova si ucrainei la legislatia uniunii europene (23–24 martie 2019)*. Chisinau. Republica Moldova, 2019. С. 219–222.

127. Зеленьак П. А. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту прав дитини на життя і здоров'я. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Київ, 2019. Спец. вип. «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VIII-х наукових читань, присвячених пам'яті В. М. Корецького (Київ, 17–18 трав. 2019 р.). С. 117–120.

128. Зеленьак П. А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 207–213.

129. Зеленьак П. А. Кримінально правовий захист прав і законних інтересів дітей в Україні. *Злочинність у глобалізованому світі* : матеріали XVI Всеукр. кримінологічної конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків, 2017. С. 129–132.

130. Зеленьак П. А. Особливості віктимізації дітей від злочинів проти

життя та здоров'я. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.- практ. круглого столу (Київ, 20 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 270–274.

131. Зеленьак П. А. Правове регулювання охорони дитинства в Україні. *100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр.* : зб. наук. статей і тез доп. на наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 131–134.

132. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : науч.-практ. изд. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с.

133. Злочинність в Україні: соціально-економічна обумовленість, стан, структура та динаміка : (Діаграми. Графіки). Київ, 2016. 14 с. URL: <https://www.slideshare.net/NationalPolice/ss-70415616>

134. Индекс развития человеческого потенциала. Информация об исследовании. Индекс человеческого развития (Human Development Index) *Гуманитарные технологии. Аналитический портал* : [сайт]. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info#ukraine>.

135. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. М. : ИНФРА – М – НОРМА, 1997. 383 с.

136. Иншаков С. М. Исследование преступности. Проблемы методики и методологии : монография. М. : ЮНИТИ – ДАНА : Закон и право, 2012. 335 с.

137. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органам внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 20 с.

138. Ігнатов О. М. Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

139. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції МВС : Наказ МВС України від 28.07.2017 № 650 *Верховна Рада України* :

[сайт]. URL: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>. –Назва з екрана.

140. Історія держави і права України : Академічний курс : підручник для студ. юрид. вуз. : у 2 т. / за ред. В. Я. Тація [та ін.] ; Акад. правов. наук України ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Київ : Ін Юре, 2000. Т. 1. 646 с. URL: <http://vuzlib.net/beta3/html/1/7637/7655/9>- Назва з екрана.

141. Калинина О. М. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим : современные реалии. *Государство и право*. 2015. № 6. С. 98–101.

142. Калмыков П. Д. Учебник уголовного права : Части общая и особенная / [сост. : А. Любавский]. СПб. : Тип. т-ва "Обществ. польза", 1866. 551 с.

143. Каранікола О. П. Умисне вбивство заручника або викраденої людини: кримінально-правова, кримінологічна характеристика та протидія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 16 с.

144. Карпенко Є. М. Характеристика детермінантів, що впливають на віктимність в умовах глобалізаційних процесів. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія : Право. Київ, 2015. Вип.1, ч. 2. С. 282–288.

145. Катеренчук К. В. Здоров'я особи як соціальна цінність та об'єкт злочинного посягання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 203–208.

146. Катеренчук К. В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 404 с.

147. Катеринчук К. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання катуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 18 с.

148. Кваша О. О. Актуальні питання запобігання злочинам : кримінологічно-віктимологічна парадигма. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3 (96). С. 267–270.

149. Квашиш В. Е. Основы виктимологии. М. : Nota Bene, 1999. 276 с.
150. Квашиш В. Е. Основы виктимологии. Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений. М. : Nota Bene, 1999. 280 с.
151. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Киев : Унив. тип., 1875. Т. 1. Общая часть. 438 с.
152. Книженко О. До питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 90–93.
153. Коваленко В. В., Червяцова А. О., Ярмиш О. Н. Запобігання катуванням : монографія. Київ : Атіка, 2010. 160 с.
154. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання : підпис. 02 жовт. 1973 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001. – Назва з екрана.
155. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення : підпис. 29 трав. 1993 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365 – Назва з екрана.
156. Конвенція про контакт з дітьми : підпис. 15 трав. 2003 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659 – Назва з екрана.
157. [Конвенція про права дитини](#) : підпис. 20 листоп. 1989 р. ; ред. зі змінами схв. резолюцією [50/155](#) [Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд. 1995 р.](#) *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 – Назва з екрана.
158. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном : підпис. 20 черв. 1956 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659 – Назва з екрана.
159. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей : підпис. 15 жовт. 1980 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188 – Назва з екрана.

160. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : підпис. 19 жовт. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002 – Назва з екрана.

161. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення : підпис. 25 жовт. 2007 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927. – Назва з екрана.

162. Коновалов В. П. Изучение потерпевших с целью совершенствования профилактики правонарушений. М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. 72 с.

163. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрана.

164. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24.05.2011 р. № 597/2011 *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011> – Назва з екрана.

165. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 416 с.

166. Корнієнко Є. В. Кримінально-правова характеристика зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 17 с.

167. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 20 с.

168. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.

169. Костенко О. М. Соціопатична особистість і концепція ексцесу у кримінології. Web-кафедра права Сергія Оверчука. URL: <http://kafedr.at.ua> http://kafedr.at.ua/_ld/0/50_-_pdf.

170. Кравцова М. О. Кіберзлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 16 с.
171. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 19 с.
172. Криминология : учеб. пособ. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой. М. : ТК Велби ; Проспект, 2006. 328 с.
173. Криминология : учебник / под ред. Г. А. Аванесова. М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2012. 575 с.
174. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юристъ, 2005. 734 с.
175. Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Назва з екрана.
176. Кримінальний кодекс УРСР : в редакції 08 черв. 1927 р. Харків : Юридичне вид-во Наркомюсту У.Р.С.Р., 1927. 149 с.
177. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
178. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.). / [ред. кол. В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський] ; МВС України ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. Ч. 1. 256 с.
179. Криминологія : спеціалізований курс лекцій зі схемами. (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / [О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич та ін.] ; ред. О. М. Джужа. Київ : Атіка, 2001. 368 с.
180. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. М. : Форум ; ИНФРА-М, 1998. 214 с.
181. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. М. :

Юрид. лит., 1972. 352 с.

182. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии : монография. [репринт издания М., 1968]. М. : Норма ; НИЦ ИНФРА-М, 2016. 176 с.

183. Кудрявцев И. А., Ратинова Н. А. Криминальная агрессия. М. : Моск. ун-т, 2000. 312 с.

184. Кудрявцев И. А., Ратинова Н. А., Савина О. Ф. Деятельностный подход при экспертном анализе агрессивно-насильственных правонарушений. *Психологический журнал*. 1997. Т. 18, № 3. С. 45–58.

185. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. [4-е вид., перероб.]. Київ : Алерта, 2012. 316 с.

186. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. М. : Моск. ун-т, 1984. 208 с.

187. Кулик К. Д. Кримінологічна характеристика та запобігання розбещенню неповнолітніх в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 20 с.

188. Кулик О.Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : монографія. Київ : Юриінком Інтер, 2013. 272 с.

189. Кулієв А. Ю. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів проти особистості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 18 с.

190. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2015 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / [О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), Т. В. Бондар, Ю. Ю. Приймак, Д. М. Павлова та ін.]. Київ : Фоліант, 2015. 200 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/ESPAD-ForWEB.pdf> (дата звернення: 01.09.2017).

191. Лабенська Л.Л., Савич В.О. Права дитини: сучасний стан

забезпечення та реалізації в Україні: *Право України*. 2018. № 1. С. 118–122.
URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/23.pdf. – Назва з екрана.

192. Левицька Л. В. Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 24 с.

193. Ли Д. А. Преступность в структуре общества. М. : Русский мир, 2000. 151 с.

194. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна, 1997. 167 с.

195. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність : кримінологічно-правове дослідження. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

196. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. №4. С. 581-586.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_92.

197. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / [пер. с нем.]. М. : Прогресс ; Универс, 1994. 272 с.

198. Лохвицкий А. В. Курс русского уголовного права. СПб. : Печ. в тип. правительствующего Сената, 1867. 662 с.

199. Лубенець І., Пономаренко А. Деякі аспекти проблеми забезпечення прав дитини, постраждалої від домашньої насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 114–117.

200. Лубенець І. Г. Насильство (булінг) у шкільному середовищі: кримінологічна характеристика та заходи запобігання : монографія. Київ : ДНДІ МВС України ; Харків : Мачулін, 2018. 278 с.

201. Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения. М. : Наука, 1991. 382 с.

202. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и

российские тенденции. [2-е изд, перераб. и доп.]. М. : Волтерс Клувер, 2005. 912 с.

203. Лупало О. Актуальні проблеми реалізації вимог Закону України «Про запобігання домашньому насильству». *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 117–121.

204. Маковецька Н. Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 18 с.

205. Малкина-Пых И. Г. Виктимология : психология поведения жертвы. М. : Эксмо, 2010. 864 с.

206. Маркозова Л. М., Лінський І. В., Бараненко О. В. Аналіз динаміки поширеності та захворюваності на розлади психіки і поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин в Україні за період 1990–2014 років. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. 2017. Т. 4, № 1 (7). С. 52–58.

207. Медицький І.Б. Запобігання злочинності : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ : Видавець Віктор Дяків, 2008. 220.

208. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні. за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 192 с.

209. Механизм преступного поведения / [Ю. М. Антонян, П. С. Дагель, О. Л. Дубовик и др.] ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. М. : Наука, 1981. 248 с.

210. Минская В. С. Криминологическое и уголовно–правовое значение поведения потерпевших. *Вопросы борьбы с преступностью* : сб. науч. тр. М., 1972. Вип. 16. С. 9–26.

211. Минская В. С., Чегель Г. И. Виктимологические факторы и механизм преступного поведения. Иркутск : Иркут. ун-т, 1988. 152 с.

212. Михайлов В. Є. Кримінальна відповідальність за зараження вірусом імунodefіциту людини чи іншої невиліковної хвороби : соціальна обумовленість та склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків,

2011. 20 с.

213. Михайлов О. Є., Лихолоб В. Г. Профілактика насильствених злочинів органами внутрішніх справ : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1993. 68 с.

214. Михайлов О. Є., Лихолоб В. Г. Профілактика насильствених злочинів органами внутрішніх справ : навч. посіб. Київ, 1990. 165 с.

215. Моїсєєв Є. М., Джужа О. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспект) : монографія. Київ : Правник, 1998. 84 с.

216. Молчанова С. И. Преступное бездействие, посягающее на личную безопасность : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Тамбов, 2009. 210 с.

217. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

218. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. Київ : Атіка, 1999. 418 с.

219. Назаренко Г. В. Невменяемость : уголовно-релевантные психические состояния. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 205 с.

220. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. [4-те вид., перероб та доповн.]. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.

221. Новак К. М. Основні особливості Кримінального кодексу УСРР 1922 р. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали I Всеукр. наук. конф. (Харків, 15 берез. 2013 р. – 15 квіт. 2013 р.) ; *Конституційне будівництво в УРСР за радянських часів* : матеріали круглого столу, (Харків, 24 берез. 2013 р.). Харків, 2013. С. 201–202. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2599/1/Novak_201%E2%80%93202_2.pdf – Назва з екрана.

222. Номоконов В. А. Преступное поведение: детерминация и ответственность. Владивосток : Дальневост. ун-т, 1989. 160 с.

223. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. Киев :

Лыбидь, 1990. 191 с.

224. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність : проблеми теорії та практики попередження. Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. 128 с.

225. Олійник О. П. Судово-психіатрична оцінка станів залежності від психоактивних речовин: сучасні тенденції, проблемні аспекти та перспективи. *Архів психіатрії* : наук.-практ. журн. 2018. Т. 24, № 2 (93). С. 121–124. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apsuh_2018_24_2_11).

226. Орлов Ю. Ю., Джужа О. М. Застосування фрактального аналізу кримінальної статистики з метою запобігання злочинам (досвід поліції США). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 257–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_3_24

227. Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик 1924 г. : утв. постанов. ЦИК СССР от 31 октября 1924 г. *Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг.* / под ред. И. П. Голякова. М., 1953. С. 199–207.

228. Павленко Т. А. Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2008. 20 с.

229. Павлік О. Історичні джерела виникнення та розвитку законодавства щодо потерпілих від злочинів. *Право України*. 2008. № 9. С. 114–119.

230. Панов Н. И. Проблемы состава преступления и его функций в научном наследии профессора М. И. Бажанова. *Ученики о научном наследии профессора М. И. Бажанова* : (по материалам «круглого стола», посвященного 90-летию со дня рождения М. И. Бажанова) / под общ. ред. В. Я. Тация. Харьков, 2013. С. 17–30. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4160/1/Panov_17_30.pdf. - Назва з

екрана.

231. Паньков О. Человеческий потенциалы в инновационном развитии экономики Украины. *Соціальні виміри суспільства* : зб. наук. праць. Київ, 2014. Вип. 6 (17). С. 120–137.

232. Папкин А. И. Современная криминальная віктимологія : учеб.-метод. пособ. Домодедово : Всерос. ин-т повышения квалификации сотрудников МВД России, 2006. 157 с.

233. Пашина Л. А. Феномен социальной агрессивности: сущность и формы проявления : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.11. Кемерово, 2006. 165 с.

234. Пашина Л. А. Феномен человеческой агрессивности как предмет рассмотрения биологических наук. *Новый университет*. 2013, № 5 (26). С. 10–18.

235. Петрова Е. Ю., Самсонова Е. В. Как предупредить негативные последствия стресса у детей. М. : Академия, 2010. 128 с.

236. Пионтковский А. А. Наука уголовного права, ее предмет, задачи, содержание и значение. Ярославль : Типо-литография Э. Г. Фальк, 1895. 88 с. URL: <http://base.garant.ru/6321054/Назва з екрана>.

237. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 серп. 2011 р. № 811/2011 : *Верховна Рада України* : [сайт]. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011> -Назва з екрана.

238. Пінчук І. Я. , Петриченко О. О., Колодежний О. В. , Здорик І. Ф. , Ячнік Ю. В. Аналіз статистичних показників розладів психіки та поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин у 2015–2017 роках. *Архів психіатрії*. 2018. Т. 24, № 1 (92). С. 32–42. URL: [http://ndips.org/assets/ap_1_2018-\(1\).pdf](http://ndips.org/assets/ap_1_2018-(1).pdf)

239. План заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 20 лют. 2019 р. № 86-р. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248898080>.

240. Побегайло Э. Ф. Лекция по теме «Криминологическая характеристика и предупреждение насильственной преступности». *Российский криминологический взгляд*. 2007. № 3 (11). С. 84–120.

241. Подростковая медицина : руководство / под ред. Л. И. Левиной, А. М. Куликова. [2-е изд.]. СПб. : Питер, 2006. 544 с.

242. Познишев С. В. Основные начала науки уголовного права: Общая часть уголовного права. [2-е изд., испр. и доп.]. М. : А.А. Карцев, 1912. 668 с.

243. Познышев С. В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал общей и особенной части науки уголовного права : в 2 ч. М. : Юриздат НАРКОМЮСТА, 1923. Ч. 1 : Общая часть. 280 с.

244. Пономарьов В. І., Міщенко М. М., Міщенко О. М., Суворова-Григорович А. О. Особливості посттравматичних стресових розладів серед дитячого й дорослого контингенту. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії* : зб. матеріалів, доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 28 лют. 2018 р.). Маріуполь, 2018. С. 62–65.

245. Попов Г. Історія становлення протидії домашньому насильству в Королівстві Швеція. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали міжнар. круглого столу (27 верес. 2019 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 140–143.

246. Порядок взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю : постан. Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 800. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF#n9>.

247. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постан. Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2018 р. № 658. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658->

[2018-%D0%BF.](#)

248. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України 8 лют. 2019 р. № 100, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 берез. 2019 р. за № 223/33194. *Офіційний вісник України*. 2019, № 26, стр. 292, стаття 939, код акта 93922/2019.

249. Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Кроссрод, 2008. 367 с.

250. Права дитини та механізм їх захисту / Об'єднана асоціація студентів-юристів Закарпаття ; Мережа Нідерландських благодійних фондів для Центральної та Східної Європи ; Міжобласний благодійний фонд «Фонд розвитку Карпатського Євротериторію». Ужгород, 2009. 46 с. URL: <http://romnymcsc.edukit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf>. – Назва з екрана.

251. Права ребенка. *Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная энциклопедия.* [сайт]. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/PRAVA_REBENKA.html. – Назва з екрана.

252. Правда Русская / под общ. ред. Б. Д. Грекова. М. ; Ленинград : АН СССР, 1940. Т. 1. Тексты. 505 с.

253. Правда Русская / под общ. ред. Б. Д. Грекова. М. ; Ленинград : АН СССР, 1947. Т. II. Комментарии. 862 с.

254. Приколотіна Ю. Л. Злочинне фізичне насильство, що чинять батьки щодо малолітніх та неповнолітніх дітей на ґрунті сімейних відносин (кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 19 с.

255. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1 черв. 2000 р. № 1768-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.

256. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України

від 13 січ. 2005 р. № 2342-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

257. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

258. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19 груд. 2018 р. № z0686-18. *Верховна Рада України* : [сайт] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0686-18>. - Назва з екрана.

259. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : Наказ МВС України від 02.07.2015 № 796 *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15>. – Назва з екрана.

260. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : наказ МВС України від 01 серп. 2018 р. № 654. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18>.

261. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. – Назва з екрана.

262. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютог. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. – Назва з екрана.

263. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/20/95-%D0%B2%D1%80>

264. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> – Назва з екрана.

265. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я

людини : постан. Пленуму Верховного Суду України від 01 квіт. 1994 р. № 1.
Верховна Рада України : [сайт]. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-99> – Назва з екрана.

266. Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я : постан. Пленуму Верховного Суду України від 02 лип. 2003 р. № 2.
Верховна Рада України : [сайт]. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> – Назва з екрана.

267. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL::<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>. – Назва з екрана.

268. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> - Назва з екрана.

269. Проблемы насилия над детьми и пути их преодоления : пособие / под ред. Е. Н. Волковой. СПб. : Питер, 2008. 240 с.

270. Протидія кримінальним правопорушенням підрозділами карного розшуку МВС України: навчальний посібник / Албул С. В., Демедюк Т. С., Користін О. Є., Паскал В. Ф. Одеса : ОДУВС, 2015. 354 с.

271. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Гіда та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

272. Психологічний словник / [Авт. – уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова] ; за заг. ред. Н. А. Побірченко. Київ, 2007. 336 с. : [сайт]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf. – Назва з екрана.

273. Развитие понятий о преступлении и наказании в русском праве до Петра Великого / рассуждение А. Богдановского. М. : Тип. Каткова и К°,

1857. 146 с.

274. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 304 с.

275. Ратинова Н. А. Психология насильственных преступлений и их экспертная оценка. М. : НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генпрокуратуре РФ, 2001. 168 с.

276. Ратинова Н. А. Саморегуляция поведения при совершении агрессивно-насильственных преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1988. 18 с.

277. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.

278. Рейтинг стран мира по уровню социального прогресса. Информация об исследовании. Индекс социального прогресса (The Social Progress Index). *Гуманитарные технологии. Аналитический портал* : [сайт]. URL: <https://gtmarket.ru/research/social-progress-index/info#ukraine>

279. Ривман Д. В. О некоторых понятиях криминальной виктимологии. *Виктимологические проблемы борьбы с преступностью* : сб. науч. тр. Иркутск, 1982. С. 15–24.

280. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под. общ. ред. О. И. Чистякова. М. : Юрид. лит. 1984. Т. 1. Законодательство Древней Руси. 432 с.

281. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под. общ. ред. О. И. Чистякова. М. : Юрид. лит. 1985. Т. 3. Акты Земских соборов. 512 с.

282. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под. общ. ред. О. И. Чистякова. М. : Юрид. лит. 1986. Т. 4. Законодательство времен абсолютизма. 512 с.

283. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под. общ. ред. О. И. Чистякова. М. : Юрид. лит. 1988. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. 432 с.

284. Савельев А., Никульченкова Е. Криминологическая характеристика

несовершеннолетних жертв причинения физического вреда. *Уголовное право*. 2015. № 4. С. 75–78.

285. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2005. 640 с.

286. Світовий банк констатував зниження бідності в Україні. *РБК – Україна* : [сайт]. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vsemirnyy-bank-konstatiroval-snizhenie-bednosti-1554458638.html>.

287. Селецкий А. И., Тарарухин С. А. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением. Киев : Наук. думка, 1981. 185 с.

288. Сенюта І. Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я : монографія. Львів : Астролябія, 2007. 244 с.

289. Сергеевский Н. Д. Избранные труды. М. : Буквоед, 2008. 606 с.

290. Сімейний кодекс України : прийнятий 10 січ. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> – Назва з екрана.

291. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности. Москва : НОРМА, 1998. 285с.

292. Скрекля Л. І. Жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2014. 18 с.

293. Снегиревъ. «Учение о несмертельныхъ» поврежденіяхъ по русскимъ законамъ. *Энциклопедический словарь* / издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. СПб., 1897. Т. XX. Наказанный атаман – Неясыти. С. 638.

294. Стандарти міжнародні. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5 П–С. URL: http://leksika.com.ua/18061222/legal/standarti_mizhnarodni.

295. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> – Назва з екрана.

296. Сташис В. В., Бажанов М. І. Злочини проти життя, здоров'я, волі і

гідності особи : конспекти лекцій / Міністерство освіти України ; Українська юридична академія. Харків : Укр. юрид. акад., 1992. 52 с.

297. Сташис В. В., Бажанов М. І. Особа – під охороною кримінального закону. Харків : Право, 1996. 224 с.

298. Степаненко Р. Ф. Общеправовая теория маргинальности : основные подходы и цели. *Государство и право*. 2015. № 5. С. 30–39.

299. Стратегія подолання бідності : затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2016 р. № 161-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>.

300. Судебник 1550 р. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ: Укр. енцикл., 2003. Т. 5 П–С. URL: http://leksika.com.ua/17481225/legal/sudebnik_1550 - Назва з екрану.

301. Судебные уставы 20 ноября 1864 года : с изложением рассуждений, на коих они основаны. СПб. : Тип. 2 отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. Ч. 4. 213 с.

302. Суслowa О. І., Лазаренко О. О., Ахтирська Н. О. Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні / за заг. ред. Г. О. Христової ; Проект зі зміцнення та захисту прав жінок та дітей в Україні (TRES). Київ : Тютюкін, 2010. 336 с.

303. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции. Часть общая : в 2 т. М. : Наука, 1994. Т. 1. 380 с.

304. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. Киев : Юринком, 1995. 208 с.

305. Тацій М. С. Кримінологічний аналіз агресивної корисливо-насильницької злочинності та запобігання їй : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

306. Теорія і практика віктимології : матеріали Всеукр. конф. для студ., аспірантів, ад'юнктів, здобувачів, присв. 50-річчю з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 12 листоп. 2015 р.)/ за ред. А. П. Гетьмана, Б. М. Головкина ; МОН України ; Нац. юрид. ун-т ім.

Ярослава Мудрого ; Кафедра кримінально-виконавчого права. Харків : Право, 2015. 250 с.

307. Типове Положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постан. Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2018 р. № 654. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF>.

308. Типове Положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постан. Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2018 р. № 655. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>.

309. Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «Кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2014. № 8. С. 246-249. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc8/67.pdf>.

310. Топчий В. В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. *Європейські перспективи*. № 5, 2015. С. 85-91.

311. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>. – Назва з екрану

312. Трифонов М. Динаміка бідності в Україні. *Спільне* : [сайт]. URL: <https://commons.com.ua/ru/dynamika-bidnosti-in-ua/>. Назва з екрана.

313. Трунцевский И. В. Девиантное поведение малолетних: квалификация и профилактика. *Российский следователь*. 2015. № 4. С. 25–30.

314. Туляков В. А. Віктимологія. Одеса : Одес. нац. юрид. акад, 2003. 136 с.

315. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 36 с.

316. Туляков В. О. Віктимологія : соціальні та кримінологічні проблеми. Одеса : Юрид. літ., 2000. 336 с.

317. Уварова Н. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 213 с.

318. Уголовный кодекс Австрийской Республики. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

319. Уголовный кодекс Королевства Бельгии. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

320. Уголовный кодекс Королевства Дании. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

321. Уголовный кодекс Королевства Испании. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

322. Уголовный кодекс Королевства Нидерландов. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

323. Уголовный кодекс Королевства Норвегии. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

324. Уголовный кодекс Королевства Швеции. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

325. Уголовный кодекс Латвийской Республики. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

326. Уголовный кодекс Литовской Республики. *Crimpravo.ru*. *Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

Назва з екрана.

327. Уголовный кодекс Республики Польша. *Crimpravo.ru. Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

328. Уголовный кодекс Французской Республики. *Crimpravo.ru. Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

329. Уголовный кодекс ФРН. *Crimpravo.ru. Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

330. Уголовный кодекс Швейцарской Конфедерации. *Crimpravo.ru. Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

331. Уголовный кодекс Эстонской Республики. *Crimpravo.ru. Зарубежные уголовные кодексы* : [сайт]. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/> Назва з екрана.

332. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : АН Гр.ССР, 1961. 210 с.

333. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СПб. : Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1885.

334. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : ратифікован Законом України від 23 черв. 2004 р. № 1845-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795. - Назва з екрана.

335. Фойницкий И. Я. Курс русского уголовного судопроизводства, составленный по лекциям профессора Санкт-Петербургского университета И. Я. Фойницкого и изданный в руководство слушателям 1883–1884 года. СПб. : изд. В. Лесникова, 1884. Т. 2. 664 с.

336. Франк Л. В. Об изучении «виктимности» на психологическом уровне. *Вопросы судебной психологи*. М., 1971. С. 14–20.

337. Франк Л. В. Потерпевший от преступления и проблемы

советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. 240 с.

338. Фром Э. Анатомия человеческой деструктивности. / [пер. с нем. ; авт. вступ. ст. П. С. Гуревич]. М. : Республика, 1994. 447 с.

339. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

340. Хеккхаузен Х. Мотивация и деятельность / под ред. Б. М. Величковского ; [пер. с нем.]. М. : Педагогика, 1986. Т. 1. 408 с.

341. Ходимчук О. О. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 18 с.

342. Храмцов О. М. Кримінологія вербальної агресії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.

343. Хэзлем М. Т. Психиатрия. – Психиатрия : вводный курс. Львов : Инициатива ; М. : АСТ, 1998. 624 с. (Классики зарубежной психологии).

344. Цихоня В. Пам'ятка про посттравматичний стресовий розлад. *Мистецтво лікування*. 2014. № 7–8 (113–114). С. 57–58.

345. Чубинский М. П. Курс уголовной политики. Ярославль : Тип. Губ. правл., 1909. 450 с.

346. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС ; Ліра, 2015. 419 с.

347. Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 39 с.

348. Шагалов И. Л., Скопина И. В. Человек: ресурс или потенциал развития в экономике? *Современные технологии управления*. 2012. № 5. С. 1–13. URL: <https://publications.hse.ru/articles/118221310>.

349. Шаргородский М. Д. Ответственность за преступления против личности. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1953. 109 с.

350. Шестаков Д. А. Семейная криминология : криминофамилистика. [2-е изд.]. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 387 с.

351. Шувальська Л. Р. Суб'єкт насильницького злочину проти життя та здоров'я: психологічні та правові засади : монографія. Чернівці : Технодрук, 2015. 244 с.

352. Що відомо про побиття 6-річного хлопчика на Вінниччині? 24 Канал : [сайт]. URL: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119/https://24tv.ua/ukrayina_tag1119/. – Назва з екрана.

353. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2017 року «Деінституціалізація системи виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, в Україні: результати та перспективи». Київ, 2019. *Міністерство соціальної політики України*: [сайт]. URL:: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>. – Назва з екрана.

354. Энциклопедический словарь Русского библиографического института Гранат / под ред. проф. Ю. С. Гамбарова, проф. В. Я. Железнова, проф. М. М. Ковалевского, проф. С. А. Муромцева, проф. К. А. Тимирязева. М. : Главная Контора Т-ва "Бр. А. и И. Гранатъ и К", 1910. Т. 29. Минеральные воды- Наугейм. 673 с.

355. Энциклопедический словарь : в 41 т. / издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон ; подъ ред. проф. И. Е. Андреевского СПб. : Тип. Акц. Общ. Брокгаузь-Ефронъ, 1902. Т. XXXIV. Трумп – Углеродистый кальций. 482 с.

356. Энциклопедический словарь : в 41 т. / издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон ; подъ ред. проф. И. Е. Андреевского СПб. : Тип. Акц. Общ. Брокгаузь-Ефронъ, 1902. Т. XXXIV. Углерод- Усилие. 960 с.

357. Энциклопедический словарь : в 41 т. / издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон ; подъ ред. проф. И. Е. Андреевского СПб. : Тип. Акц. Общ. Брокгаузь-Ефронъ, 1987. Т. XX. Наказанный атаман – Неясыти. 960 с.

358. Энциклопедия социальной работы : в 3 т. / [пер. з англ. Л. Кунельского]. М. : Зорис, 1993. Т. 1. 480 с.

359. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2001. URL: <https://leksika.com.ua/legal/>. - Назва з екрана.

360. Юрченко О. Ю. Проблеми безпеки дітей в соціальних мережах та Інтернеті (віктимологічний аспект). *Порівняльно-аналітичне право* : електрон. фахове наук. вид. 2013. № 3–1. С. 336–338. URL: http://pap.in.ua/3-1_2013/8/Yurchenko%20O.Yu..pdf. – Назва з екрана.

361. [Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні](#) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 16 с.

362. Яра О. С. Кримінологічні аспекти запобігання некорисливій насильницькій злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

363. Handbook on justice for victims. On the use and application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Doc. E/CN.15/ 1997/CRP.11 / Rev. ed. April 1998.

364. Zelenyak P. A. Characteristics of Persons Committing Violent Crimes against Children. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 325–335.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведені дані
анкетування 309 слідчих територіальних підрозділів Національної
поліції в ході проведення кримінологічного дослідження на тему
«Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що
посягають на життя та здоров'я дітей в Україні»**

№ з/п	Питання	Кіль- кість осіб	Пи- тома вага %
1	2	3	4
	Соціально-демографічні дані опитаних розподілились наступним чином		
1.	За віком:		
	до 25 років	58	19 %
	26-35 років	167	54 %
	36-50 років	74	24 %
	старше 50 років	10	3 %
2.	За стажем роботи в Національній поліції:		
	до 1 року	9	3,0 %
	від 1 до 3-х років	104	34 %
	від 3-х до 5-ти років	97	31 %
	від 5-ти до 10-ти років	68	22 %
	від 10 до 15 років	19	6 %
	від 15 до 20 років	7	2 %
	понад 20 років	5	2 %
3.	Як Ви оцінюєте рівень професійної підготовки працівників поліції у Вашому регіоні?		
	Високий	31	10 %
	Середній	247	80 %
	низький	23	8 %
	важко відповісти	8	2 %
4.	Як Ви оцінюєте діяльність поліції по запобіганню злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	Позитивно	64	21 %
	в основному задовільно	218	70 %
	Незадовільно	-	
	взагалі не здійснюється	-	
	важко відповісти	27	9 %

5.	Чи достатній у Вашому регіоні рівень взаємодії поліції, прокуратури, суду та служб у справах дітей при запобіганні злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	Так	108	35 %
	Ні	41	13 %
	тільки під час спеціальних заходів	59	19 %
	важко відповісти	36	12 %
	тільки з окремими суб'єктами запобігання	65	21 %
6.	Як Ви охарактеризуєте рівень злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини у Вашому регіоні?		
	Високий	43	14 %
	Середній	208	67 %
	Низький	58	19 %
7.	Якими обставинами, обумовлений рівень вчинення злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей у Вашому регіоні?		
	неефективною превентивною діяльністю поліції	27	9 %
	недостатньою взаємодією поліції з органами і службами у справах дітей	46	15 %
	недостатньою ефективною превентивною діяльністю певних підрозділів поліції	11	6 %
	відсутності взаємодії поліції з органами і службами у справах сім'ї та дітей	14	4 %
	невирішеністю соціально-побутових проблем громадян	125	40 %
	невідповідністю призначеного покарання за вчинений злочин	16	5 %
	недоліками законодавства щодо захисту життя і здоров'я дитини	41	13 %
	відсутністю контролю за соціальними службами у справах сім'ї, дітей та молоді, служб у справах сім'ї	29	8 %
8.	Чи достатньо ефективною є діяльність поліції по виявленню чинників злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	Так	69	22 %
	Ні	35	11 %
	важко відповісти	134	43 %
	Ваша думка	71	24 %
9.	Чим, на Вашу думку, обумовлені основні недоліки в діяльності поліції?		
	відсутністю цілеспрямованої і предметної діяльності державних органів по боротьбі зі злочинністю	11	3 %
	недосконалістю чинного законодавства	57	18 %
	незацікавленістю працівників поліції у результатах своєї праці	78	25 %
	низьким рівнем підготовки кадрів	39	13 %
	корумпованістю державних структур	9	3 %
	низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення діяльності поліції	64	21 %
	відсутністю взаємодії підрозділів поліції з соціальними службами	41	13 %
	низьким рівнем правосвідомості співробітників	6	3 %
	іншими:	4	1 %

	а) неефективними запобіжними заходами		
	б) відсутність стимулювання поліцейських (матеріальне забезпечення)		
10.	Чи вважаєте Ви достатнім рівень законодавчого забезпечення діяльності поліції по запобіганню злочинам, що посягають на життя і здоров'я дитини?		
	Так	149	48 %
	Ні	141	46 %
	важко відповісти	19	6 %
11.	Чи вважаєте Ви ефективними чинні кримінально-правові норми у боротьбі з злочинами, що посягають на життя і здоров'я дитини та їх запобіганні ?		
	Так	183	59 %
	Ні	126	41 %
12.	Якщо ні, то які заходи потрібні для покращення законодавчого забезпечення діяльності поліції по запобіганню злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини?		
	внесення змін до кримінального процесуального законодавства (у частині підстав затримання за підозрою, тимчасового доступу, обшуку)	41	14 %
	внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»(розширення повноважень поліції у сфері превентивної діяльності; застосування заходів (терміновий заборонний припис, обмежувальний припис) передбачених в Законі щодо кривдників)	34	11 %
	внесення змін до законів та підзаконних-нормативно правових актів, що регулюють діяльність поліції з метою розширення повноважень при здійсненні превентивних заходів	29	9 %
	посилення кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я (особливо злочинів проти життя та здоров'я дітей)	83	27 %
	внесення змін до кримінального законодавства (визначення та розмежування протиправних дій, які вчиняються щодо дітей; особливо визначити в цьому розділі кваліфікуючи ознаки щодо злочинів проти життя та здоров'я дитини; передбачити відповідальність на стадії готування до злочину проти дитини)	68	22 %
	удосконалення правового регулювання служб у справах дітей, служб у справах сім'ї, дітей та молоді в механізмі взаємодії з поліцією	32	10 %
	внесення змін до сімейного законодавства щодо удосконалення процедури позбавлення батьківських прав	22	7 %
13.	Під недоліками даних кримінально-правових норм Ви вбачаєте:		
	відсутність дієвих альтернативних санкцій	167	54 %
	м'якість передбачених в санкціях покарань	69	22 %
	суворість покарання	-	-
	недоліки в даних нормах відсутні	26	9 %
	інше:	47	15 %
	а) рівень законодавчого забезпечення є високим, але відсутній механізм реалізації відповідних норм		

14.	Чи є ефективним заходом застосування покарання у виді позбавлення волі за вчинення злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини?		
	Так	248	80 %
	Ні	61	20 %
15.	Чи є необхідність у створенні єдиної бази нормативних актів, що регламентують діяльність по запобіганню злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини?		
	Так	167	54 %
	Немає	86	27 %
	важко відповісти	56	19 %
16.	Що є первинним у запобіганні злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини?		
	посилення кримінальної відповідальності за ці злочини	16	5 %
	вирішення матеріально-побутових проблем (вирішення проблем із житлом, працевлаштування, соціальним забезпечення громадян тощо)	61	20 %
	зменшення рівня захворювання на алкоголізм та наркоманію	64	21 %
	зміцнення соціальних цінностей в суспільстві	117	38 %
	правове виховання	51	16 %
17.	Оцініть розповсюдженість причин злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини за шкалою від 1 до 5.		
	а)(2) соціально-побутові проблеми (безробіття, недостатнє соціальне забезпечення)	41	13 %
	б)(2) стан особи (захворювання – наркоманія, алкоголізм, психічні розлади)	54	18 %
	в)(1) перебування в мікросередовищі осіб, для яких злочинна поведінка є нормою та головним джерелом існування	59	19 %
	г)(4) недоліки у роботі поліції, прокуратури, суду та соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді при здійсненні запобіжних заходів	47	16 %
	д)(3) зміна моральних цінностей і установок суспільства	26	8 %
	е)(2) високий рівень насильства в суспільстві	38	12 %
	є)(3) обмеження повноважень поліції при розробці та застосуванні превентивних заходів щодо захисту дітей	44	14 %
18.	Які недоліки кримінально-виконавчої політики є найбільшими, на Вашу думку?		
	неналежне фінансування	89	29 %
	низький рівень кваліфікації кадрів	51	17 %
	застарілі виховні програми, що використовуються в пенітенціарних установах	87	28 %
	відсутність ефективних програм ресоціалізації засуджених та умов для їх впровадження	82	26 %
19.	Чи проводяться Вашим підрозділом лекції, зустрічі, бесіди на тему запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей на підприємствах, установах, організаціях, у навчальних закладах?		

	Так	76	25 %
	Ні	38	12 %
	Рідко	178	58 %
	важко відповісти	17	5 %
20.	Чи практикується у Вашому регіоні застосування зарубіжних аналогів заходів запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	Так	41	13 %
	Ні	84	27 %
	важко відповісти	184	60 %
21.	На Вашу думку, діяльність яких суб'єктів є найбільш ефективною при запобіганні злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	Поліція	118	38 %
	служби у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей	94	30 %
	Суди	14	5 %
	Прокуратура	27	9 %
	органи виконавчої влади і місцевого самоврядування	31	10 %
	громадські організації	25	8 %
22.	Чи доцільно було б розробити окремі рекомендації щодо запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	Так	167	54 %
	Ні	37	12 %
	достатньо посилання на загальні рекомендації та нормативну базу	105	34 %
23.	На Вашу думку чи сприяло б утворення органів ювенальної юстиції зменшенню рівня злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей?		
	сприяло зменшенню рівня досліджуваних злочинів	112	36 %
	рівень досліджуваних злочинів залишився без змін	41	13 %
	Інше	87	28 %
	важко відповісти	69	23 %
24.	Як Ви можете охарактеризувати поведінку осіб, які вчинили злочини, що посягають на життя і здоров'я дитини?		
	<i>- за ступенем активності:</i>		
	активна (особа свідомо вчиняла злочини, усвідомлювала наслідки власних дій)	267	86 %
	пасивна (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає в злочинне діяння)	42	14 %
	<i>- за змістом:</i>		
	неправомірна (засуджений свідомо вчинює протиправне діяння)	274	89 %
	необачна (засуджений ненавмисно, під впливом певних обставин вчинює протиправне діяння)	35	11 %

Аналітична довідка
анкетування 309 слідчих територіальних підрозділів Національної
поліції в ході проведення кримінологічного дослідження на тему
«Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що
посягають на життя та здоров'я дітей в Україні»

Було проведено анкетування 309 слідчих територіальних підрозділів Національної поліції, серед яких слідчих м. Києва – 24, та областей Київської – 26, Сумської – 23, Закарпатської – 28, Дніпропетровської – 20, Черкаської – 19, Одеської – 20, Львівської – 22, Хмельницької – 20, Івано-Франківської – 20, Полтавської – 20, Харківської – 24, Рівненської – 20, Чернігівської – 23.

З метою вивчення криміногенної обстановки, а саме злочинів проти життя та здоров'я дітей та факторів, що обумовлюють ці злочини, а також визначення ефективності запобіжних заходів та напрямків удосконалення законодавства було проведено опитування слідчих.

При визначенні рівня злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини опитані особи вважають – 67 % – середнім рівнем, 19% - низьким рівнем, 14 % - високим рівнем. При аналізі даних по областях були виявлені особливості поглядів працівників на визначення рівня злочинів, співробітники одних й тих самих областей по різному оцінювали рівень злочинів від високого до низького.

При дослідженні поведінки осіб, які вчинили злочини проти життя та здоров'я дітей респонденти, враховуючи свій досвід та знання криміногенної ситуації, відповіли: поведінка осіб за ступенем активності складає: активна (особа свідомо вчиняла злочини, усвідомлювала наслідки власних дій) – 86 %, пасивна (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає в злочинне діяння) – 14 %; за змістом: неправомірна (засуджений свідомо вчинює протиправне діяння) – 89 %, необачна (засуджений ненавмисно, під впливом певних обставин вчинює протиправне діяння) – 11 %.

На запитання «якими обставинами обумовлений рівень вчинення злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей» були отримані такі

відповіді: 40 % слідчих вважає, що саме невирішеність соціально-побутових проблем обумовлює вчинення злочинів, 15 % - недостатньою взаємодією поліції з органами і службами у справах сім'ї та дітей (необхідно зазначити, що неодноразово при особистому спілкуванні слідчими зверталася увага на діяльність служб у справах дітей, служб у справах дітей, сім'ї та молоді), також респонденти звернули увагу (8 %), що сьогодні відсутня система контролю за діяльністю соціальних служб, 13 % визначили недоліки законодавства щодо захисту життя та здоров'я дітей.

При ранжуванні причин злочинів проти життя та здоров'я дітей було визначено: першою причиною було зазначено перебування в мікросередовищі осіб, для яких злочинна поведінка є нормою та головним джерелом існування (19 %), наступним фактором, що обумовлює вчинення досліджуваних злочинів є стан особи (захворювання – наркоманія, алкоголізм, психічні розлади) – 18 % та соціально-побутові проблеми (безробіття, недостатнє соціальне забезпечення) – 13 %, 12 % опитуваних зазначили, що другим за значимістю фактором є високий рівень насильства в суспільстві (безпосередньо при спілкуванні респонденти зазначали, що насильство існує у всіх сферах суспільного життя та стало способом не тільки вирішення всіх проблем, які є у громадян, але й способом досягнень певних благ та влади), третім фактором, що обумовлює злочини є зміна моральних цінностей і установок суспільства – 8 %, а також обмеження повноважень поліції при розробці та застосуванні превентивних заходів щодо захисту дітей (14 %), четвертим фактором було визначено - недоліки у роботі поліції, прокуратури, суду та соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді при здійсненні запобіжних заходів (16 %).

На запитання щодо достатнього рівня законодавчого забезпечення діяльності поліції по запобіганню злочинам, що посягають на життя і здоров'я дитини відповіді розподілилися приблизно однаково – 48 % слідчих вважають достатнім, а 46 % - недостатнім, і тільки 6 % - важко було відповісти на поставлене запитання.

На запитання «які недоліки кримінально-виконавчої політики є найбільшими, на Вашу думку» відповіді розподілилися наступним чином: неналежне фінансування закладів виконання покарань – 29 % (опитаними було зазначено, що саме це впливає на умови відбування покарання і не сприяє виправленню засуджених), 28 % осіб звернули увагу на застарілі виховні програми, що використовуються в пенітенціарних установах; 26 % висловилися щодо відсутності ефективних програм ресоціалізації засуджених та умов для їх впровадження; 17 % опитаних вважають, що сьогодні існує потреба підвищенні рівня кваліфікації кадрів.

При визначені заходів, що потрібні для покращення законодавчого забезпечення діяльності поліції по запобіганню злочинів, що посягають на життя і здоров'я дитини опитувані співробітники запропонували: 27 % – посилення кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я (особливо злочинів проти життя та здоров'я дітей); частина слідчих 22 % – зазначили необхідність внесення змін до кримінального законодавства (визначення та розмежування протиправних дій, які вчиняються щодо дітей; необхідно визначити в цьому розділі кваліфікуючі ознаки щодо злочинів проти життя та здоров'я дитини; передбачити відповідальність на стадії готування до злочину проти дитини), 14 % – вказали на необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства (у частині підстав затримання за підозрою, тимчасового доступу, обшуку).

Важливим для 11 % слідчих є внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (розширення повноважень поліції у сфері превентивної діяльності; застосування заходів (терміновий заборонний припис, обмежувальний припис) передбачених в Законі щодо кривдників). На момент опитування зазначені в Законі заходи поліцією (терміновий заборонний припис), судом (обмежувальний припис) не застосовувалися.

Частина респондентів (10 %) вважають, що необхідним заходом є удосконалення правового регулювання служб у справах дітей, служб у

справах сім'ї, дітей та молоді при взаємодії з поліцією. Дехто (9 %) – запропонував внести зміни до законів та підзаконних-нормативно правових актів, що регулюють діяльність поліції з метою розширення повноважень при здійсненні превентивних заходів. Зміни в сімейне законодавство щодо удосконалення процедури позбавлення батьківських прав висловили – 7 %.

При визначені ефективності кримінально-правових норм у боротьбі зі злочинами, що посягають на життя та здоров'я дитини відповіді розподілилися наступним чином: ефективними вважають – 59 % опитаних, а неефективними вважають 41 %.

Недоліками чинних кримінальних норм респонденти вважають – 54 % - відсутність дієвих альтернативних санкцій, 22 % - м'якість передбачених в санкціях покарань, інше (опитані зазначили, що рівень законодавчого забезпечення достатній, але відсутній механізм реалізації відповідних норм).

А 9 % опитаних вважає, що недоліків в кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність на життя та здоров'я дитини відсутні.

Досліджуючи ефективність запобіжних заходів злочинів проти життя та здоров'я дітей, що здійснюється поліцією 70 % опитаних відповіли «в основному задовільно». В ході спілкування були визначені недоліки в діяльності поліції, які впливають на якість здійснення запобіжних заходів – 25 % опитаних відповіли, що це обумовлено незацікавленістю працівників поліції у результатах своєї праці, 21 % - низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення діяльності поліції, 18 % - недосконалістю чинного законодавства, 13 % - низьким рівнем підготовки кадрів та визначили відсутність належної взаємодії підрозділів поліції з соціальними службами. Дехто з опитуваних (3 %) вказує на такий чинник як корумпованість державних структура.

Відповідаючи на запитання анкети «Чи достатній у Вашому регіоні рівень взаємодії поліції, прокуратури, суду та служб у справах дітей при запобіганні злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?» були отримані наступні відповіді: достатнім рівнем взаємодії вважають – 35 %

опитаних, недостатнім – 13 %, тільки під час спеціальних заходів – 19 %, тільки при взаємодії з окремими суб'єктами запобігання – 21 %, 12 % – опитаних осіб не визначилися з відповіддю.

При визначенні напрямків запобіжної діяльності було запропоновано таке запитання «Що є первинним у запобіганні злочинів, які посягають на життя і здоров'я дитини?» відповіді розподілилися наступним чином: 38 % – респондентів вважають, що необхідна зміна цінностей в суспільстві, 21 % – зменшення рівня захворюваності на алкоголізм та наркоманію, 20 % – вирішення матеріально-побутових проблем (вирішення проблем із житлом, працевлаштування, соціальним забезпечення громадян тощо), 16 % – правове виховання є способом впливу на поведінку громадян, 5 % – посилення кримінальної відповідальності за ці злочини.

Ефективним запобіжним заходом є проведення лекції, зустріч, бесіди на тему запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей на підприємствах, установах, організаціях, у навчальних закладах, але респонденти зазначають, що в їх підрозділах такі заходи – проводяться (25 %), не проводяться – 12 %, рідко, але проводяться – 58 %, 5 % - не визначилися з відповіддю.

На запитання анкети «Чи практикується у Вашому регіоні застосування зарубіжних аналогів заходів запобігання злочинам, що посягають на життя і здоров'я дітей?» були отримані відповіді: застосовується зарубіжний досвід у 13 %, не застосовується – 27 %, і 60 % осіб не визначилися з відповіддю/важко відповісти (це є підставою для висновку, що зарубіжні методики запобіжних заходів практично не використовуються).

Важливим є отримані відповіді на питання «чи сприяло б утворення органів ювенальної юстиції зменшенню рівня злочинів, що посягають на життя і здоров'я дітей» отримані відповіді розподілилися наступним чином: 36 % вважають, що діяльність органів ювенальної юстиції буде сприяти зменшенню рівня досліджуваних злочинів; 13 % вважає, що рівень злочинів залишиться без змін, а 51 % не визначилися з відповіддю (з них 28 % при

особистому спілкуванні зазначає, що необхідно враховувати особливості та традиції вітчизняної системи юстиції, 23 % - не змогли відповісти на це запитання, пояснюючи, що не визначилися з позитивними та негативними наслідками таких змін).

При дослідженні діяльності суб'єктів найбільш ефективними з них є: поліція – 38 %, служби у справах дітей, сім'ї та молоді, служби у справах дітей – 30 %, органи виконавчої влади і місцевого самоврядування – 10 %, прокуратура – 9 %, громадські організації – 8 %, суди – 5 %.

З отриманих результатів проведеного опитування можна зробити наступні висновки. Більшість опитаних працівників поліції вважають, що рівень злочинів проти життя та здоров'я дітей є середнім. Проте вони звертають увагу на особливу небезпечність досліджуваних злочинів і вважають за необхідне внесення змін до чинного кримінального законодавства, щодо посилення кримінальної відповідальності та чіткого виділення в нормах кваліфікуючих ознак. Основними причинами злочинності є ускладнення соціально-економічної ситуації, оскільки тривала економічна криза призвела до зміни соціальних цінностей, високого рівня безробіття, погіршення умов життя громадян, стану їх здоров'я, а саме збільшення захворювання на алкоголізм та наркоманію. Важливим чинником, що сприяє досліджуваним злочинам є недоліки в роботі поліції, а саме відсутність належного фінансування, матеріально-технічного забезпечення, відсутність стимулювання та правового захисту поліцейського. Під час опитування поліцейські зазначали обмеженість їх повноважень, особливо підрозділів, що здійснюють превентивну діяльність. При цьому визначаючи, що найбільше навантаження та найбільш ефективна превентивна діяльність здійснюється з боку поліції. Найбільш ефективними в діяльності суб'єктів запобігання злочинам проти життя і здоров'я дітей слідчі вважають удосконалення законодавства у сфері превентивної діяльності, розширення повноважень поліції та інших суб'єктів, визначення механізму їх взаємодії.

Аналіз

матеріалів 284 кримінальних справ та кримінальних проваджень за період 2009-2018 р.р. (м. Київ, Київська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська та Закарпатська області) за результатами проведення дослідження злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини»

№ з/п	Питання	Кіл-сть вивчених провад.	Питома вага %
1.	2.	3.	4.
	Розділ I. Відомості про злочин		
1.	Кваліфікація злочину (стаття КК України):		
	Ч. 1 ст. 115 КК України	8	2,81 %
	П. 2 ч. 2 ст. 115 КК України	3	1,05 %
	ст. 116 КК України	-	-
	Ст. 117 КК України	2	0,7 %
	Ст. 119 КК України	1	0,35 %
	Ч. 3 ст. 120 КК України	4	1,4 %
	Ст. 121 КК України	21	7,39 %
	Ст. 122 КК України	43	15,14 %
	Ст. 125 КК України	119	41,9 %
	Ст. 126 КК України	14	4,92 %
	Ст. 128 КК України	27	9,5 %
	Ч. 3 ст. 130 КК України	9	3,16 %
	Ч. 2 ст. 133 КК України	7	2,46 %
	Ст. 134 КК України	-	-
	Ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135 КК України	11	3,87 %
	Ч.ч. 2, 3 ст. 136 КК України	6	2,11 %
	Ч.ч. 1, 2 ст. 137 КК України	9	3,16 %
	Ч. 2 ст. 140 КК України	-	-
	Ч. 2 ст. 142 КК України	-	-
	Ч.ч. 2, 3 ст. 144 КК України	-	-
2.	Орган (посадова особа), яка відкрила кримінальне провадження:		
	слідчий підрозділ поліції (область /місто)	253	89,09 %
	прокуратура (область /місто)	31	10,91 %

3.	Кримінальне провадження відкрито:		
	за фактом вчинення злочину	263	92,6
	стосовно конкретної особи (осіб)	21	7,4 %
4.	Приводом відкриття кримінального провадження були матеріали, отримані в результаті:		
	безпосереднього виявлення працівниками поліції ознак злочину	121	42,6 %
	заяви або повідомлення окремих громадян	163	57,4 %
5.	Спосіб вчинення злочину:		
	умисне вбивство	4	1,4 %
	вбивство через необережність	1	0,3 %
	умисне тяжке тілесне ушкодження	26	9,2 %
	умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	78	27,5 %
	умисне легке тілесне ушкодження	148	52,1 %
	побої і мордування	-	-
	зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби	-	-
	зараження венеричною хворобою	1	0,3 %
	залишення в небезпеці	12	4,2 %
	ненадання допомоги малолітньому, що перебуває в небезпечному для життя стані	8	2,8 %
	невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей	6	2,11 %
	незаконна лікувальна діяльність	-	-
	насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини	-	-
6.	Наявність кваліфікуючих ознак злочину:		
	малолітня дитина	43	15,14 %
	новонароджена дитина	18	6,34 %
	неповнолітня дитина	223	72,52 %
7.	Злочин вчинено (кількісний склад групи):		
	Однією особою	156	54,93 %
	Чоловіки	117	75,00 %
	Жінки	39	25,00 %
7.1.	Групою осіб	128	45,07 %
	від 2-х до 4-х осіб	93	72,65 %

	від 5-ти до 8-ми осіб	24	18,75 %
	від 9-ти до 11-ти осіб	11	8,59 %
8.	Період існування групи		
	від одного до трьох місяців	67	52,34 %
	від трьох до шести місяців	41	32,04 %
	понад один рік	20	15,62 %
9.	Статевий склад групи:		
	Чоловіки	57	44,53 %
	Жінки	29	22,65 %
	чоловіки і жінки	42	32,82 %
10.	Виявлення злочинів на стадіях:		
	замаху на злочин	59	20,77 %
	закінчення злочину	225	79,23 %
	Розділ II. Відомості про особу, яка вчинила злочин		
11.	Вік:		
	до 14 років	29	10,21 %
	14-16 років	34	11,97 %
	16-18 років	31	10,91 %
	18-20 років	33	11,61 %
	21-25 років	46	16,19 %
	26-30 років	42	14,78 %
	31-35 років	29	10,21 %
	36-40 років	17	5,98 %
	41-45 років	12	4,22 %
	старше 45 років	11	3,87 %
		11	3,87 %
13.	Громадянство		
	громадяни України	278	97,88 %
	особи без громадянства	-	-
	іноземні громадяни:	6	2,12 %
	серед них громадяни СНД	6	2,12 %
14.	Особливості попередньої поведінки особи, що вчинила злочин:		
	тривале емоційне напруження	39	13,73%
	ревнощі	26	9,15 %
	Тривожність	34	11,97 %

	обурення, несправедливою поведінкою потерпілого	41	14,43 %
	агресивна поведінка	46	16,19 %
	Жорстокість	25	8,80 %
	нейтральна поведінка	73	25,70 %
15.	Стан особи в момент вчинення злочину:		
	в стані алкогольного сп'яніння	196	69,01 %
	в стані наркотичного сп'яніння	69	24,29 %
	не знаходився в стані сп'яніння	19	6,69 %
16.	Перебував на обліку нарколога:		
	Так	21	7,39 %
	Ні	263	92,61 %
17.	Перебував на обліку психіатра:		
	Так	18	6,33 %
	Ні	266	93,66 %
18.	Освіта:		
	неповна середня	21	7,35 %
	середня загальна	161	56,69 %
	середня спеціальна	87	30,63 %
	вища	15	5,28 %
19.	Роль у вчиненні злочину:		
	особа знала про злочинний характер дій, спосіб вчинення злочину	86	30,28 %
	особисто брала участь у вчиненні злочину	173	60,92 %
	не мала уявлення про загальний характер злочинних дій	25	8,80 %
20.	Місце вчинення злочину:		
	за місцем проживання	249	87,68 %
	Інші	35	12,32 %
21.	Наявність судимостей:		
	не були засуджені (за злочини проти життя та здоров'я)	191	67,25 %
	були засуджені (з них):	93	32,74 %
	а) були засуджені за вчинення однорідних злочинів	56	60,21 %
	б) були засуджені за різні види злочинів	37	39,79 %

22.	Працевдатність:		
	Працевдатні	256	90,14 %
	Непрацевдатні	28	9,86 %
23.	Зайнятість:		
	працюючи, серед них:	197	69,36 %
	а) робітники	59	29,94 %
	б) службовці	37	18,78 %
	в) особи, що навчаються	46	23,35 %
	г) підприємці	27	13,70 %
	д) зайняті в сільському господарстві	28	14,21 %
	без постійного джерела доходів (безробітні)	87	30,63 %
24.	Сімейний стан:		
	перебували у шлюбі	118	41,54 %
	не перебували у шлюбі (з них):	166	58,46 %
	спільно проживали (від одного до шести місяців)	74	44,57 %
	перебували у цивільному шлюбі	92	55,42 %
24.1	Наявність дітей (у осіб, що перебували у шлюбі):	174	61,26 %
	не має дітей	64	36,78 %
	Одного	53	30,45 %
	Двох	35	20,02 %
	трьох і більше	22	12,65 %
24.2	Наявність дітей (у осіб, що не перебували у шлюбі):	110	38,73 %
	не має дітей	48	43,64 %
	Одного	39	35,45 %
	двох і більше	23	20,91 %
25.	Визнання провини та каяття:		
	визнали провину і розкаюються у вчиненні злочину	272	95,78 %
	серед них визнали провину у вчинення злочину після консультацій з захисником	8	2,81 %
	не визнали провину і не розкаюються	4	1,41 %
26.	Знайомство особи, що вчинила злочин з особою, що стала потерпілим від злочину:		
	особа, що вчинила злочин та потерпіла особа знали один одного:	247	86,97 %

	особисте знайомство	57	23,07 %
	спільне проживання	61	24,69 %
	спільне навчання	44	17,81 %
	спільна робота	24	9,72 %
	поверхнєве знайомство	27	10,93 %
	спільні друзі/знайомі/родичі	29	11,74 %
	Інше	5	2,02 %
	особа, що вчинила злочин та потерпіла особа не знали один одного	37	13,02 %
27.	Наявність родинних зв'язків між потерпілим від злочину і особою, яка вчинила злочин	211	74,29 %
	Батько	127	60,19 %
	Матір	69	32,71 %
	Сестра	2	0,94 %
	Брат	9	4,26 %
	Бабуся	-	-
	Дід	1	0,47 %
	інші члени родини	3	1,42 %
28.	Відносини, що існували між особою, що вчинила злочин в потерпілим від злочину		
	конфлікт:	41	14,43 %
	1. тривалий конфлікт	29	70,73 %
	2. короткостроковий конфлікт	12	29,27 %
	Бійка	19	6,69 %
	Погрози	25	8,81 %
	у формі постійних принижень, знущань	14	4,92 %
	Нейтральні	24	8,45 %
	обзивання, образи, приниження	42	14,78 %
	відбирання речей/телефону	31	10,91 %
	примушування до вчинення певних дій	29	10,23 %
	псування одєжі, речей	17	5,98 %
	розповсюдження негативної (образливої) інформації (правдивої або неправдивої)	23	8,09 %
	Дружні	11	3,87 %
	Товариські	8	2,82 %
29.	Характеристика поведінки особи, що вчинила злочин:		
	- за ступенем активності:		
	а) активна (особа свідомо вчиняла злочини, усвідомлювала наслідки власних дій)	156	54,92 %

	б) пасивна (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає в злочинне діяння)	128	45,08 %
	- за змістом:		
	неправомірна (засуджений свідомо вчинює протиправне діяння)	218	76,76 %
	необачна (засуджений ненавмисно, під впливом певних обставин вчинює протиправне діяння).	66	23,23 %
	Розділ III. Відомості про потерпілого, від злочину		
30.	Вік		
	до 5 років	47	16,55 %
	6-10 років	43	15,15 %
	11-14 років	128	45,07 %
	15-18 років	66	23,23 %
31.	Стать		
	Жіноча	108	38,02 %
	Чоловіча	176	61,98 %
32.	Зайнятість – навчався/працював		
	не навчався на момент вчинення злочину	18	6,33 %
	навчався на момент вчинення злочину:	266	93,66 %
	учні загальноосвітньої школи	219	82,33 %
	студенти	27	10,15 %
	працював	20	7,51 %
33.	Поведінка потерпілого від злочину		
	Провокуюча	56	19,71 %
	Необачна	78	27,46 %
	Агресивна	48	16,91 %
	Неуважна	19	6,69 %
	Протиправна	29	10,21 %
	Нейтральна	54	19,02 %
	Додаткова інформація		

Аналітична довідка

про результати дослідження 284 кримінальних справ та кримінальних проваджень за період 2009-2018 р.р. (м. Київ, Київська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська та Закарпатська області) за результатами проведення дослідження на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні»

З метою здійснення кримінологічної характеристики злочинів проти життя та здоров'я дітей було вивчено 284 кримінальних справи та кримінальних провадження за ч. 1 ст. 115, п. 2 ч. 2 ст. 115, ст. 116, ст. 117, ст. 119, ч. 3 ст. 120, ст. 121, ст. 122, ст. 125, ст. 126, ст. 128, ч. 3 ст. 130, ч. 2 ст. 133, ст. 134, ч.ч. 1, 2, 3 ст. 135, ч.ч. 2, 3 ст. 136, ч.ч. 1, 2 ст. 137, ч. 2 ст. 140, ч. 2 ст. 142, ч.ч. 2, 3 ст. 144 КК України.

У ході дослідження було виявлено наступні соціально-демографічні характеристики осіб, що вчинили злочин: 1) за статевою належністю чоловіки – 75,0 %, жінки – 25,0 %; 2) за віковою характеристикою – до 14 років – 10,21 %; 14-16 рр. – 11,97 %; 16-18 рр. – 10,91 %; 18-20 рр. – 11,61 %; 21-25 рр. – 16,19 %; 26-30 рр. – 14,78 %; 31-35 рр. – 10,21 %; 36-40 рр. – 5,98 %; 41-45 рр. – 4,22 %; старше 45 р. – 3,87 %; 3) освіта осіб: неповна середня – 7,35 %; середня загальна – 56,69 %; середня спеціальна – 30,63 %; вища – 5,28 %; 4) громадянство осіб: громадяни України – 97,88 %; іноземні громадяни – 2,12 % (громадяни СНД).

Сімейний стан осіб, що вчинили злочини має особливості: практично рівні частки осіб перебували у шлюбі (41,54 %) і не перебували (58,46 %). З числа осіб, що не перебували у шлюбі, але спільно проживали (від одного до шести місяців) – 44,57 %, і перебували у цивільному шлюбі – 55,42 %.

З числа осіб, що перебували у шлюбі мали дітей – 61,26 % (з них: одного – 30,45 %, двох – 20,02 %, трьох і більше – 12,65 %), не мали дітей – 36,78 %. Особи, які не перебували у шлюбі: мали дітей – 38,73 %, з них одну дитину – 35,45 %, двох та більше – 20,91 %. Особи, що не мали дітей – 43,64 %.

Соціально-рольова характеристика осіб, що вчинили злочини дала підстави виявити їх особливості, а саме із загальної кількості осіб, що вчинили злочини були працездатними – 90,14 %, непрацездатними – 9,86 %.

З них були зайняті (працювали) – 69,36 %, були без постійного джерела доходів (безробітні) – 30,63 %. Серед працюючих були: робітники – 29,94 %, службовці – 18,78 %, особи, що навчалися – 23,35 %, підприємці – 13,70 %, зайняті в сільському господарстві – 14,21 %.

Також дослідженням було встановлено особливості кримінально-правових характеристик осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дітей. Так, 67,25 % - не були засуджені, а 32,74 % - були засуджені, з них були засуджені за вчинення однорідних злочинів – 60,21 %, були засуджені за різні види злочинів – 39,79 %. Переважна кількість злочинів була вчинена за місцем проживання – 87,68 %.

При визначенні ролі особи у вчиненні злочині, необхідно зазначити, що – 30,28 % осіб усвідомлювали злочинний характер своїй дій; 60,92 % - особисто брала участь у вчиненні злочину, 8,80 % - не мала уявлення про загальний характер злочинних дій.

Важливим для вивчення особи злочинця є ставлення особи до вчиненого злочину, при тому що 2/3 усвідомлювали злочинний характер своїх дій, при розслідуванні – 95,78 % осіб визнали провину та розкаювалися у вчиненні злочину, серед них 2,81 % - визнали провину у вчиненні злочину після консультацій з захисником, і 1,41 % осіб не визнали провину і не розкаюються.

В момент вчинення злочину особа знаходилася в стані алкогольного сп'яніння – 69,01 %, в стані наркотичного сп'яніння – 24,29 %, не знаходилася в стані сп'яніння – 6,69 %. Особливістю є те, що більша частина осіб не перебувала на обліку у нарколога – 92,61 %, і тільки -7,39 % перебували на обліку. На обліку у психіатра перебували тільки – 6,33 %, а не перебували – 93,66 %.

Поведінка осіб, що вчинили злочини характеризується *за ступенем*

активності: а) активна (особа свідомо вчинила злочин, усвідомлювала наслідки власних дій) – 54,92 %; б) пасивна (особа не намагалася уникнути ситуації, яка переростає у злочинне діяння) – 45,08 %. *За змістом*: а) неправомірна (засуджений свідомо вчиняє протиправне діяння) – 76,76 %; б) необачна (засуджений навмисно, під впливом певних обставин вчиняє протиправне діяння) – 23,23 %.

Особливостями вчинених дій є те, що між особою, яка вчинила злочин та потерпілим існували різні види відносин: були особисто знайомі – 23,07 %, спільно проживали – 24,69 %, спільно навчалися – 17,81 %, спільно працювали – 9,72 %, поверхнєве знайомство – 10,93 %, вони мали спільних друзів, знайомих, родичів – 11,74 %.

13,02 % осіб не були знайомі.

При вивченні матеріалів були виявлені родинні зв'язки між потерпілим від злочину та особою, яка вчинила злочин – 74,29 %. Батько – 60,19 %, матір – 32,71 %, сестра – 0,94 %, брат – 4,26 %, інші члени родини – 1,42 %.

Особливостями поведінки, що передувала вчиненню злочину є: тривале емоційне напруження – 13,73 %; ревнощі – 9,15 %; тривожність – 11,97 %, обурення, несправедливою поведінкою потерпілого – 14,43 %; агресивна поведінка – 16,19 %; жорстокість – 8,80 %; нейтральна поведінка – 25,70 %.

Відносини, що існували між особою, що вчинила злочин та потерпілим від злочину були: 1) конфліктні – 14,43 % (тривалий конфлікт – 70,73 %, короткостроковий конфлікт – 29,27 %); 2) бійки – 6,69 %; 3) погрози – 8,81 %; 4) у формі постійних принижень, знущань – 4,92 %; 5) нейтральні – 8,45 %; 6) обзивання, образи, приниження – 14,78 %; 7) відбирання речей (телефону) – 10,91 %; 8) примушування до вчинення певних дій – 10,29 %; 9) псування одягу, речей – 5,98 %; 10) розповсюдження негативної (образливої) інформації (правдивої або неправдивої) – 8,09 %; 11) дружні – 3,87 %; 12) товариські – 2,82 %.

Результати проведеного дослідження дають можливість охарактеризувати особу потерпілого від злочину. Вік осіб: до 5 років –

16,55 %; з 6 до 10 років – 15,15 %; з 11 до 14 років – 45,07 %; з 15 до 18 років – 23,23 %.

За статтю потерпілих: жіноча – 38,02 %; чоловіча – 61,98 %.

На момент вчинення злочину потерпілий: навчався/працював – 93,66 % (учні загальноосвітніх шкіл – 82,33 %, студенти – 10,15 %; працював – 7,51 %); не навчався – 6,33 %.

Поведінка потерпілого, що передувала злочину була: провокуючою – 19,71 %; необачною – 27,46 %; агресивною – 16,91 %; неухважною – 6,69 %; протиправною – 10,21 %; нейтральною – 19,02 %.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: злочини проти життя та здоров'я дитини вчиняють переважно чоловіки (75,0 %). Їх вік в більшості вчинених злочинів з 16 до 35 років – 75,67 %. Серед них переважають особи, що мають середню загальну освіту – 56,69 %.

Здійснюючи соціально-рольову характеристику цих осіб виявлено певні закономірності: половина з них мала сім'ї або спільно проживали (цивільний шлюб), мали дітей (більша частина таких осіб мала одну дитину на утриманні). 2/3 таких осіб працювали, а 1/3 перебувала під час вчинення злочину без постійного джерела доходів. Ними було вчинено злочин вперше (32,74 %).

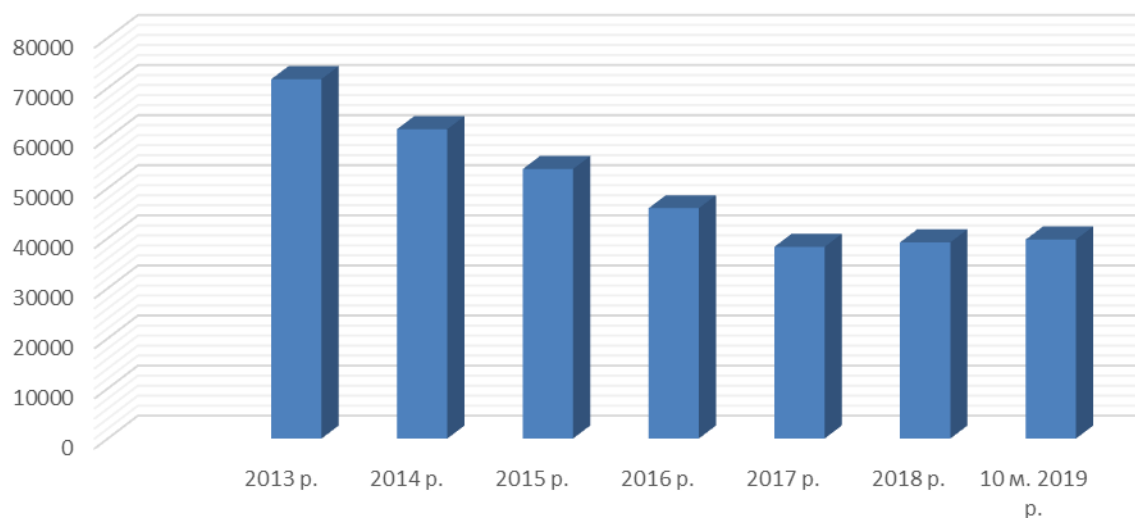
Але необхідно зазначити, що більшою частиною осіб злочини вчинялися в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння – 93,31 %, при цьому, важливим є те, що ніхто з близьких родичів та знайомих, ні сама особа не зверталися за допомогою для лікування від алкогольної чи наркотичної залежності, близькі не вважали, що особа може бути хвора. Більше 90 % осіб, що вчинили злочини не знаходилися на обліках у нарколога.

Важливим для визначення причин та умов вчинення злочину проти життя та здоров'я дитини є встановлення зв'язків між потерпілим та злочинцем. За результати вивчення матеріалів між ними існували родинні

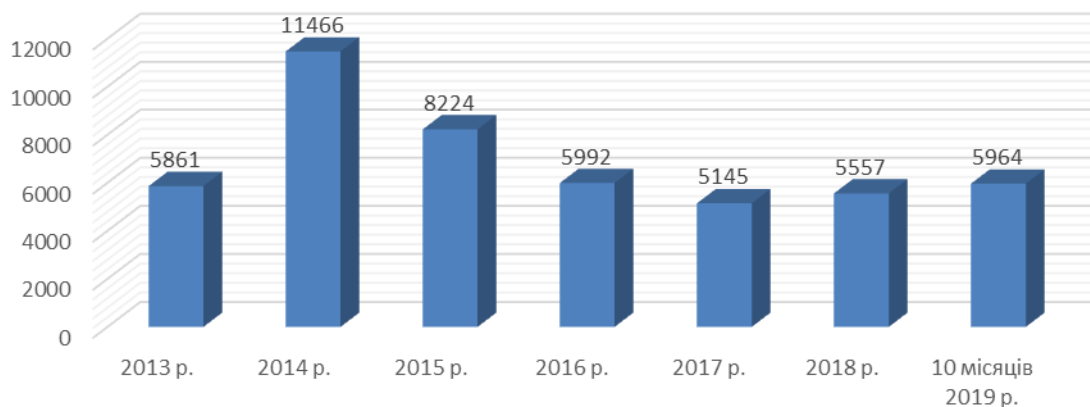
зв'язки, а також потерпілий та злочинець були знайомі. Вчиненню злочину передували відносини, які можна охарактеризувати як конфліктні, особи проявляли агресію, жорстокість по відношенню до оточуючих. Також важливим є стан особи, яких передувало вчиненню насильницьких дій – тривале емоційне напруження, ревності, тривожність та ін. З осіб, що вчинили злочини них на обліку у психіатра не перебувало – 93,66 %. Особи визнані осудними.

Встановлено, що переважно потерпілими від злочинів проти життя і здоров'я дітей є діти різного віку, що навчалися і поведінка їх варіювалася від агресивної, провокативної до нейтральної.

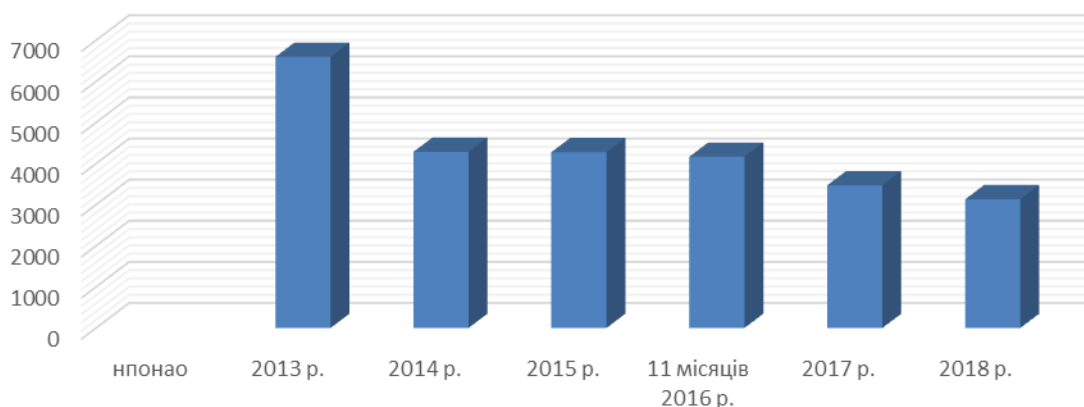
Динаміка злочинів проти життя та здоров'я

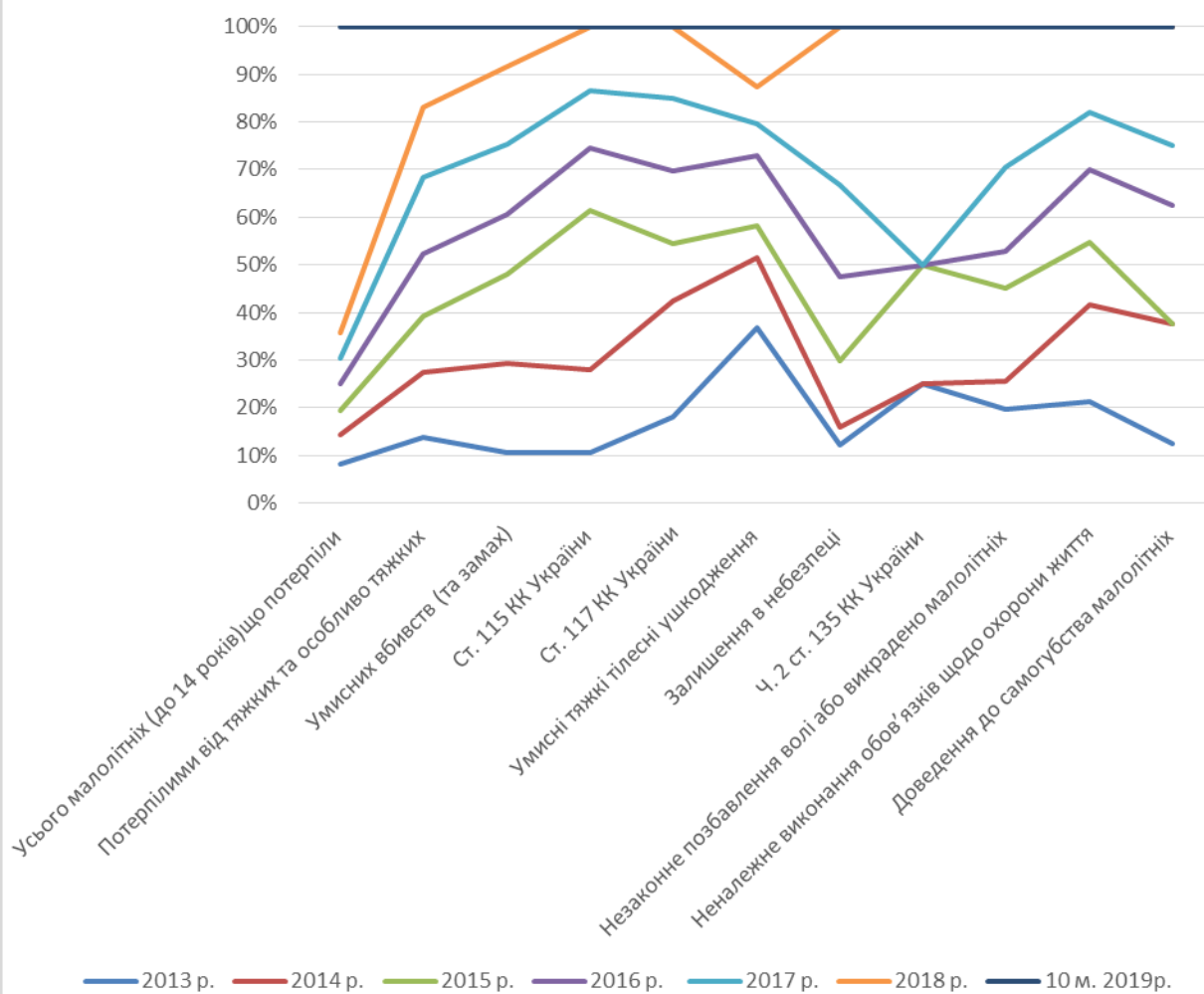
Динаміка окремих видів злочинів проти життя та здоров'я дитини

Динаміка злочинів проти життя та здоров'я, де потерпілими були неповнолітні

Динаміка злочинів проти життя та здоров'я де потерпілими були малолітні особи

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Зеленьак П. А. Особливості кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 47, т. № 3. С. 53–56.
2. Зеленьак П. А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. Вип. № 29, т. 2. С. 97–99.
3. Женунтій В. І., Зеленьак П. А. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості дітей в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 206–213.
4. Женунтій В. І., Зеленьак П. А. Особливості кримінально-правової охорони здоров'я дітей на пострадянському просторі: порівняльно-правове дослідження. *Підприємство, господарство і право* : наук.-практ. господарсько-правовий журн. 2018. № 12. С. 304–311.
5. Zelenyak P. A. Characteristics of Persons Committing Violent Crimes against Children. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 325–335.
6. Зеленьак П. А. Віктимологічна профілактика злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 364–373.
7. Зеленьак П. А. Правове регулювання діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Jurnalul juridic national: teorie și practică (Nation low journal: theory and practice)*. 2019. № 1 (35). С. 168–171.
8. П. А. Особливості кримінально-правової охорони життя та здоров'я дітей в країнах Європи. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 5. Р. 116–120.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Зеленьак П. А. Правове регулювання охорони дитинства в Україні. *100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр. : зб. наук. статей і тез доп. на наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 листоп. 2017 р.).* Харків, 2017. С. 131–134.

10. Зеленьак П. А. Кримінально правовий захист прав і законних інтересів дітей в Україні. *Злочинність у глобалізованому світі : матеріали XVI Всеукр. кримінологічної конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.).* Харків, 2017. С. 129–132.

11. Зеленьак П. А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.).* Київ, 2018. С. 207–213.

12. Зеленьак П. А. Кримінологічна характеристика жінок, що вчинили вбивство новонародженої дитини. *Актуальні проблеми кримінального права : матеріали IX Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.).* Київ, 2018. С. 128–131.

13. Зеленьак П. А. Особливості віктимізації дітей від злочинів проти життя та здоров'я. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 20 берез. 2019 р.).* Київ, 2019. С. 270–274.

14. Зеленьак П. А. Преступления против жизни и здоровья детей: особенности виктимизации. *Conferinta internationala stintifico-practica Perticularitatile adaptarii legislatiei republicii Moldova si ucrainei la legislatia uniunii europene (23–24 martie 2019).* Chisinau. Republica Moldova, 2019. С. 219–222.

15. Зеленьак П. А. Становлення та розвиток міжнародно-правових стандартів у галузі захисту прав дитини на життя і здоров'я. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* Київ, 2019. Спец. вип. «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VIII-х наукових читань, присвячених пам'яті В. М. Корецького (Київ, 17–18 трав. 2019 р.). С. 117–120.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії

внутрішніх справ

доктор юридичних наук,

професор

С.Д. Гусарєв

2019 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Зеленьак Поліни Анатоліївни на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні» у освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Дубівки І.В., заступника начальника відділу організації наукової роботи та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника О.В. Калиновського; т.в.о. завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук А.В. Микитчика склала цей акт про те, що результати дисертації Зеленьак П.А. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Зеленьак П.А. містять науково-обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Кримінологія», «Профілактика злочинів», «Правова статистика», «Кримінологічна віктимологія», у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників підрозділів згідно з затвердженими МВС навчальними програмами після

дипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Голова комісії:

**кандидат юридичних наук,
доцент**

I.V. Дубівка

Члени комісії:

**кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

О.В. Калиновський

**кандидат юридичних наук,
доцент**

А.В. Микитчик

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

2019 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Зеленьак Поліни Анатоліївни на тему:
«Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні»
у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права НАВС доктора юридичних наук, професора А.В. Савченко (голова комісії), заступника начальника відділу організації наукової роботи та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника О.В. Калиновського; т.в.о. завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук А.В. Микитчика склала цей акт про те, що результати дисертації Зеленьак П.А. на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертації Зеленьак П.А. використовуються у науково-дослідній діяльності слухачами та курсантами: при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять із курсантами, студентами, слухачами; під час викладання і вивчення навчальних дисциплін «Кримінологія», «Профілактика злочинів», «Правова статистика», «Кримінологічна віктимологія».

2. Результати дисертації Зеленьак П.А. відображені у науково-

практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовані такі публікації:

1. Зеленьак П.А. Особливості кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Міністерство освіти і науки України Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський Національний Університет»*. Випуск № 47. Том № 3. Ужгород-2017. С. 53-56.

2. Зеленьак П.А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного Університету. Збірник наукових праць*. Випуск № 29. Том № 2, Одеса, 2017. С. 97-99.

3. Женунтій В.І., Зеленьак П.А. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості дітей в Україні. *Науковий фаховий журнал «Право і суспільство»*. № 3. Дніпро, 2018. С. 206-213.

4. Женунтій В.І., Зеленьак П.А. Особливості кримінально-правової охорони здоров'я дітей на пострадянському просторі: порівняльно-правове дослідження. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємство, господарство і право»*. № 12, 2018.

5. Zelenyak P.A. Characteristic of persons committing violent crimes against children *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 4, 2018. С. 325-336.

6. Зеленьак П.А. Віктимологічна профілактика злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 16, 2018, С.364-373.

7. Зеленьак П.А. Правове регулювання діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей. *Jurnal uljuridic national: teorie și practică* № 1 (35).

8. Зеленьак П.А. Правове регулювання охорони дитинства в Україні. 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр.). *Збірник наукових статей і тез доповідей на науково-практичній конференції*

до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 15 листопада 2017), Харків, 2017. С. 131-134.

9. Зеленьак П.А. Кримінально правовий захист прав і законних інтересів дітей в Україні. Злочинність у глобалізованому світі. *Матеріали XVI Всеукраїнської кримінологічної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених.* (м. Харків, 12 грудня 2017 р. Національний юридичний Університет ім. Я. Мудрого) Харків, 2017. С. 129-132.

10. Зеленьак П.А. Генезис кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення. *Матеріали міжвузівського науково – практичного круглого столу* (Київ, 21 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 207-213.

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
доктор юридичних наук,
професор

А.В. Савченко

Члени комісії:
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

О.В. Калиновський

кандидат юридичних наук,
доцент

А.В. Микитчик

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

 М.С. Цуцкірідзе

«04» 01 2019 року

А К Т

**впровадження у практичну діяльність
органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Зеленьак
П.А. «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що
посягають на життя та здоров'я дитини в Україні»**

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борця І.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Зеленьак П.А. «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

 Д.М. Мірковець

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

 А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в особливо важливих
справах ГСУ НП України**

 І.В. Борець

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

Геращенко Антон Юрійович

Україна, 01008, м. Київ, вул. Садова, 3 а, каб. 708, тел. (044) 255 35 26

Вих. №1568/575 від 15 січня 2019 р

**Ректору Національної академії
внутрішніх справ
генералу поліції другого рангу
Чернєю В.В.**

Шановний Володимире Васильовичу!

Доводжу до Вашого відома, що пропозиції до чинного кримінального законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення в контексті правового регулювання запобігання правопорушень проти життя та здоров'я дітей, підготовлені ад'юнктom 2 курсу кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Зеленьак П.А., будуть враховані в законодавчій роботі Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

**З повагою,
народний депутат України,
секретар Комітету Верховної Ради
України
з питань законодавчого забезпечення
правоохоронної діяльності**

А.Ю. Геращенко